

תעסוקה איכותית והשפעתה

על משקי הבית החרדיים

הלה אקסלרד, עידית קלישר, יצחק טרכטינגוט,
ארתור סנדלר ותום שדה*

נייר מדיניות 2024.04 / נובמבר 2024

* ד"ר הלה אקסלרד היא חוקרת בכירה במכון אהרן למדיניות כלכלית באוניברסיטת רייכמן, ועומדת בראש המרכז למדיניות כלכלית של החברה החרדית במכון. ד"ר עידית קלישר היא חוקרת בכירה במכון אהרן. ד"ר יצחק טרכטינגוט, ארתור סנדלר ותום שדה הם חוקרים במכון אהרן. המחקר נערך בסביבת המחקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בהתבסס על קובצי רשומות פרט שהוכנו לצורך ביצוע המחקר על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ושמהם הושטו פרטי זיהוי, ואנו מודים לצוות המקצועי מהלמ"ס על שיתוף הפעולה הפורה ועל הנכונות לעזור.

מכון אהרן למדיניות כלכלית

על שם אהרן דוברת ז"ל

חזון מכון אהרן למדיניות כלכלית בבית ספר טיומקין לכלכלה הוא לתמוך בצמיחה כלכלית וחזק חברתי בני-קיימא ובצמצום העוני, זאת באמצעות עיצוב אסטרטגיה מבוססת יעדים מדידים בני השוואה בינלאומית והצעות לתוכניות מפורטות למדיניות כלכלית המבוססות על ידע בינלאומי מעודכן. אנו מתמקדים ברפורמות לצמיחה כלכלית הנובעת מגידול בתעסוקה ומהעלאת התוצר לשעת עבודה (הפריון) בישראל.

המדד המרכזי לצמיחה כלכלית בת-קיימא – התוצר לנפש – נמצא עדיין ברמה נמוכה מזו המקובלת במדינות המובילות בעולם המפותח, וכמוהו גם הפריון במשק. המכון, באמצעות מחקרים כלכליים, מציע יעדים, כלי מדיניות חדשניים ורפורמות לקידום הצמיחה, התעסוקה האיכותית והפריון.

מטרת המכון היא להשפיע על המדיניות הכלכלית-חברתית בישראל, תוך גיבוש תוכניות ארוכות טווח שתמוודנה עם מכלול הבעיות הכלכליות והחברתיות במשק, ובייחוד בקרב משפחות בחצי התחתון של התפלגות ההכנסות. אלו כוללות חלקים נכבדים מהאוכלוסיות הערבית והחרדית, ועליית התעסוקה והפריון בהן תתרום רבות להשגת יעדי הצמיחה, החזק החברתי וצמצום העוני. כמו כן, מטרת המחקרים היא להשפיע על השיח המקצועי ולעורר דיון המבוסס על מידע אמין ועל מחקר כלכלי-חברתי המציע כלים מעשיים להשגת היעדים.

← דירקטוריון:

מר שלמה דוברת (יו"ר), מר ירון לוטן (סגן יו"ר), פרופ' מרטין אייכנבאום, גב' יעל אנדורן, פרופ' צבי אקשטיין, מר ירום אריאב, מר גבי אשכנזי, גב' דיתה ברונצקי, פרופ' איתי גולדשטיין, גב' יעל דוברת, מר קובי הבר, מר רוני חזקיהו, פרופ' ניראון חשאי, גב' ענת לוי, פרופ' רפי מלניק, מר רוני ניר, ד"ר טלי רגב, גב' עפרה שטראוס, מר חיים שני, מר עימאד תלחמי.

← ראש המכון:

פרופ' צבי אקשטיין.

← ועדה מדעית:

פרופ' צבי אקשטיין (יו"ר), פרופ' מרטין אייכנבאום, ד"ר אסף אילת, פרופ' אפרים בנמלך, פרופ' צבי הרקוביץ, ד"ר יניב ידיד לוי, פרופ' אסנת ליפשיץ, פרופ' עומר מואב, פרופ' רפי מלניק, ד"ר טלי רגב.

← פרטי התקשרות:

אוניברסיטת רייכמן, ת.ד. 167 הרצליה 4610101

טלפון: 09-9602431

דוא"ל: aaron.economics@runi.ac.il

אתר: www.aiep.runi.ac.il

תעסוקה איכותית והשפעתה על משקי הבית החרדיים

כיצד ההחלטה לצאת לתעסוקה ואיכות התעסוקה משפיעות על משקי בית חרדיים? באמצעות סקרי למ"ס משני העשורים האחרונים בחנו את מאפייני התעסוקה והשכר במשקי הבית החרדיים, ובאמצעות נתוני פרט מנהליים בחדר מחקר בחנו את הקשר בין תעסוקה ואיכותה ובין מבנה משק הבית עם התייחסות למשתנים כמו גיל, מספר הילדים, רמת ההשכלה ומאפייני התעסוקה של בן/בת הזוג. מתוך הממצאים הצבענו על החסמים וכשלי השוק להשתלבותם של שני בני זוג חרדים במעגלי תעסוקה איכותיים.

בנוסף, בדקנו באמצעות סקר ייעודי בקרב מעל 900 חרדים נשואים בגילים 25–64 באיזו מידה השתלבות בשוק העבודה מביאה גם להשתלבות בחברה הישראלית, תוך בדיקת עמדות ודעות בקרב משקי בית של חרדים עובדים ושאינם עובדים לגבי היחס לחברה הישראלית, ערכים דמוקרטיים והשילוב הרצוי בחברה הישראלית.

מתוך הממצאים עולה כי ב-2019–2021 יש פחות משקי הבית שבהם אף אחד מבני הזוג אינו עובד, במקביל לעלייה בשיעור משקי הבית שבהם רק האישה עובדת, ושיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג עובדים, בהשוואה לשנים 2007–2009.

מגמה חיובית נוספת היא שיפור בהשכלה, שמתבטאת בירידה בשיעור משקי הבית שבהם השכלת ראש משק הבית היא עד תיכונית, ועלייה באחוז משקי בית שבהם ההשכלה הגבוהה ביותר של אחד מבני הזוג הינה מקצועית או תואר ראשון.

באשר לקשר שבין תעסוקה ושכר של נשים וגברים חרדים ובין מאפייני משק הבית, נמצא כי שיעור הגברים המועסקים גבוה יותר בקרב משקי בית שבהם האישה מועסקת, בנוסף, שיעור התעסוקה בקרב הגברים החרדים עולה בהתמדה אחרי שנת 2007, למעט ירידה בעת הקורונה, אך קצב העלייה נחלש החל מ-2015. בנוגע לגודל המשפחה, קיים קשר שלילי מובהק בין הכנסות שני בני הזוג לבין מספר הילדים.

החסמים העיקריים שעומדים בפני תעסוקת הגברים החרדים, מתוך המחקר, הם: היעדר השכלה והכשרה מספקת, היעדר מיומנויות יסוד הנדרשות לעולם העבודה, כניסה לעבודה בגיל מאוחר, נורמות קהילתיות השוללות יציאה לעבודה וקושי לרכוש מקצועות איכותיים שדורשים הכשרה ארוכה ומשמעותית.

בקרב הנשים החרדיות הבעיה העיקרית היא איכות התעסוקה (שכר), והחסמים הם שלילת האקדמיה הנובעת מנורמות קהילתיות, הכשרה שאינה מספקת או אינה איכותית מספיק, ריכוז בענפי תעסוקה שבהם השכר נמוך ועבודה במשרות חלקיות.

מן הסקר שערכנו עולה כי בקרב חרדים תחושת זהות ישראלית גבוהה קיימת בקרב אלו העובדים בסביבות הטרוגניות, בעיקר העובדים עם חילונים, חרדים מודרניים¹ ונשים. כמו כן תחושת שייכות גבוהה לחברה הישראלית נמצאה בקרב עובדים (בעיקר בסביבה חילונית), אקדמאים ואלו שהכנסתם גבוהה. כך שניתן לומר ששילוב בשוק העבודה מתואם עם שילוב בחברה הישראלית בהיבטי זהות ושייכות.

¹ כינוי לאנשים המשתייכים למגזר החרדי בישראל אך פתוחים לעולם המודרני ולחברה הכללית, במידה העולה על המקובל בפלג החרדי המרכזי.

תוכן העניינים

5	1. סיכום ומסקנות
8	2. רקע
13	3. מתודולוגיה
15	4. ממצאים
15	4.1 מאפייני התעסוקה והשכר במשקי הבית החרדיים
31	4.2 הקשר בין תעסוקה איכותית ומבנה משקי הבית החרדיים
42	4.3 החסמים להשתלבותם של גברים ונשים חרדים במעגלי תעסוקה איכותיים
43	4.4 האם שילוב בשוק העבודה מביא גם לשילוב בחברה הישראלית
57	5. סיכום
61	נספח א: תוצאות הניתוח האקונומטרי
70	נספח ב: שאלון המחקר
76	נספח ג: ממצאי סקר חרדים

1. סיכום ומסקנות

במחקר זה התמקדנו במשק הבית החרדי ובמתאם שבין יציאה לתעסוקה ותעסוקה איכותית ומבנהו. באמצעות סקרי למ"ס בחנו את מאפייני התעסוקה והשכר במשקי הבית החרדיים, ובאמצעות נתוני פרט מנהליים בחדר מחקר בחנו את הקשר בין תעסוקה ותעסוקה איכותית ובין מבנה משק הבית עם התייחסות למשתתפים כמו גיל, מספר הילדים, רמת ההשכלה ומאפייני התעסוקה של בן/בת הזוג. מתוך הממצאים הצבענו על החסמים וכשלי השוק להשתלבותם של שני בני הזוג החרדים במעגלי תעסוקה איכותיים.

בנוסף, בדקנו באמצעות סקר ייעודי בקרב מעל 900 חרדים נשואים בגילים 25–64 באיזו מידה שילוב בשוק העבודה מביא גם לשילוב בחברה הישראלית, תוך בדיקת עמדות ודעות בקרב משקי בית של חרדים עובדים ושאינם עובדים לגבי היחס לחברה הישראלית, ערכים דמוקרטיים והשילוב הרצוי בחברה הישראלית.

משקי הבית החרדיים הם צעירים בהשוואה למשקי הבית בשאר האוכלוסייה, רובם זוגות נשואים עם ממוצע גבוה של ילדים (שליש מהמשפחות הן עם חמישה ילדים או יותר).

בשנים 2019–2021 ניכרת ירידה באחוז משקי הבית שבהם אף אחד מבני הזוג אינו עובד, במקביל לעלייה בשיעור משקי הבית שבהם רק האישה עובדת, ושיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג עובדים בהשוואה לשנים 2007–2009. שיעור משקי בית עם שני בני זוג עובדים גדול יותר בקרב בני 40–64 מכפי שהוא בקרב בני 25–39. בנוסף, משקי בית מבוגרים עובדים שעות ארוכות יותר ממשקי בית חרדיים צעירים.

מגמה חיובית נוספת היא שיפור בהשכלה, שמתבטאת בירידה בשיעור משקי הבית שבהם השכלת ראש משק הבית היא עד תיכונית, ועלייה באחוז משקי בית שבהם ההשכלה מקצועית או תואר ראשון. ההשכלה גם מתואמת עם מספר הילדים, וניתן לראות כי בממוצע מספר הילדים במשק בית יורד מעט כשהשכלת האישה עולה. הספרות המחקרית מלמדת שבני זוג נישאים לדומים להם, מבחינת מעמד והשכלה, והנתונים שבידינו מלמדים שגם בחברה החרדית המצב דומה.

ההכנסה מעבודה של משקי בית חרדיים היא 34% בלבד מזו של משקי בית יהודיים לא-חרדיים, ו-74% מזו של משקי בית ערביים. אולם משקי בית חרדיים שבהם האישה אקדמאית נוטים להרוויח יותר ממשקי בית חרדיים אחרים בכל הרכב תעסוקה (רק האישה עובדת/שני בני הזוג עובדים), ומשקי בית חרדיים מבוגרים נוטים להרוויח יותר ממשקי בית חרדיים צעירים בכל הרכב תעסוקה. חלק מההסבר לכך הוא שעות עבודה רבות יותר.

ההכנסה הנמוכה משליכה כמובן על רמת העוני. אולם ללא תקנון למספר הנפשות, הפערים בעוני בין חרדים ולא-חרדים נמוכים יותר. כלומר, מספר הנפשות הגבוה במשק הבית מעלה את שיעורי העוני. הכנסות מקצבאות, תשלומי מיסים נמוכים, תשלומי העברה ועוד, מקטינים את הפער בין החרדים ליהודים לא-חרדים. למשל כששני בני הזוג עובדים, הפער קטן מ-27% ל-17% בין משקי בית חרדיים ויהודיים לא-חרדיים.

לגבי הקשר בין תעסוקה איכותית ושכר של נשים וגברים חרדים ובין מאפייני משק הבית, במחקר נמצא כי שיעור הגברים המועסקים גבוה יותר בקרב משקי בית שבהם האישה מועסקת, אך מעניין לראות כי אין מתאם בין תעסוקת הגבר עם שכר האישה, כלומר אין הבדל מובהק בסיכוי לתעסוקת הגבר בין משקי בית שבהם שכרה של האישה נמוך לבין אלו שבהם שכרה גבוה. בנוסף, שיעור התעסוקה בקרב הגברים החרדים עולה בהתמדה אחרי שנת 2007, למעט ירידה בעת הקורונה, אך קצב העלייה נחלש החל מ-2015.

ברמת משק הבית, הרכבי התעסוקה שבהם האישה מועסקת (מפרנסת יחידה או יחד עם בן זוגה) מתואמים באופן חזק יותר עם השכלת הגבר (לעומת מצב שבו אף אחד מבני הזוג אינו מועסק, או רק הגבר מועסק). כך, עבור שלושת הפלגים שבהם התמקדנו – ליטאים, חסידיים וספרדים – שיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג מועסקים גבוה יותר בקרב משקי בית שבהם לגבר תואר ראשון, ללא תלות בהשכלת האישה; ובאופן דומה, שיעור משקי הבית שבהם רק האישה מועסקת גבוה יותר בקרב משקי בית שבהם לגבר תעודת בגרות בלבד.

באשר לגודל המשפחה, קיים קשר שלילי מובהק בין הכנסת האב לבין מספר הילדים, אך ברוב השנים (בשלושת הפלגים) לא קיים קשר מובהק בין הכנסת האם לבין מספר הילדים, כלומר אין הבדל מובהק בין גודל המשפחות שבהן האם בעלת הכנסה גבוהה למקבילותיהן שבהן האם בעלת הכנסה נמוכה, בהינתן ההשכלה והניסיון התעסוקתי. לעומת זאת במשקי בית שבהם הכנסת האב גבוהה, מספר הילדים נמוך יותר בממוצע בהשוואה למשקי בית שבהם הכנסת האב נמוכה.

הקשר בין השכלת בני הזוג לגודל המשפחה בולט יותר בקרב השנתונים הצעירים (1980–1986) והוא שלילי וחזק יותר, כך שגודל המשפחה הממוצע עבור משפחות מהשנתונים הצעירים קטן יותר ככל שההשכלה עולה, בהשוואה לשנתונים הבוגרים – גם בהשוואה בין שנים שונות כך שגילי ההורים דומים בין השנתונים.² בקרב החסידיים השכלת הגבר כמעט אינה מתואמת עם גודל המשפחה, למעט הכשרה מקצועית, שמתואמת שלילית עם מספר הילדים. זאת לעומת ליטאים וספרדים שאצלם ברוב המקרים ככל שהגבר משכיל יותר, מספר הילדים, בממוצע, נמוך יותר.

מתוך בחינת השכר עולה כי בסך הכול, במהלך העשור האחרון חלה עלייה בשכר הגברים החרדים החסידיים, בעוד שבקרב הליטאים, שהיו ברוב העשור האחרון בעלי השכר הבסיסי הגבוה ביותר, השכר באופן יחסי כמעט לא השתנה, ובקרב הספרדים חלה ירידה במרבית העשור ועלייה מ-2019.

הקשר בין רמת ההשכלה של הגבר החרדי לבין הכנסתו שונה בין הפלגים השונים. כך, בעוד שבוגרי הכשרות מקצועיות חסידיים נהנים משכר גבוה יותר (ב-10%) בהשוואה לחסרי תעודה, אין פער מובהק בשכר בקרב הליטאים והספרדים. לעומתם, בוגרי מה"ט (המכון הממשלתי להכשרה בטכנולוגיה ובמדע) הליטאיים והספרדיים נהנים משכר גבוה משמעותית (43%-ו-34%, בהתאמה) בהשוואה לחסרי תעודה. השכלה אקדמית מתואמת אף היא עם שכר גבוה יותר בכל הפלגים, כאשר שכרם של בוגרי תואר שני גבוה משכרם של בוגרי תואר ראשון.

מתוך המחקר עולה כי החסמים שעומדים בפני תעסוקת הגברים החרדים הם: היעדר השכלה והכשרה מספקת, היעדר מיומנויות יסוד הנדרשות לעולם העבודה, כניסה לעבודה בגיל מאוחר, נורמות קהילתיות השוללות יציאה לעבודה וקושי לרכוש מקצועות איכותיים שדורשים הכשרה ארוכה ומשמעותית. בקרב הנשים החרדיות הבעיה העיקרית היא איכות התעסוקה (שכר) ולא שיעורי תעסוקה, והחסמים הם שלילת האקדמיה, הכשרה לא מספקת או לא איכותית מספיק, ועבודה בעיקר בענפי תעסוקה שבהם השכר נמוך, או עבודה במשרות חלקיות.

האם שילוב בשוק העבודה מביא גם לשילוב בחברה הישראלית? מסקר בקרב משקי בית חרדיים ניתן להסיק כי תחושת זהות ישראלית גבוהה קיימת בקרב אלו העובדים בסביבות הטרוגניות, בעיקר העובדים עם חילונים, חרדים מודרניים³ ונשים. כמו כן תחושת שייכות גבוהה לחברה הישראלית נמצאה בקרב עובדים (בעיקר בסביבה חילונית), אקדמאים ואלו שהכנסתם גבוהה. כך שניתן לומר שיש מתאם חיובי בין השתלבות בשוק העבודה להשתלבות בחברה הישראלית בהיבטי זהות ושייכות.

בנוגע ללימודי מתמטיקה ואנגלית לבנים, למרות העמדה החרדית הרשמית השוללת לימודים אלו, ישנם חלקים בחברה החרדית שדווקא תומכים בלימודי מתמטיקה ואנגלית לבנים. ככל שהמשיבים מודרניים יותר ובעלי הכנסה גבוהה יותר, כך עולה התמיכה.

נקודה מעניינת היא שבמשקי בית שבהם האישה אינה עובדת אך הגבר עובד ההורים תומכים בשיעור גבוה בלימודי מתמטיקה ואנגלית, בדומה למשפחות שבהן שני בני הזוג עובדים. הדבר מרמז על חשיבות היציאה של שני בני הזוג לעבודה, וכן מרמז על הגבר העובד כגורם מחולל שינוי של יציאה מההתבדלות, בעיקר כשהוא עובד בסביבה חילונית. לעומת זאת אישה עובדת כשלעצמה אינה מחוללת שינוי, ולעיתים אף מאמצת עמדות שמרניות יותר.

² כלומר דפוס זה נמצא גם כאשר השוונו את הקשר בין מספר הילדים להשכלת בני זוג מהשנתונים המבוגרים בסוף העשור הראשון/תחילת העשור השני של שנות ה-2000 לקשר זה עבור בני זוג מהשנתונים הצעירים בסוף העשור השני. ³ ראו הערת שוליים 1.

באשר להורדת גיל הפטור כגורם ליציאה לעבודה, גברים, בעיקר אלו שעובדים, מסכימים יותר מנשים או מנשים עובדות כי הורדת גיל הפטור של גברים מהגיוס לצבא תוביל לעלייה בשיעורי התעסוקה. ניתן להתייחס אל ממצא זה כביטוי נוסף שמבטא את היותן של הנשים "שומרות הגחלת", המייצגות את העמדה החרדית השמרנית ומונעות פתיחות לשינוי.

האם נדרשת תרומה למדינה מעבר ללימוד תורה? מרבית החרדים אינם מוכנים לוותר על עמדתם בנוגע לחשיבותה של התורה. בעיניהם זו תרומתם המשמעותית ביותר למדינת ישראל, יותר מכל תרומה אחרת. מעטים מהם מוכנים להסכים עם הצורך בתרומה נוספת. עובדים תומכים בכך יותר מלא עובדים – בעיקר אלו העובדים בסביבה חילונית, וכן בעלי ההכנסה הגבוהה תומכים בכך יותר מבעלי ההכנסות הנמוכות. כך ששילוב בתעסוקה, ובייחוד בתעסוקה איכותית, מתואם עם שילוב בחברה הישראלית בהיבט התחושה והרצון לתרום למדינה.

לגבי המודל הראוי למשפחה חרדית, בעלי הכנסה מעל לממוצע וכאלו שעובדים (בייחוד עם חילונים) הביעו יותר תמיכה במודל של שני בני זוג עובדים כמודל הראוי. כלומר, נראה ששילוב בתעסוקה, ובייחוד בתעסוקה איכותית, מתואם עם היחלשות מעטה בתפיסה של חברת הלומדים, שבה הגבר לומד והאישה עובדת. לבסוף, בנושאי דמוקרטיה וזכויות אדם, ישנם חלקים בחברה החרדית התומכים באחוזים גבוהים בדמוקרטיה הישראלית, כמו חסידים, חרדים מודרניים ובעלי הכנסה גבוהה. עוד נמצא לגבי בעלי הכנסה גבוהה כי רמת האמון שלהם ברשויות (כנסת, ממשלה, בתי המשפט) גבוהה יותר, ועמדתם כלפי זכויות מיעוטים וזכויות נשים היא שוויונית יותר. מכאן שתעסוקה איכותית (כפי שמרמזת רמת הכנסה גבוהה) מתואמת עם תפיסות דמוקרטיות יותר.

לסיכום, מהסקר עלה כי בקרב החרדים מגוון דעות ותפיסות. מצד אחד קיימת שמרנות בחלק מהתחומים, אך בה בעת גם פתיחות ואף רצון לשינוי בתחומים אחרים. בהקשר לכך ניתן לדבר על "חברות חרדיות" החולקות ביניהן תפיסת עולם משותפת, אך קיים שוני ביניהן בחלק מהעמדות והתפיסות. ככל שאנו מעוניינים שהחברה החרדית תיקח חלק באחריות ובהובלה של מדינת ישראל, הרי שעלינו לזהות את הגורמים המעוניינים בשינוי כפי שעלו במחקר זה, ולסייע להם להיות הקטר שמביא את החברה החרדית בעקבותיו.

2. רקע

החברה החרדית מונה על פי הערכות כ-1,335,000 נפש (כהנר ומלאך, 2023), שהם 13.6% מהאוכלוסייה, וכ-195,000 משקי בית, שהם 7.2% מכלל משקי הבית בישראל. חלקם של משקי הבית החרדיים מכלל משקי הבית קטן בהשוואה לחלקה של האוכלוסייה החרדית מכלל האוכלוסייה, כיוון שמשקי הבית החרדיים גדולים במידה ניכרת משאר משקי הבית: מספר הנפשות הממוצע למשק בית חרדי עומד על 5.2 נפשות, בהשוואה ל-2.8 נפשות במשקי בית יהודיים שאינם חרדיים ו-3.2 נפשות בכלל משקי הבית בישראל (לוונטל, גורדון ומלאך, 2022). משקי הבית החרדיים גם צעירים ממשקי בית אחרים, כאשר הגיל הממוצע של ראש משק בית חרדי הוא 41.3, לעומת 49.4 במשקי בית יהודיים לא-חרדיים ו-47.7 בכלל משקי הבית בישראל (מלאך וכהנר, 2020).

אורח החיים הייחודי שאימצה החברה החרדית גורם להבדלים בין התנהלותו ואופיו של משק הבית החרדי לזה של משקי הבית בעולם המערבי (בראון, 2017). הילודה הגבוהה, בד בבד עם הכנסות נמוכות (גורדון, 2022), הנובעות הן מעיסוקו של הגבר שנים רבות בלימוד תורה (פרידמן, 1991), הן מעבודתה החלקית של האישה (מילצקי, 2017) והן מהכשרות מקצועיות חלקיות בלבד מסיבות דתיות ופרקטיות (משה, 2016) גורמות להבדלים בתפקידים המסורתיים במשק הבית ולהכנסות נמוכות המאפשרות מחיה צנועה באמצעות תמיכה קהילתית (קסיר-קלינר, לויץ וצחור-שי, 2017).

מאז 2002 ועד היום, עם שינוי מדיניות הממשלה, שעודדה יציאה לעבודה ובמקביל קיצצה קצבאות, חלה עלייה ניכרת בשיעורי התעסוקה של גברים חרדים (מ-35% ב-2002 ל-56% ב-2023) ונשים חרדיות (מ-50% ב-2002 ל-80% ב-2023), ויותר חרדים השתלבו באקדמיה ובהכשרות מקצועיות אחרות שאינן אקדמיות (אקסלרד וטרקטינגוט, 2023). הקפיצה שעשו הנשים החרדיות משמעותית מבחינת ההשכלה והתעסוקה, עד ששיעורי התעסוקה שלהן קרובים לאלו של נשים יהודיות לא-חרדיות, אך למרות זאת, עדיין נשארו פערים של כ-30% בשכר (אקסלרד וקלישר, 2023). לעומת זאת בקרב הגברים החרדים ניכרים עדיין פערים משמעותיים בהשכלה, בתעסוקה ובשכר.

מחקר של מכון אהרן הראה כי לצורך צמיחת המשק נדרשת מדיניות שתעלה את רמת ההשכלה של גברים חרדים ואת שיעורי התעסוקה שלהם (ליפשיץ ולרום, 2024). בתרחיש של סגירת הפער בתעסוקה וסגירת הפער בהשכלה, הכנסת משקי הבית החרדיים מעבודה תעלה ב-58%, ו-80% מהפער בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדיים ייסגר. אם העלייה ברמת ההשכלה ובשיעור התעסוקה תתרחש רק בקרב הגברים החרדים תהיה ההשפעה על משקי הבית החרדיים המשמעותית ביותר, שכן בין 80% ל-90% מצמצום הפער מגיע משינוי אצל הגברים, ועל כן המדיניות צריכה להתמקד בהם.

מטרת המחקר היא להציג תוכנית פעולה לשיפור שיעורי התעסוקה בקרב גברים חרדים, ולהגדלת הפריון ואיכות התעסוקה בקרב נשים חרדיות, כפי שהוחלט לגבי החברה החרדית במסגרת דוח הוועדה לקידום התעסוקה לקראת שנת 2030 (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, 2020). תרומתו של מחקר זה היא בהבחנה בין משקי בית חרדיים לפי זרם, וכן בבחינת מערכת השיקולים של משק הבית החרדי בהחלטה על יציאה לתעסוקה וקידום תעסוקתי.

שאלות המחקר

- מהם מאפייני התעסוקה והשכר במשקי הבית החרדיים המשתייכים לפלגים חרדיים שונים? הן של הנשים והן של בני זוג (בגילים 25–64), ברמות וסוגים שונים של השכלה, גיל ועוד.
- מה הקשר בין תעסוקה איכותית ושכר של נשים וגברים חרדים ובין מבנה משק הבית שלהם? זאת תוך התייחסות למשתנים כמו גיל, מספר הילדים, רמת ההשכלה ומאפייני התעסוקה של בן/בת הזוג.
- מהם החסמים וכשלי השוק להשתלבותם של שני בני הזוג החרדים במעגלי תעסוקה איכותיים?
- האם שילוב בשוק העבודה מביא גם לשילוב בחברה הישראלית?

גורמי השפעה על מאפייני משק הבית החרדי

א. חברת לומדים - תעסוקה

שנים רבות נשמר העיסוק המתמיד בלימוד התורה רק בידי תלמידי חכמים מופלגים (שליף, 1995; שפיגל, 2011). בתקופת העלייה לארץ לאחר השואה והקמת מדינת ישראל, חל שינוי. "שארית הפליטה" שהגיעו לארץ באותה תקופה ניסו לשקם את חייהם מבחינה רוחנית וגשמית, ונקטו לשם כך אסטרטגיות שונות (פרידמן, 1978, 1987). האסטרטגיה שבה נקטה החברה החרדית הייתה שיקום המעמד של לימוד התורה ושחזורו של עולם הישיבות המזרח-אירופאי שנהרס בשואה כמעט לחלוטין (בן-ששון, 1978; פרידמן, 1987; לופו, 2003, 2007). לשם כך בנו מנהיגי החברה החרדית בישראל מודל תרבותי של "חברת לומדים" (בחו"ל המצב שונה, ראה: גונן, 2000, 2005), שבה על הגבר להקדיש את מרב זמנו וכוחו ללימוד התורה וקיום המצוות, תוך הפחתה ככל שניתן בפעילות גשמית כמו יציאה לעבודה ועיסוק בהבאת פרנסה למשק הבית (פרידמן, 1991).

כל הגברים והמתבגרים גויסו למודל זה. הזכות ללימוד תורה הפכה לחובה, ודחקה את הדאגה לקיום הגשמי (פרידמן, 1987). תוך עשרות שנים הצליחו מנהיגי הקהילה להעלות את מספר לומדי התורה ממאות בודדות לרבות רבות שתורתם אומנותם (לוי, 2009; פורת וברקוביץ, 2023). התפתחותה המהירה של חברת הלומדים נעשתה על ידי החדרת השקפות עולם המחייבות את לימוד התורה ושוללות את העיסוק בעבודה ובדברים גשמיים (היון ופראוור, 2023). בעקבות העיסוק המתמיד של הגברים בתורה, תפקיד מפרנסת המשפחה הוטל על כתפיה של האישה, היוצאת לעבוד כדי לפרנס את המשפחה ולאפשר לבעלה להתמסר ללימוד התורה (לופו, 2007; ריימן, 2017). למרות היותן המטפלות העיקריות בילדים, רוב הנשים יוצאות לעבודה ברצון, מתוך שכנוע פנימי עמוק הניזון מהשקפת עולמן ומהחינוך שקיבלו (אלאור, 1992; חסידה, 2022).

בפועל, לא כל הגברים בחברה החרדית עוסקים רק בלימוד תורה, וחלק מהם אף משולבים בשוק העבודה. הדבר תלוי בתקופה ובפלג החרדי שהמשפחה משתייכת אליו. בעוד שבשנות ה-80 כ-65% מהגברים החרדים עבדו, הרי שלקראת תחילת שנות ה-2000 הגיע מספרם ל-35% בלבד (תמיר, 2010). בשלב זה, עקב משבר כלכלי שאליו נקלעה המדינה שונתה מדיניות הרווחה בישראל ככלל והופחתו קצבאות רבות בפרט, והחלה מגמה של עלייה מהירה בשיעור התעסוקה של גברים חרדים, עד ל-50% בשנת 2015 (מלאך, כהן וזיכרמן, 2016). לאחר שנים מספר של סטגנציה חלה עלייה בשנתיים האחרונות, עד 55% ב-2023. זוהי התקדמות ניכרת משיא השפל של תחילת שנות ה-2000, אך השיעור עדיין רחוק מאוד מיעדי הממשלה לשנת 2030 (70%) (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, 2020) ומאחוז הגברים היהודים שאינם חרדים המשולבים בכוח העבודה (86%) (שבע, 2023).

במקביל, אידיאל העיסוק בתורה שנים רבות אינו אחיד בפלגים החרדיים העיקריים: ליטאים, חסידים וספרדים. החברה הליטאית, שמנהיגיה ייסדו את מודל חברת הלומדים, היא השומרת עליו בקנאות הרבה ביותר (בראון, 2017). אחוז הגברים הלומדים בה גבוה מזה של שאר הפלגים החרדיים (שיעור הליטאים הלומדים כולל ושאינם עובדים בשנת 2019, בקרב בני 25–34, הוא 47%, לעומת 21% בפלג החסידי ו-31% בפלג הספרדי) (זופניק, 2022), והחברה אינה רואה בעין יפה את אלו היוצאים מבית המדרש ומשתלבים בשוק התעסוקה, גם אם במסגרת עבודתם הגיעו להישגים ופיתחו קריירה מוצלחת (בראון, 2021). הנשים בחברה הליטאית מוסללות מגיל צעיר לצאת לעבודה מכניסה ולפתח קריירה, כדי שתוכלנה לפרנס את משפחתן בכבוד ולתמוך בלימודי התורה של הגברים (ריימן, 2017; אקסלרד וקלישר, 2023). לשם כך הנשים לומדות מגיל צעיר את מקצועות הליבה ברמה גבוהה ורובן ממשיכות לאחר התיכון לכיתות י"ג-י"ד, כדי לרכוש מקצוע שבו תוכלנה להתקדם (דגן-בוזגלו ועמיתותיה, 2021). בקרב הנשים הליטאיות שיעור התעסוקה הגבוה ביותר מכלל הפלגים החרדיים – 72% בסך הכול, וירידה מינורית בלבד בשיעור התעסוקה ככל שעולה מספר הילדים (גורדון, 2022).

לעומת זאת בחברה החסידית המצב שונה. על אף היותם של החסידים חברה שמרנית יותר מזו הליטאית, השומרת בקנאות רבה על סממנים ואורח חיים ייחודי (קפלן, 2022), יציאתו של הגבר להביא פרנסה לביתו מקובלת יותר (טרקטינגוט, 2014). גיל הנישואין של גברים בחברה החסידית צעיר מאוד (ממוצע 21.3, לעומת 23.3 אצל ליטאים ו-23.8 אצל גברים ספרדים, גורדון, 2022), ולאחר מכן מרבית הגברים החסידים ממשיכים ללמוד שנה או שנתיים בישיבה ויוצאים לעבודה (בראון, 2021). במהלך השנים הגבר החסידי משלב עבודה לפרנסת ביתו יחד עם לימודי תורה בעיקר בשעות הערב, אך פעמים רבות זו עבודה שאינה דורשת הכשרה מקצועית כלשהי, כמו מסחר או עבודות זמניות הדורשות הכשרה מועטה (זופניק, 2022). רבני הקהילות החסידיות אוסרים בתוקף לימודים באקדמיה או אף חלק מההכשרות המקצועיות (ברק-קורן, 2019), וכך אף על פי שמרבית הגברים עובדים, ההכנסות נמוכות באופן יחסי והפריזון מועט (מילצקי, 2023). גם הנשים החסידיות משולבות בשוק העבודה, אך הלגיטימציה הניתנת להן לצאת לעבודה משמעותית ולפתח קריירה נמוכה מזו שבקהילה הליטאית (מילצקי, 2017). הקפדה יתרה על צניעות וחוסר-לגיטימציה להשתלב במקומות עבודה הטרוגניים גורמים לכך שמרבית הנשים עובדות במקצועות החינוך בתוך הקהילה, או בתפקידים נדרשים במקצועות שונים בתוך הקהילה. הכשרתן בסיסית, עבודתן לרוב חלקית ושכרן נמוך בדרך כלל מזה של עמיתותיהן בחברה הליטאית (דגן-בוזגלו ועמיתותיה, 2021). שיעור הנשים החסידיות העובדות הוא נמוך מכלל הפלגים החרדיים ועומד על 59% בלבד, תוך ירידה משמעותית ככל שגדל מספר הילדים. מעניין לציין כי בחברה החסידית שיעור הנשים והגברים העובדים זהה (גורדון, 2022). כך במשקי הבית החסידיים רוב שני בני הזוג עובדים, אך ההכנסה בדרך כלל חלקית ונמוכה, ותורמת מעט באופן יחסי למשק הישראלי (פלג-גבאי, 2022).

פלג נוסף בחברה החרדית הם יוצאי עדות המזרח (המכונים "ספרדים"). רק בראשית שנות ה-80, במקביל להקמת תנועת ש"ס, החלו הספרדים להיתפס כפלג חרדי עצמאי (לאו, 2003; ליאון, 2014). בהשוואה לליטאים וחסידים, הם מתאפיינים בגמישות ביחס לחוקי התורה והמצוות, ובפתיחות מסוימת לעולם החיצוני (ליאון, 2009). בניגוד לפלגים החרדיים האחרים, רבים מהספרדים מתגוררים באזורי מגורים הטרוגניים, ולרבים אף קרובי משפחה שאינם חרדים, כך שקרבתם לאוכלוסייה הכללית גדולה משל האחרים (אטינגר וליאון, 2018). לרב עובדיה יוסף, שהקים וביסס פלג זה, הייתה גישה פרגמטית לגבי לימודי חול ויציאה לעבודה (ליאון, 2012), והדבר מוצא את ביטויו ברמת הלימודים הכלליים הגבוהה יותר בבתי הספר הספרדיים ובאחוז גבוה יותר של גברים היוצאים לעבודה (מלאך, כהנר ובכר, 2022). בשונה מהפלגים האשכנזיים, התופסים את הגבול בין החרדיות לבין החילוניות כדיכוטומי, ברור ובלתי עביר, הספרדים פתוחים לקבלת אורח חיים שונה, דבר המקל עליהם להתערות בחברה הכללית ולהשתלב במקומות עבודה שאינם חרדיים (לופו, 2003, 2007; לאו, 2003).

בקרב המזרחיים אחוז התעסוקה של הגברים גבוה בהשוואה לפלגים אחרים ועומד בממוצע על 57%, ואילו בקרב נשים אחוזי התעסוקה נמוכים מאלו של הליטאיות אך גבוהים מאלו של החסידיות, ועומדים על 68% (גורדון, 2022).

במסגרת המחקר הנוכחי ייבחנו שיעורי התעסוקה של גברים חרדים והמאפיינים השונים המתואמים עם ההסתברות לתעסוקתם, כמו פלג חרדי, מספר וגיל הילדים, וכן השכר, ההשכלה והתעסוקה של בת זוגם.

ג. פרויון ילודה

גיל הנישואין בחברה החרדית הינו צעיר, כפי שכבר צוין קודם לכן, ושיעור הפריון של נשים חרדיות גבוה. הוא גבוה מזה של נשים בחברה הכללית לאורך רוב שנות המדינה, אך הפער גדל במהלך השנים (אקסלרד וטרבטינגוט, 2023). ב-1955 היה מספר הילדים של אישה ממוצא אשכנזי או ילידת הארץ דומה עבור חרדיות ויהודיות שאינן חרדיות (2.76 ו-2.29 בהתאמה לאשכנזיות; 3.06 ו-3.03 לילידות הארץ). זאת בעוד שבקרב נשים ממוצא מזרחי, ממוצע הילדים של נשים חרדיות עמד על 6.86, לעומת 5.23 בלבד אצל נשים יהודיות שאינן חרדיות. בשנות ה-60 וה-70 עלה מספר הילדים של נשים חרדיות אשכנזיות או ילידות הארץ, ודמה לזה של נשים ממוצא מזרחי (5.9-5.1) (אקסלרד וטרבטינגוט, 2023). החל משנות ה-80 עומד מספר הילדים של אישה חרדית על 6 ילדים ומעלה, בעוד שמספר הילדים של אישה יהודית שאינה חרדית נע בין 2.5 ל-3.2 (לוי, 2016). בשנת 2003 הגיע מספר הילדים של אישה חרדית לשיא של 7.62, אך מאז הייתה ירידה וכיום הוא נע בין 6.56 לפי שיטת מדידה אחת (הלמ"ס) לבין 6.15 לפי שיטת מדידה אחרת (גורדון, 2022). בקרב משקי הבית החרדיים, בעת הנישואין מקובלת רכישת דירה, לרוב בעזרת ההורים. זאת בעקבות האידיאל הדורש מהגבר להמשיך ללמוד תורה מרבית חייו בעוד אשתו מפרנסת, והרצון להעניק בעלות על דירה לזוג הצעיר כדי להקטין את התשלומים החודשיים על שכירות או משכנתא (בראון, 2017). אחוז החרדים הרוכשים דירות עומד על 75%, בעוד ששיעור רוכשי דירות בכלל האוכלוסייה עומד על 74% (כהנר ומלאך, 2021).

במחקר זה איננו עוסקים ישירות בגיל הנישואין או ברכישת דירות, אבל אנו בוחנים את שיעורי התעסוקה כתלות במספר ובגיל הילדים ומסיקים מסקנות לגבי הבחירה לצאת לשוק העבודה שמתואמת עם מספר הילדים וגילם, כשיעורי התעסוקה משתנים כשהילדים עומדים לפני נישואין ועולה הצורך לרכוש להם דירות.

ג. אי הגיוס לצה"ל

מאז קום המדינה, גברים חרדים המצהירים כי הם לומדים תורה בישיבה ותורתם אומנותם מקבלים דחייה של הגיוס לצבא לשנים רבות, דחייה שלרוב מובילה לפטור מוחלט בגיל מסוים הנקרא "גיל הפטור" (Trachtengot et al., 2023). עד לשנת 1998 ניתן פטור זה בעקבות הסדרים פוליטיים, דרך צו מיוחד של שר הביטחון, אך לאחר עתירה לבג"צ נאלצה הממשלה לחוקק חוק בנושא (מלחי, 2018). בתחילת שנות ה-2000 חוקק "חוק טל" (חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, תשס"ב-2002) שהסדיר את נושא הפטור של בני הישיבות, והוא היה בתוקף בין השנים 2002-2012. חוק זה אפשר לתלמידי ישיבות לקבל דחיית גיוס לצבא עד גיל 23. בגיל זה הם יצאו ל"שנת הכרעה" שבסופה היה עליהם להחליט האם להתגייס או לחזור ולבקש דחייה. לאחר שחוק זה לא מימש את מטרותיו ואחוז הגברים החרדים המשרתים בצה"ל לא עלה, הורה בית המשפט על ביטול החוק וביקש מממשלת ישראל לחוקק חוק חדש שיממש מטרות אלו (שטרן וזיכרמן, 2013). מאז, במשך למעלה מעשור הממשלה אינה מצליחה להגיע להסכמה ציבורית על חוק לדחיית הגיוס לחרדים, והדבר מהווה עילה לשסע ומחלוקת עמוקה בעם, בעיקר בעידן של מלחמות ואתגרים ביטחוניים מורכבים, כאשר למעשה מרבית הגברים החרדים אינם משתתפים בנשיאת הנטל הצבאי (שני ושרעבי, 2024). בפועל, רק כ-10% ממחזור שנתי של גברים חרדים מתגייסים כיום, עוד כ-5% פונים בגיל 21 לשירות אזרחי והשאר אינם משרתים כלל (אלמסי, 2023).

אי גיוסם של הגברים החרדים לצה"ל משליך באופן ישיר על מצבו הכלכלי של משק הבית החרדי. נכון להיום (מרץ 2024) גיל הפטור של גבר חרדי משירות צבאי עומד על 26. עד לגיל זה הוא מחויב ללמוד מרבית יומו בישיבה כדי להצדיק את הפטור מגיוס, ואינו רשאי להשתלב בתעסוקה משמעותית. בנוסף, הוא גם אינו רשאי ללמוד לימודים מקצועיים שיקדמו אותו למקצוע איכותי בעתיד (למעט 15 שעות שבועיות, שאינן מספיקות ללימודים משמעותיים) (שלזינגר, 2024). כך המדינה מפסידה את הגברים החרדים פעמיים, גם אינם מתגייסים לצבא וגם מאחרים להשתלב בשוק העבודה, מה שגורם לשילובם במקצועות שאינם איכותיים ובשכר נמוך. בעקבות פולמוס ציבורי שהתעורר במהלך מלחמת "חרבות ברזל", מצוי בימים אלו על שולחנה של הממשלה חוק גיוס חדש, שהיא מחויבת לחוקק בדד-ליין קצר שבית המשפט מאפשר לה. במחקר הנוכחי נראה את המתאמים שבין השכלה וניסיון תעסוקתי ובין השכר. אלו מושפעים ישירות מה"חובה" להישאר בישיבה עד גיל מאוחר כדי לא להצטרך להתגייס לשירות צבאי.

ההשלכות של גורמי ההשפעה שצוינו לעיל מתבטאות בעוני ובהסתמכות על קצבאות ותשלומי העברה. עוני

רמת העוני בקרב משפחות חרדיות גבוהה במידה ניכרת מזו של שאר האוכלוסייה, דבר המשקף רמת רווחה חומרית נמוכה בהשוואה לשאר האוכלוסייה. עם זאת, מחקרים מראים כי בחברה החרדית נתון זה אינו משקף חוסר יכולת לספק צרכים חיוניים, רמת רווחה נמוכה או תפיסת עוני (קלינר-קסיר וצחור-שי, 2017). בעוד שתחולת העוני בקרב משקי בית בכלל האוכלוסייה יציבה יחסית מאז שנת 2000 ועומדת על 19%–22%, בחברה החרדית היא הגיעה לשיא של 58% בשנת 2005. מאז חלה ירידה הדרגתית, וכיום עומדת תחולת העוני על 44% בלבד, אך עדיין מדובר בנתון הגבוה פי 2 ויותר מזה של שאר האוכלוסייה (מלאך, כהנר ובכר, 2022). על אף זאת, שיעור החרדים המדווחים על שביעות רצון ממצבם הכלכלי גבוה מזה של שאר האוכלוסייה (71% ו-63% בהתאמה), שיעור החרדים המדווחים כי חשו אי פעם עניים נמוך מזה של שאר האוכלוסייה (28% ו-36% בהתאמה), ואף שיעור החרדים הנמצאים בחובות אינו גבוה משמעותית מזה של שאר האוכלוסייה (קלינר-קסיר וצחור-שי, 2017). נתונים מעודכנים על רמות העוני בחברה החרדית לפי הרכב תעסוקה יוצגו כחלק מהמחקר הנוכחי.

תשלומי העברה, הנחות וקצבאות

עקב הכנסתם הנמוכה של רבים ממשקי הבית החרדיים, הם זכאים למגוון הנחות וקצבאות שמספקת מדינת ישראל, הן קצבאות ישירות, כמו קצבת ילדים, והן הנחות המתקבלות כתוצאה ממצבו הכלכלי של משק הבית החרדי (מלאך, כהנר ובכר, 2022). כך למשל משקי בית חרדיים רבים מקבלים בשל מצבם הכלכלי אחוזי הנחה גבוהים בתשלומי הארנונה ובתשלומים לגנים העירוניים, ולעיתים אף מתקבלות הטבות מס בשל מגורים באזורים פריפריאליים או מענק עבודה (מס הכנסה שלילי). סיוע בשכר דירה או בנסיעות בתחבורה ציבורית לילדים, כמו גם הנחות בשכר הלימוד במוסדות חינוך, גם הם מסייעים למשק הבית החרדי להתמודד עם הכנסות נמוכות ומספר נפשות גדול. לא מדובר בהנחות הניתנות לחרדים בשל השתייכותם החברתית, אלא בהנחות הניתנות לאוכלוסייה על פי פרמטרים כלליים, מהן נהנות משפחות חרדיות רבות עקב מצבן הכלכלי וגודלן (זוסמן וזופניק, 2022). תשלומי העברה מסייעים למשקי הבית החרדיים להתמודד עם אתגרי הפרנסה, כפי שיוצג בהמשך.

3. מתודולוגיה

כדי לאפיין את משקי הבית החרדיים ולענות על שאלות המחקר עשינו שימוש בסקרי למ"ס המתפרסמים בקביעות, ניתחנו נתונים מנהליים בחדר מחקר והעברנו סקר בקרב מדגם מייצג של חרדים, כמפורט להלן.

מקורות שניוניים

סקרי למ"ס (סקרי כוח אדם, וסקרי הוצאות משק הבית) – נעשה שימוש בסקרים מהשנים 1995 ועד 2021. חלק מהנתונים מוצגים תוך איחוד של שלוש שנים רצופות, כשמסקולות האמידה תוקנו לגידול במספר משקי הבית בין כל שתי שנים עוקבות, והערכים הכספיים תוקנו באמצעות התוצר הנומינלי לנפש, כדי להתחשב בשינויים בהרגלי הצריכה וההכנסות של משקי הבית, בהתאם לנהוג בספרות (קרלינסקי ושראל, 2019). איחוד זה נעשה כדי להגדיל את המדגם, ולאפשר פילוחים ותת-פילוחים נוספים, מאחר שחרדים הם קבוצה קטנה יחסית כיום, ואף יותר בשנים קודמות. בסקרי הוצאות הניתוח כלל משקי בית יהודיים שבהם ראש משק הבית הוא בגילי עבודה עיקריים (25–64). הגדרת חרדים היא לפי סוג מוסד לימודים אחרון (עד 2014) והגדרה עצמית (משנת 2014 ואילך), אלא אם מצוין אחרת.

נתונים מנהליים – לגבי משקי בית חרדיים ויהודיים לא-חרדיים שבהם ראש משק הבית בגילים 25–64, אלו נתונים הזמינים רק בחדר מחקר, כשיחידת הניתוח היא משק הבית והפרטים בו. הנתונים לגבי כלל המשתנים שהיו זמינים לנו מתייחסים לשנים 2006–2021 ואוכלוסיית המחקר היא הפרטים באוכלוסיית ישראל שהם ילידי 1970–2002, כיוון שאנו מעוניינים לבחון השפעות ארוכות טווח בשוק התעסוקה. נתונים אלו מאפשרים לנו לבחון נתונים על אודות בוגרים שנולדו החל משנת 1970, ואת המגמות והשינויים שחלו לאורך השנים ופוטנציאל ההשתלבות של הדור הצעיר בהינתן מאפייני הרקע וההשכלה שלהם. הנתונים כוללים את נתוני מרשם האוכלוסין, רשות המיסים, משרד החינוך, מפקדי אוכלוסין, ומשרד העבודה.

הגדרת משקי הבית – הפרטים בקובץ המנהלי מזהים באמצעות תעודת זהות פיקטיבית (להלן "המזהה") – מספר סידורי המייצג אדם ספציפי, ובאמצעותו ניתן למזג נתונים ממקורות רבים על אודותיו. המיזוג החל בשימוש בקובץ מרשם האוכלוסין, ובאמצעותו נבנה מסד הנתונים.

משקי הבית הוגדרו כזוגות נשואים מרגע הנישואין ומעקב אחרי הסטטוס הזוגי שלהם נעשה באמצעות מיזוג של קובץ ייעודי. הפרטים זוווגו למשקי בית לפי המזהה שלהם ושל בני זוגם הרשומים בקובץ. ילדיהם שאינם נשואים עדיין שויכו למשקי הבית באמצעות המזהה של אימם. במידה שילד או ילדה שנמצאים במשק בית של הוריהם נישואים, הם יוצאים ממשק הבית שלהם ויוצרים משק בית חדש יחד עם בן או בת הזוג החדשים. במידה שישנם גירושים במשק הבית, משק הבית מתפצל לשניים חדשים והילדים משויכים למשק הבית של האם.

לאחר מכן יצרנו משתנה של מספר ילדים במשק בית, הכולל את הילדים שזמינים לנו בקובץ הנתונים כפרטים (ילידי 1970–2002), וכן ילדים נוספים שאינם נמצאים כפרטים בקובץ שלנו, לפי קובץ ייעודי המתאר את שנות הלידה של הילדים של כל פרט. גם במקרה הזה השיוך בוצע לפי מזהה האם. הכנסות הפרטים מוזגו באמצעות מזהה הפרט וקובץ ייעודי של נתוני רשות המיסים, אשר כוללים את ההכנסה השנתית השכירה והעצמאית, את הענף ונתונים נוספים של כל פרט לפי שנה. לאחר מכן חושבה הכנסת משק הבית של כל הפרטים העובדים בו.

מטיבם, אין בנתונים הזמינים לנו משתנה תעסוקה ייעודי, לפיכך יצרנו משתנה המתאר את תעסוקת הפרטים, כאשר פרט מועסק מוגדר כפרט שהשתכר למעלה מ-1,200 שקלים בשנה. כלומר כשאדם מוגדר מועסק, לא בהכרח מדובר במועסק במשרה מלאה. עשינו שימוש ברף של 1,200 שקלים על מנת לסנן פרטים שעשויים להיות רשומים פיקטיבית אצל מעסיק, רק כדי לא לשלם דמי ביטוח לאומי למשל, או ליהנות מהטבות אחרות. באמצעות משתנה זה אנו מגדירים כמה סוגים של משקי בית: משק בית שבו שני בני הזוג עובדים, משק בית שבו רק האישה עובדת, משק בית שבו רק הגבר עובד ומשק בית שבו אף אחד מבני הזוג אינו עובד.

בנוסף לאלו, מיזגנו נתוני השכלה באמצעות קבצים של משרד החינוך. הנתונים כוללים סוג תעודה במידה שישנה (ללא בגרות או בגרות חלקית, בגרות מלאה, תואר אקדמי), ציונים בבגרויות והבחינה הפסיכומטרית. פלג חרדי – זיהוי פלג חרדי הונגש על ידי למ"ס בחלוקה של: ספרדי, חסידי וליטאי, על פי קובץ ישיבות שנבנה על ידי החוקרים אברהם זופניק ונועם זוסמן, ובו גברים חרדים משויכים לזרם חרדי לפי סוג הישיבה שהם לומדים בה אחרי גיל 18. הנחנו שמשק בית משויך לזרם מסוים אם כלול בו גבר הלומד בזרם הזה. במקרים נדירים, כאשר שניים או יותר מבני משק הבית לומדים בו-בזמן בשני זרמים שונים, משק הבית שויך לזרם של המבוגר יותר. במידה שהפרט שבעזרתו שויך משק הבית לזרם מחליף זרם בגלל מעבר ללימוד בישיבה אחרת, אין שינוי בזרם של משק הבית, והזרם של משק הבית שמופיע לראשונה בנתונים הוא הזרם שמשק הבית משויך אליו.

חשוב לציין כי הגדרת משקי הבית שהגדרנו רלוונטית במיוחד למשקי בית חרדיים, אשר נוטים פחות לחיות במשקי בית שאינם משפחתיים, ונוטים לצאת ממשק הבית שלהם בעת נישואין ובגיל מוקדם יחסית. כאשר מדובר באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית, שיוך כזה של משקי בית יחמיץ את חלקם, כמו דירות שותפים, זוגות לא נשואים הדרים יחדיו וכיוצא בזה. מבדיקה שערכנו על נתוני סקר הוצאות 2016–2021, מרבית (מעל ל-93%) משקי הבית הזוגיים בקרב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית הם משקי בית משפחתיים נשואים, ובקרב החרדים מדובר ב-100% מהם. ככל הנראה זאת מכיוון שאף על פי שנהוג בקרב היהודים הלא-חרדים לגור יחדיו כזוג עוד לפני הנישואין, מדובר בזמן קצר בלבד ברוב המקרים (כמה שנים בודדות לכל היותר), ואת מרבית חייהם בני הזוג חיים כנשואים. לפיכך, בכל זמן נתון לא יהיו הרבה משקי בית שהם זוגות שאינם נשואים.

מקורות ראשוניים

סקר ייעודי שנערך בקרב מדגם מייצג של 1,143 חרדים מגיל 18 ומעלה, בשיתוף עם המכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.⁴ מתוך כלל המשתתפים, ניתחנו בנייר מדיניות זה את נתוניהם של 932 חרדים שלפי הסקר היו נשואים ובגילים 25–64. מהם 53% גברים, 34% חסידים, 32% ליטאים, 29% ספרדים ו-5% הגדירו עצמם כמשתייכים לחסידות חב"ד (כאמור מדגם מייצג, גם מבחינת חלוקה לזרמים). המשיבים נשאלו לגבי תחושות זהות והזדהות, ועמדותיהם בנושאי חברה, השכלה ותעסוקה.

⁴ הסקר נערך על ידי חברת אסקריא, המתמחה באיסוף נתונים בחברה החרדית ומבצעת מחקרים וסקרי דעת קהל למגזר זה.

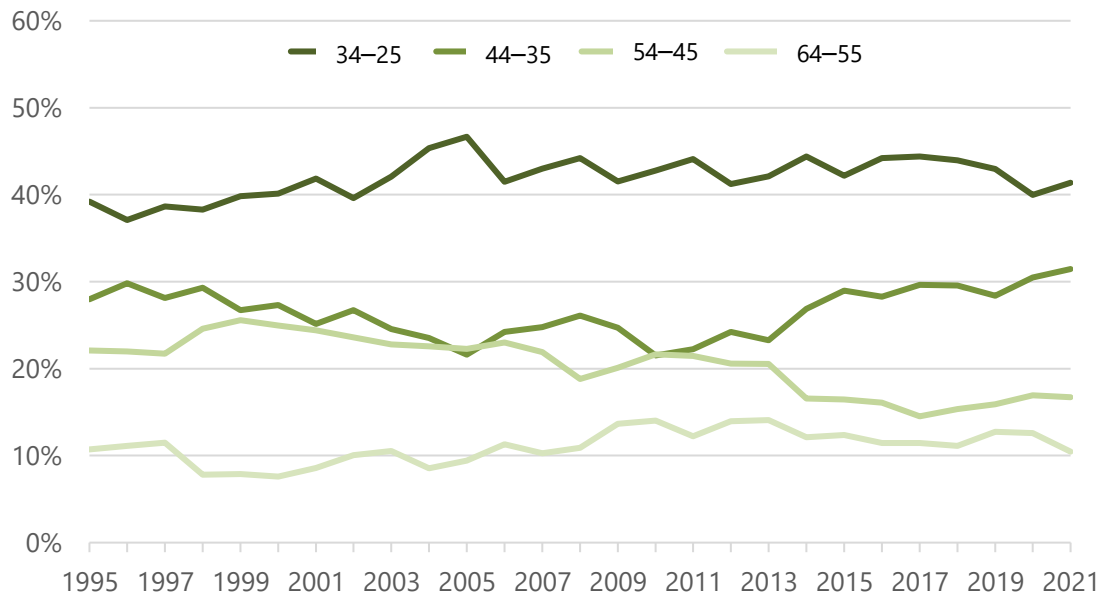
4. ממצאים

4.1 מאפייני התעסוקה והשכר במשקי הבית החרדיים

במענה על שאלת המחקר הראשונה, להלן נסקור את מאפייני משקי הבית החרדיים, ובפרט את מאפייני התעסוקה והשכר.

להבנת משקי הבית החרדיים נתחיל בפילוח משקי הבית לפי גיל. באיור 1 ניתן לראות שמשקי הבית החרדיים הם צעירים. כ-41% ממשקי הבית החרדיים הם בגילים 25-34 וכ-32% בגילים 35-44.

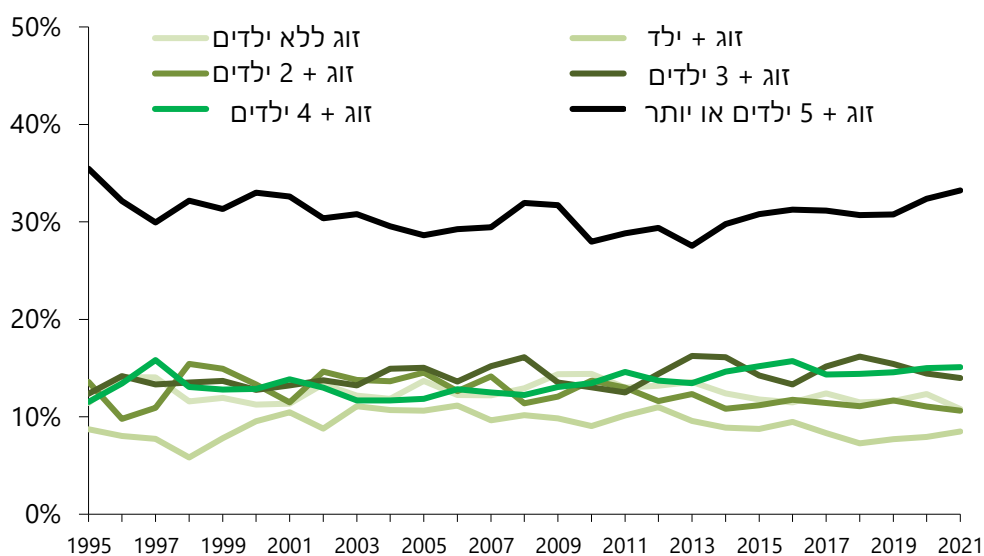
איור 1 : התפלגות משקי בית חרדיים לפי קבוצות גיל של ראש משק הבית

גילים 25-64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד שנת 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי כוח אדם למ"ס.

הרכב משקי הבית החרדיים מאופיין בזוגות נשואים (מעל 90%) ובממוצע גבוה יחסית של ילדים (6.5 ילדים בממוצע לאישה, בהשוואה ל-2.0 לאישה יהודייה שאיננה חרדית). באיור 2 ניתן לראות ששליש מהמשפחות הן עם חמישה ילדים או יותר.

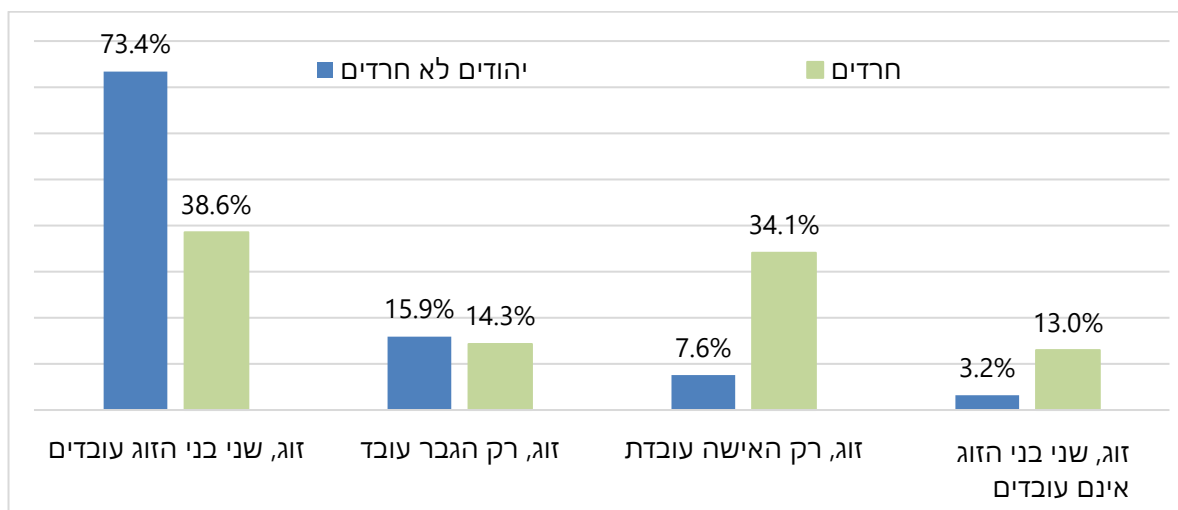
איור 2: התפלגות משקי בית חרדיים לפי הרכב משפחתי

גילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד שנת 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך. מקור: עיבודי המחברים לסקרי כוח אדם למ"ס.

בפילוח משקי הבית הזוגיים בלבד, עולה כי רוב משקי הבית היהודיים שאינם חרדים (73.4%) הם משקי בית שבהם שני בני הזוג עובדים, לעומת 38.6% בלבד ממשקי הבית החרדיים שבהם שני בני הזוג עובדים. בקרב החרדים ב-34.1% ממשקי הבית רק האישה עובדת לעומת 9.2% אצל לא-חרדים. כמו כן, בקרב חרדים ב-13% ממשקי הבית שני בני הזוג אינם עובדים, בעוד שבקרב יהודים שאינם חרדים מדובר על 3.2% בלבד (איור 3).

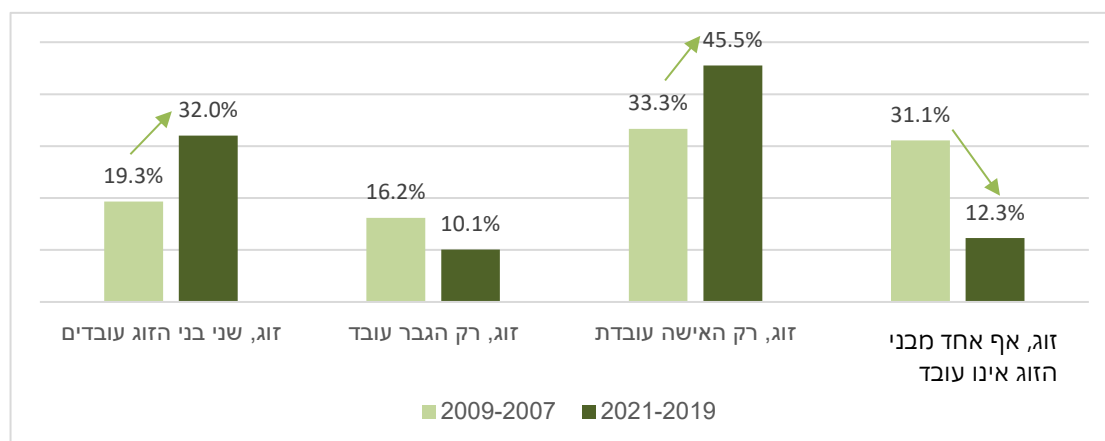
איור 3: הרכב תעסוקה של משקי בית חרדיים ולא-חרדיים (זוגות בלבד), 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

ההשוואה לעבר (איור 4) מלמדת כי בשנים האחרונות המצב השתפר, במובן שאחוז משקי הבית שבהם אף אחד מבני הזוג אינו עובד ירד מ-31.1% ב-2007–2009 ל-12.3% ב-2019–2021. הירידה הזו הייתה במקביל לעלייה שחלה באותן שנים בשיעור משקי הבית שבהם רק האישה עובדת (מ-33.3% ל-45.5%), ושיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג עובדים (מ-19.3% ל-32.0%).⁵ אצל יהודים לא-חרדים השינויים באותה תקופה היו מינוריים. ירידה קטנה במשקי הבית שבהם רק הגבר מפרנס (מ-19% ל-16%), או אף אחד מבני הזוג אינו עובד (מ-5% ל-4%), ועלייה בשיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג עובדים (מ-67% ל-70%) או רק האישה עובדת (מ-8% ל-10%).

איור 4: הרכב תעסוקה של משקי בית חרדיים (זוגות בלבד), 2009–2007 לעומת 2019–2021

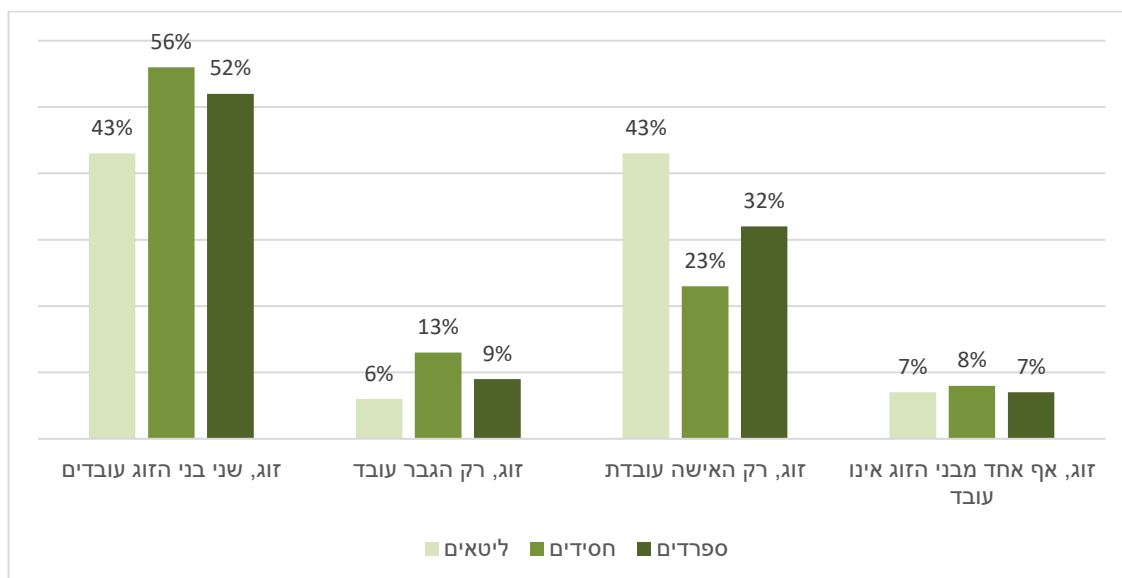

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד לימודים אחרון.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

באיור 5 ניתן לראות את ההבדלים בחלוקת נטל הפרנסה בין הזרמים בחברה החרדית. כך, ניכר כי אחוז גבוה יותר של נשים ליטאיות (43%) נושאות לבדן בנטל, יותר מאשר החסידיות (23%) והספרדיות (32%). החלוקה שוויונית יותר בקרב החסידים (ב-56% ממשקי הבית שני בני הזוג עובדים) והספרדים (ב-52% ממשקי הבית שני בני הזוג עובדים).

⁵ ההבדל בנתוני 2019–2021 בין איורים 3 ו-4 נובע מאופן הגדרת חרדים. באיור 3 חרדים הוגדרו לפי הגדרה עצמית, הגדרה הזמינה רק מ-2014, ולכן באיור 4 הגדרת חרדים היא לפי מוסד לימודים אחרון.

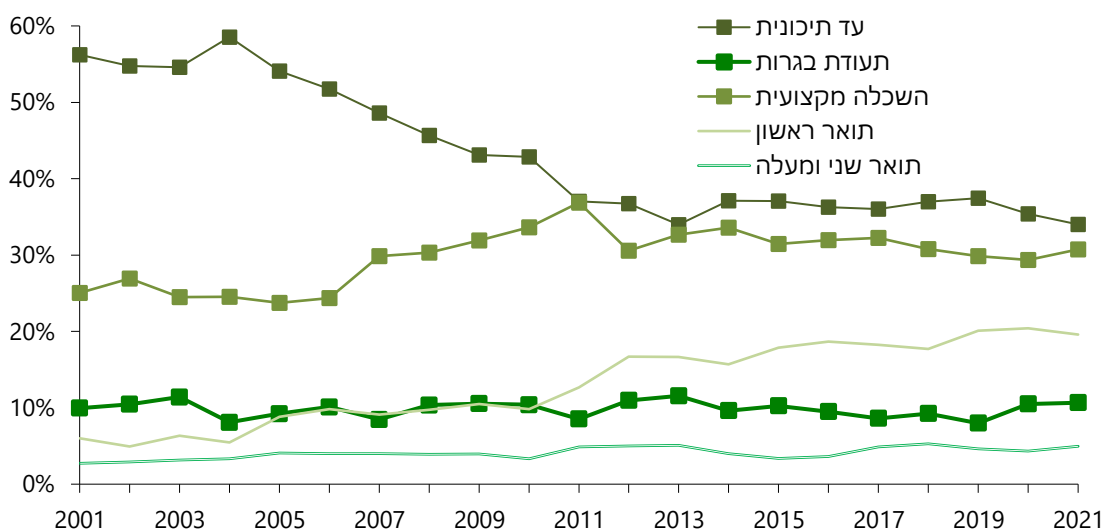
איור 5: הרכב תעסוקה של משקי בית חרדיים (זוגות בלבד) לפי פלג חרדי, 2019–2021

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

בשנת 2021 בשליש ממשקי הבית החרדיים, ההשכלה של ראש משק הבית היא עד תיכונית (איור 6). עם זאת, מדובר בירידה לעומת 2001, אז היו 56% ממשקי הבית עם השכלה עד תיכונית של ראש משק הבית. עלייה ניכרת חלה באחוז משקי בית שבהם ההשכלה היא תואר ראשון (מ-6% בשנת 2001 ל-20% ב-2021), ועלייה מתונה באחוז משקי בית שבהם ההשכלה היא מקצועית (מ-25% בשנת 2001 ל-31% ב-2021). יש לציין כי ראש משק הבית הוא לפעמים הגבר ולפעמים האישה, כך שהעלייה בהשכלה באיור היא "ערבוב" של הרמות והמגמות אצל גברים ואצל נשים, שהן שונות מאוד (נשים חרדיות משכילות במידה רבה מגברים חרדים).

איור 6: התפלגות משקי בית חרדיים לפי קבוצות השכלה של ראש משק הבית

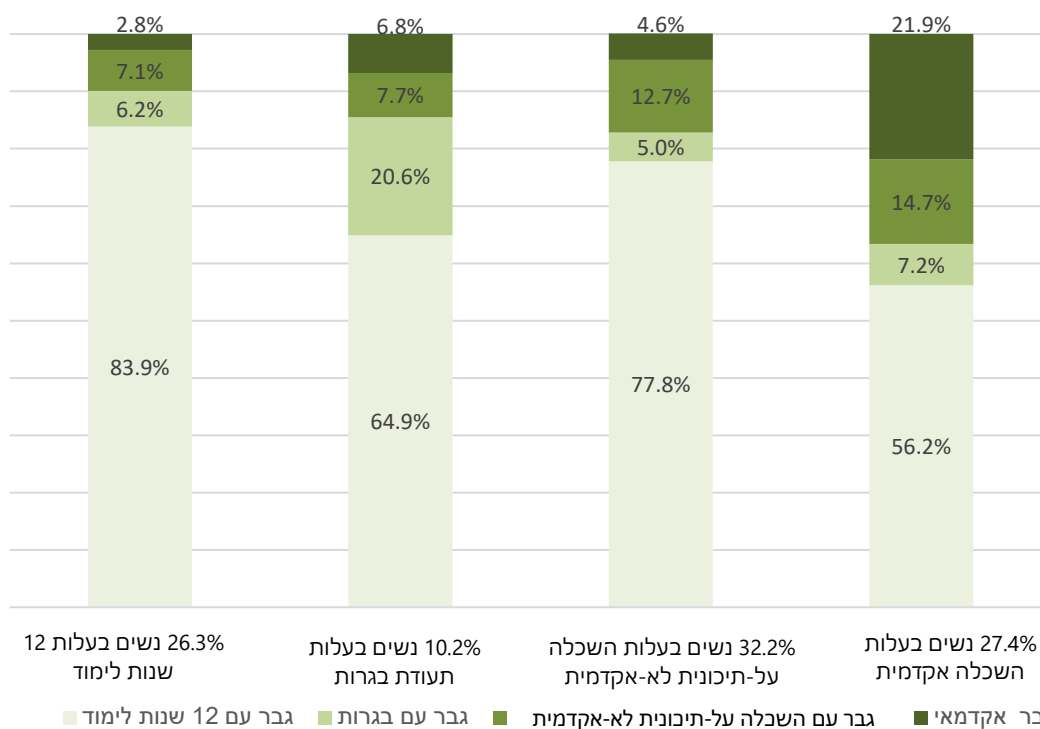

גילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד שנת 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך.

מקור: עיבודי המחברים לסקרי כוח אדם למ"ס.

הספרות המחקרית מלמדת שבני זוג נישאים לדומים להם (Vandenberg, 1972). הנתונים שבידינו אינם מציגים כמובן קשר סיבתי אלא מתאמי בלבד, אבל איורים 7 ו-8 מלמדים שגם בחברה החרדית ככל הנראה המצב דומה. באיור 7 על ציר ה-X מוצגות הנשים החרדיות לפי רמת השכלה, ובכל קבוצת השכלה מוצגת רמת ההשכלה של בני הזוג שלהן: 27% מהנשים החרדיות הן בעלות השכלה אקדמית, ו-22% מהן נשואות לגבר עם השכלה אקדמית – האחוז הגבוה ביותר של נשואות לגברים חרדים אקדמאים בהשוואה לכל קבוצות ההשכלה האחרות של נשים. באותו אופן, 15% מתוכן נשואות לגבר עם השכלה מקצועית (על-תיכונית לא אקדמית).

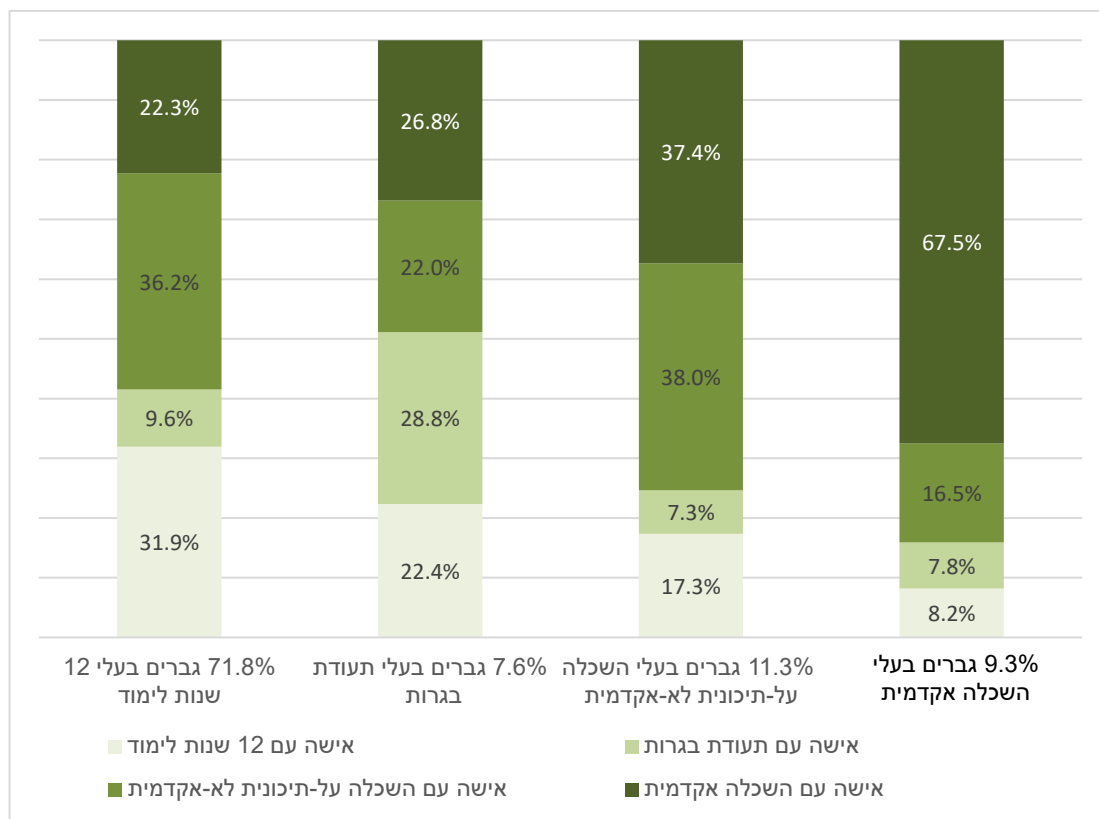
איור 7: התפלגות השכלת גברים חרדים לפי השכלת בנות זוגם, 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. האחוז מחושב מתוך כל קבוצת השכלת אישה בנפרד. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

את התמונה המשלימה ניתן לראות באיור 8. אומנם רק 9% מהגברים הם בעלי השכלה אקדמית, אך 68% מתוכם נשואים לנשים עם השכלה אקדמית – האחוזה הגבוה ביותר של נשואים לנשים חרדיות אקדמאיות בהשוואה לכל קבוצות ההשכלה האחרות של גברים. באותו אופן, 11% מהגברים בעלי השכלה מקצועית ברובם הגדול (מעל 75%) נשואים לאישה עם השכלה אקדמית או מקצועית.

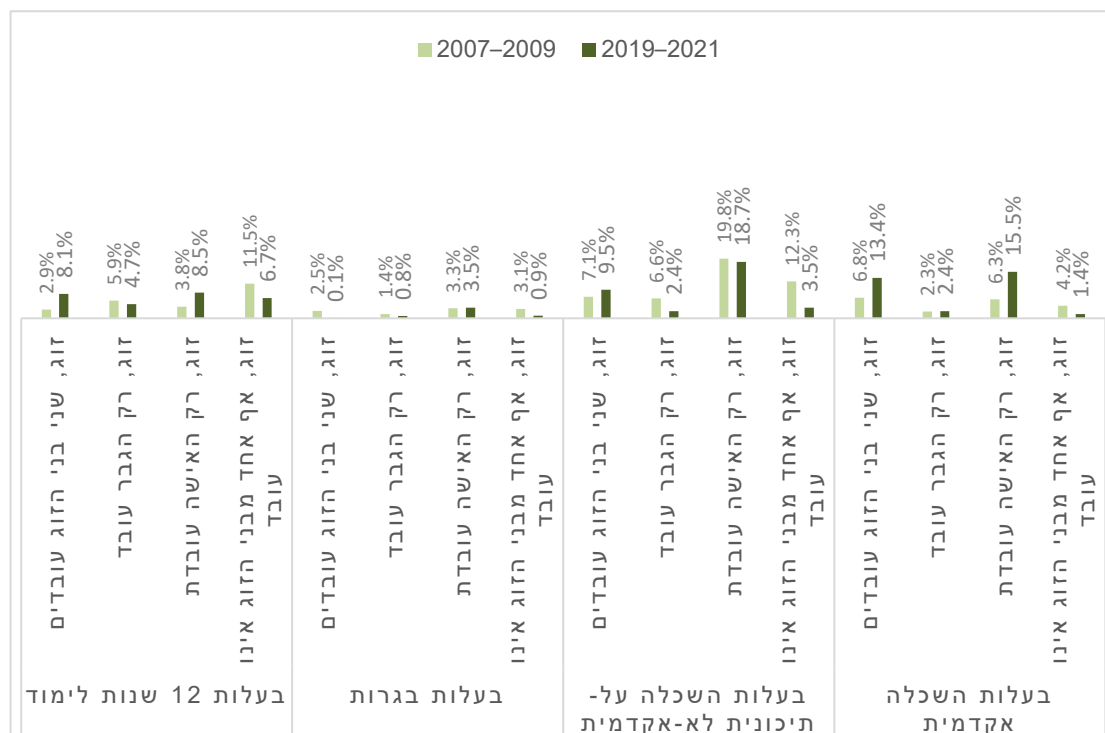
איור 8: התפלגות השכלת נשים חרדיות לפי השכלת בני זוגן, 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. האחוזה מחושב מתוך כל קבוצת השכלת גבר בנפרד. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

בשנים 2019–2021 (איור 9) ניתן לראות איך מתחלקים 100% משקי הבית (הזוגיים) בין הרכבי התעסוקה השונים, לפי השכלת האישה: כשהאישה עם השכלה אקדמית, סבירות גבוהה יותר שגם היא וגם בן זוגה עובדים. כך למשל, בשנת 2021 13.4% מהנשים עם השכלה אקדמית עובדות וגם בן זוגן עובד, נתון כמעט כפול מזה של השנים 2007–2009. לעומת זאת רק אצל 9.5% מהנשים עם השכלה על-תיכונית לא-אקדמית שני בני הזוג עובדים, ופחות מכך בשתי קבוצות ההשכלה הנמוכות יותר.

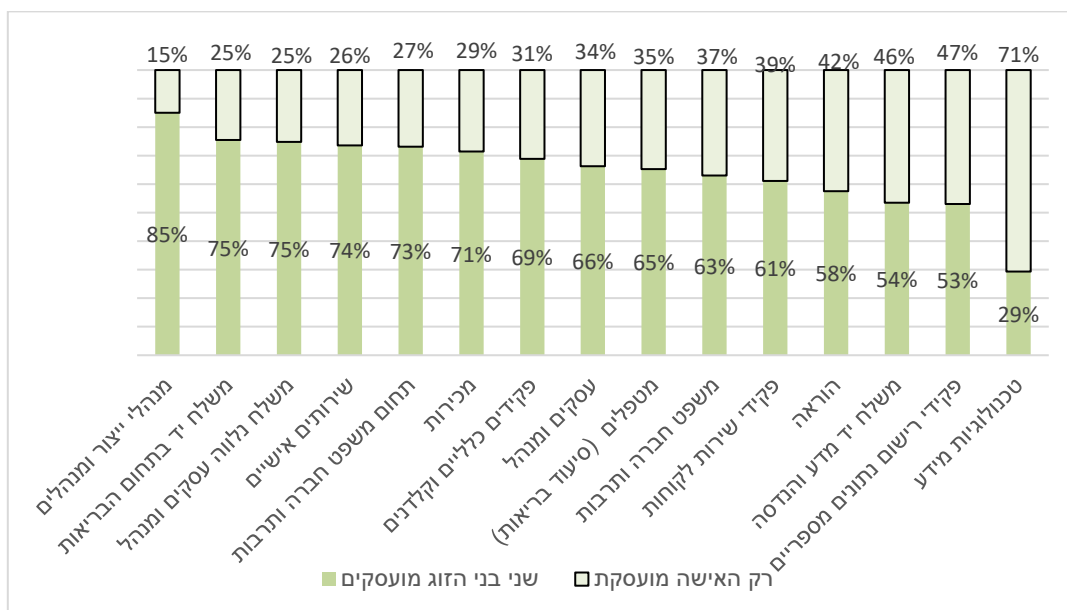
איור 9: התפלגות משקי בית חרדיים לפי השכלת האישה והרכב התעסוקה של בני הזוג

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד לימודים אחרון. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

אחת הטענות הנשמעות בקרב קובעי מדיניות היא שנשים בהייטק מרוויחות שכר גבוה שמאפשר לגברים חרדים להמשיך ללמוד לימודי קודש ולא לצאת לעבוד. הנתונים מלמדים כי בקרב העובדות בתחומי טכנולוגיות מידע, 71% הן מפרנסות יחידות (איור 10). זאת לעומת המועסקות בתחום ההוראה למשל שביניהן 42% בלבד הן מפרנסות יחידות.

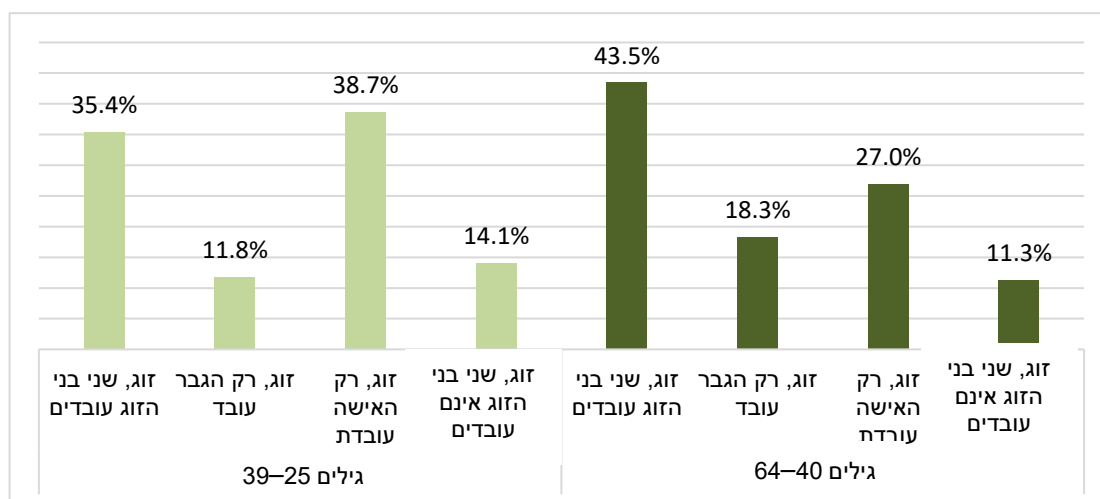
איור 10: הרכב תעסוקה של משקי בית חרדיים לפי משלח יד של האישה, 2019

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי כוח אדם למ"ס.

באיור 11 ניתן לראות ששיעור משקי הבית עם שני בני זוג עובדים גדול יותר בקרב בני 40–64 מכפי שהוא בקרב בני 25–39. בהתאמה, שיעור משקי הבית שבהם רק האישה עובדת מצטמצמים מ-39% בגילים 25–39 ל-27% בגילים 40–64.

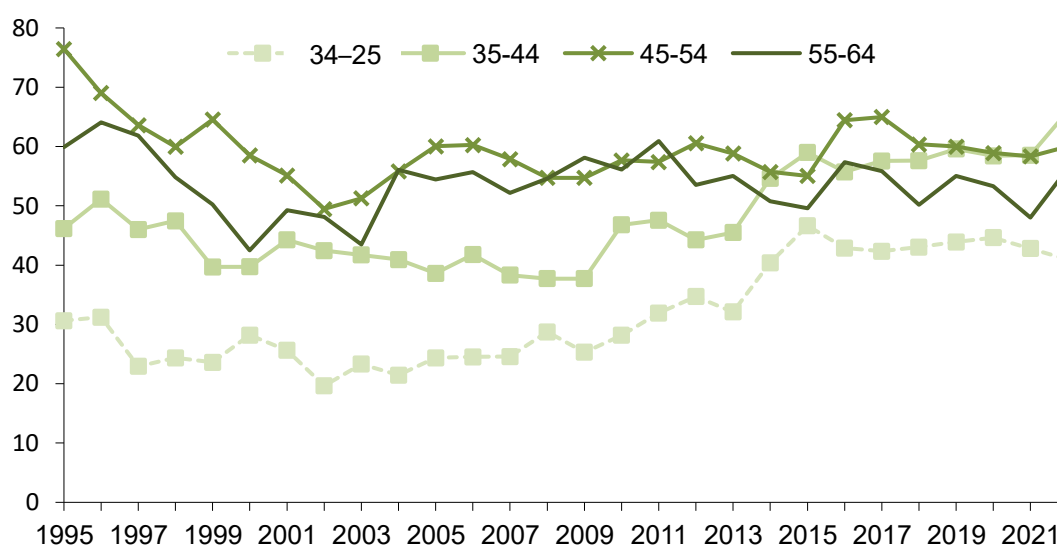
איור 11: הרכב תעסוקה של משקי בית חרדיים זוגיים לפי קבוצת גיל ראש משק הבית, 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. האחוז מחושב מתוך כל קבוצת גיל בנפרד.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

האם מדובר בהשפעת שנתוני לידה (כלומר קבוצת הגיל 40–64 עבדה באותם דפוסים גם כשחבריה היו בני 25–39) או שזו השפעת הגיל (כלומר קבוצת הגיל 25–39 מושפעת מחובת גיוס וגיל הפטור, ולכן נמנעת מלצאת לעבוד, ואחרי שנים מספר, בגילים 40–64, כשהקבוצה מתחילה לחתן ילדים וצריכה מקורות הכנסה נוספים כדי לממן את השמחות, שיעורי התעסוקה עולים)? באיור 12 ניתן לראות ששיעורי התעסוקה של צעירים חרדים נמוכים לאורך השנים לעומת מבוגרים, כך שככל הנראה מדובר באפקט גיל ולא בשנתוני לידה. אולם, בשנים 2013–2015 חלה קפיצה בשיעורי התעסוקה של בני 35–44. זו כנראה קשורה גם לפטור חד-פעמי משירות צבאי לגברים חרדים בני 22 ומעלה – "ריקון הבריכה", בשנת 2014 (זופניק, 2022), ואחריה התמתנות סביב שיעורי התעסוקה הגבוהים יותר, שאפילו השיגו ב-2021 את שיעורי התעסוקה של קבוצת הגיל שמעליהם – 45–54. קפיצה דומה חלה בשיעור בני 25–34 שעובדים, אך ב-2021 עדיין עמד שיעור תעסוקתם על 41% בלבד, הנמוך ביותר מבין קבוצות גילאי העבודה העיקריים.

איור 12: תעסוקת גברים חרדים לפי קבוצות גיל

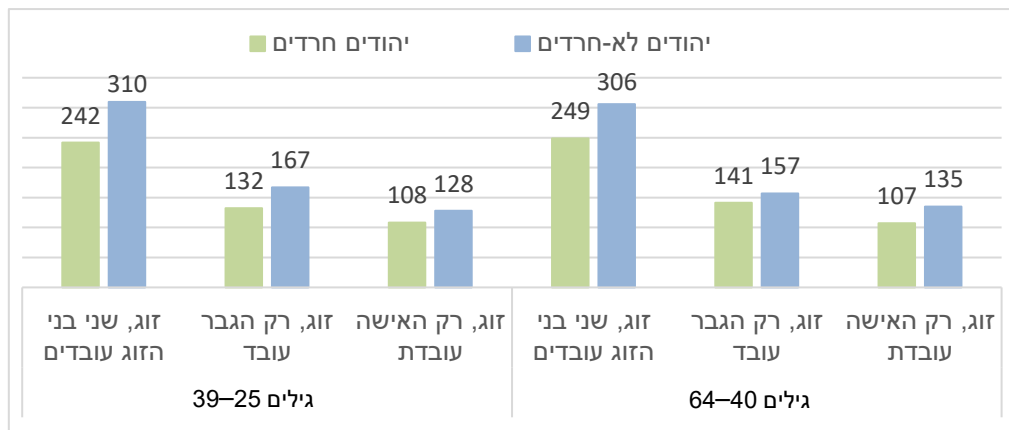

זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד שנת 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך.
 מקור: עיבודי המחברים לסקרי כוח אדם למ"ס.

שעות עבודה

משקי בית חרדיים מבוגרים עובדים שעות ארוכות יותר ממשקי בית חרדיים צעירים. זאת לעומת משקי בית לא-חרדיים אשר מורידים מעט בהיקף שעות העבודה בגילים מבוגרים, אך עדיין עובדים יותר שעות ממשקי בית חרדיים (איור 13).

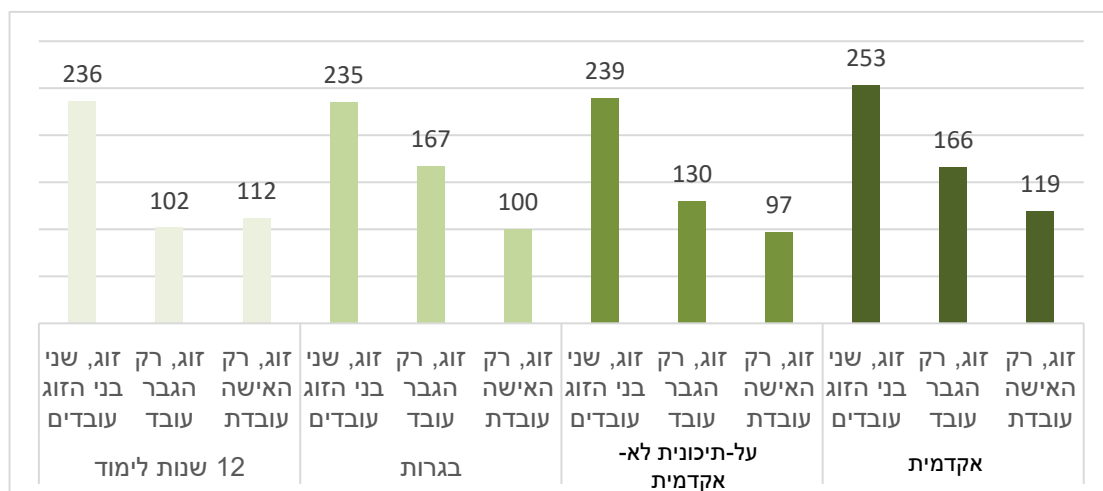
איור 13: שעות עבודה חודשיות של שני בני הזוג במשקי בית חרדיים ולא-חרדיים לפי קבוצת גיל של ראש משק הבית, 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 64–25. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

אחת הטענות המקובלות היא שכניסת גברים לשוק העבודה תדחק את רגליהן של הנשים ותגרום להן לעבוד פחות שעות עבודה, שכן הן תצטרכנה להפחית את שעות העבודה שלהן ולטפל יותר בילדים ובבית – ברגע שגברים ישתלבו בעבודה. אבל, איור 14 מלמד שהטענה לא בהכרח נתמכת, וניתן לראות שכשהשכלת האישה היא מקצועית ושני בני הזוג עובדים — הם עובדים יותר מסכום השעות של משקי בית שבהם רק בן זוג אחד עובד.

איור 14: שעות עבודה חודשיות של שני בני הזוג במשקי בית חרדיים לפי הרכב תעסוקה והשכלת האישה, 2019–2021

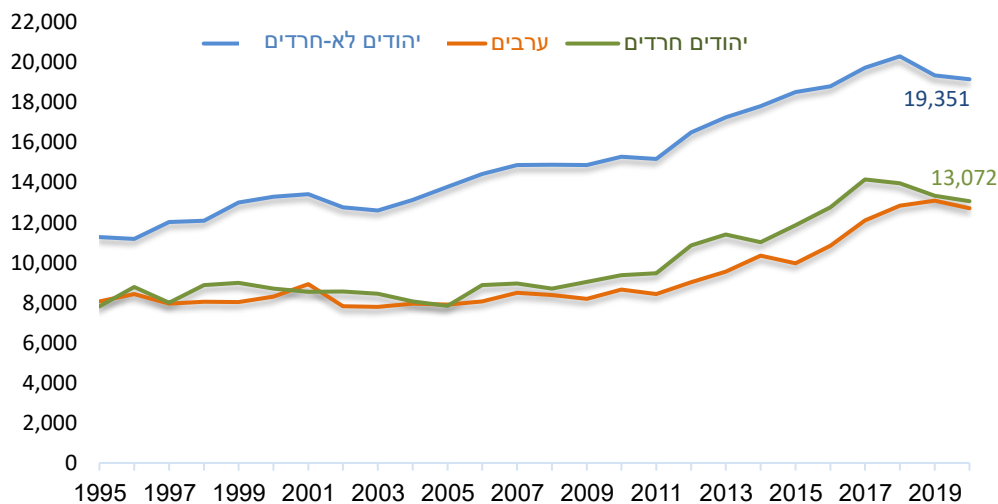

ראש משק הבית בגילים 64–25. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. באיור מוצגים 96% ממשקי הבית שהם זוגות, בנוסף כ-4% ממשקי הבית החרדיים הם יחידניים.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

הכנסות

הכנסות משקי הבית החרדיים נמוכות מהכנסות משקי הבית של יהודים לא-חרדים. בשנת 2019 עמדה ההכנסה נטו של משקי בית לא-חרדיים על 19,351 ש"ח, לעומת 13,349 ש"ח למשק בית חרדי וקצת יותר נמוך (13,099 ש"ח) למשק בית ערבי (איור 15).

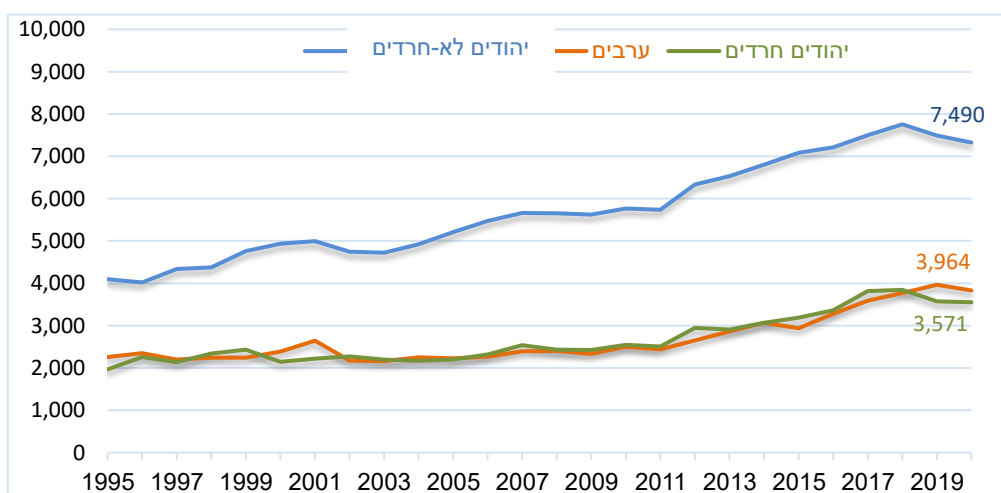
איור 15: הכנסה נטו של משקי בית לפי אוכלוסייה

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך. הכנסה חודשית במחירי 1997. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

התבוננות על הכנסה נטו לנפש תקנית מעלה כי בשנת 2019 היא עמדה על 7,490 ש"ח במשקי בית לא-חרדיים, לעומת 3,571 ש"ח במשקי בית חרדיים – פחות ממשקי בית ערביים (3,964 ש"ח). זאת בגלל מספר ילדים ממוצע גבוה יותר (איור 16).

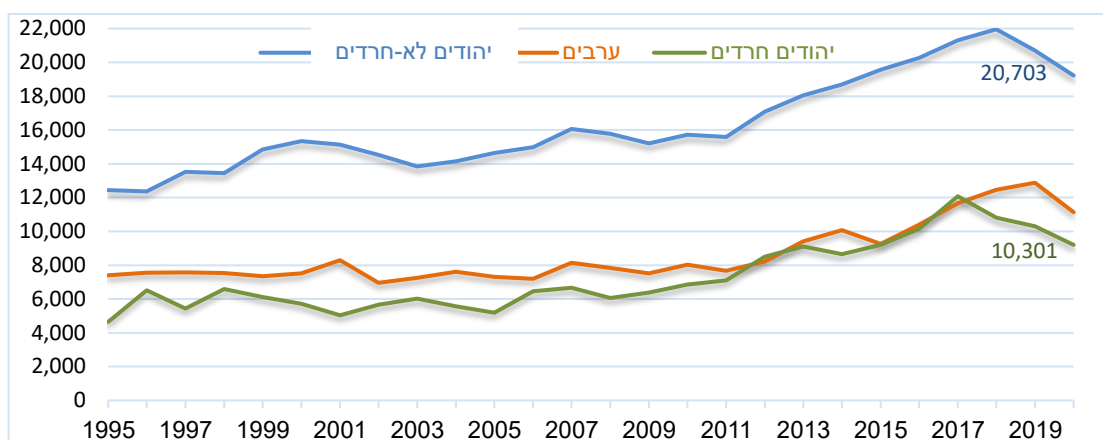
איור 16: הכנסה נטו לנפש תקנית של משקי בית לפי אוכלוסייה

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך. הכנסה חודשית במחירי 1997. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

הכנסה מעבודה של משקי בית חרדיים היא 48% בלבד מזו של משקי בית לא-חרדיים (איור 17).

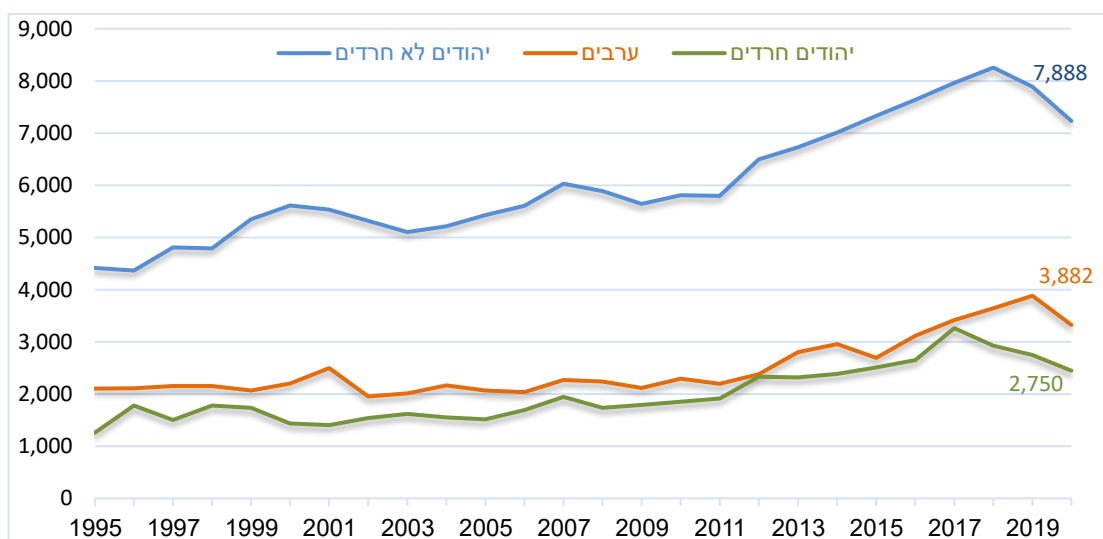
איור 17: הכנסה מעבודה של משקי בית לפי אוכלוסייה (כולל אפסים)

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך. הכנסה חודשית במחירי 1997.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

הכנסה מעבודה לנפש תקנית מרחיבה את הפער בין משקי בית חרדיים לאלו שאינם חרדיים, בגלל מספר ילדים גבוה יותר (איור 18), כך שהכנסה מעבודה של משקי בית חרדיים היא 34% בלבד מזו של משקי בית יהודיים ו-74% מזו של משקי בית ערביים.

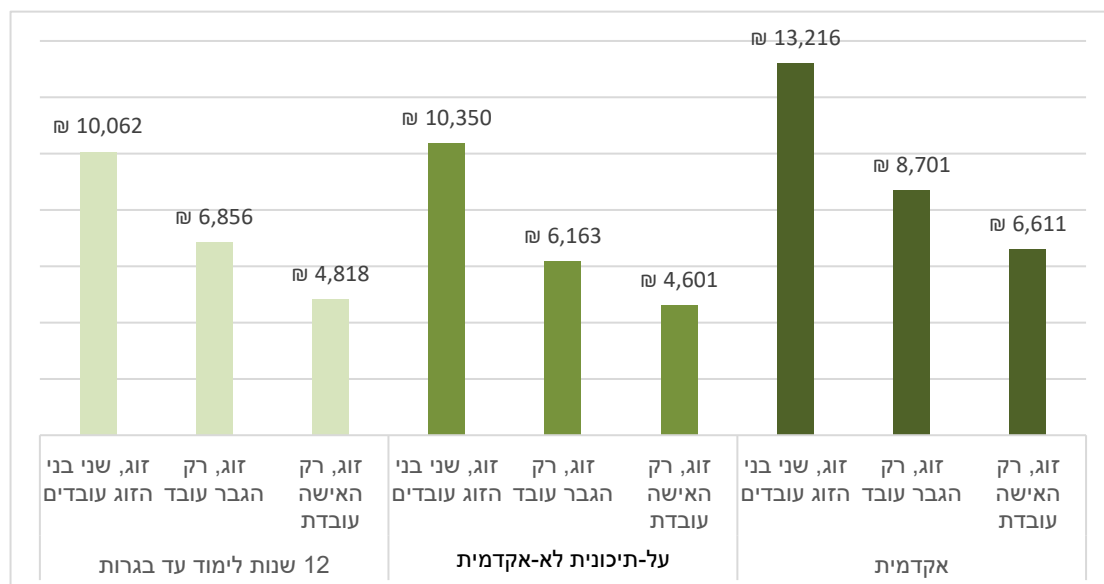
איור 18: הכנסה מעבודה לנפש תקנית של משקי בית לפי אוכלוסייה (כולל אפסים)

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד אחרון עד 2013 ולפי הגדרה עצמית מ-2014 ואילך. הכנסה חודשית במחירי 1997.
מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

משקי בית שבהם האישה אקדמאית נוטים להרוויח יותר בכל הרכב תעסוקה (איור 19). בגלל מיעוט תצפיות בגרף זה איחדנו את שתי קבוצות ההשכלה הנמוכות.

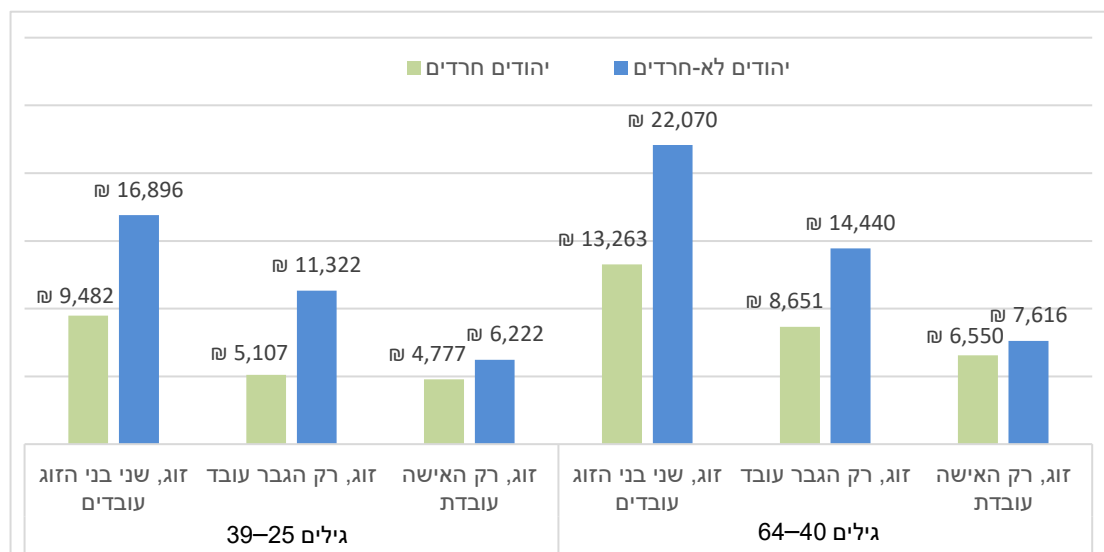
איור 19: הכנסה מעבודה של משקי בית חרדיים לפי הרכב תעסוקה של הזוג והשכלת האישה, 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. הכנסה חודשית במחירי 1997. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

ההכנסה גבוהה יותר בקרב משקי בית מבוגרים בכל הרכב תעסוקה, ובייחוד כאשר שני בני הזוג עובדים (איור 20). חלק מההסבר לכך הוא שעות עבודה רבות יותר, כפי שראינו באיור 13. ניתן להסביר זאת בכך שבקרב החרדים בגילים אלו הילדים כבר בדרך כלל גדולים, ועם הפחתת עול הטיפול בהם מתאפשר לבני הזוג לעבוד יותר. אפשר להניח שחלק מהעלייה בשכר נובעת גם מצבירת ניסיון וותק. אם נשווה את העלייה בשכר ללא-חרדים, ניכר שהעלייה בשכר גבוהה יותר אצל חרדים, מה שמבטא לא רק עלייה בניסיון ובוותק, אלא גם את העלייה בהיקפי המשרה ובשעות העבודה. כששני בני הזוג עובדים העלייה בהכנסת משקי הבית היא של 40% (לעומת 31% אצל לא-חרדים), וכאשר רק הגבר עובד, העלייה בהכנסת משק הבית עולה ב-69% (לעומת 28% אצל לא-חרדים). לעומת זאת כאשר רק האישה עובדת אומנם קיימת עלייה בשכר, אך של 37% בלבד (לעומת 22% אצל לא-חרדים).

איור 20: הכנסה מעבודה של משקי בית חרדיים ויהודיים לא-חרדיים לפי הרכב תעסוקה וקבוצת גיל ראש משק הבית, 2019–2021

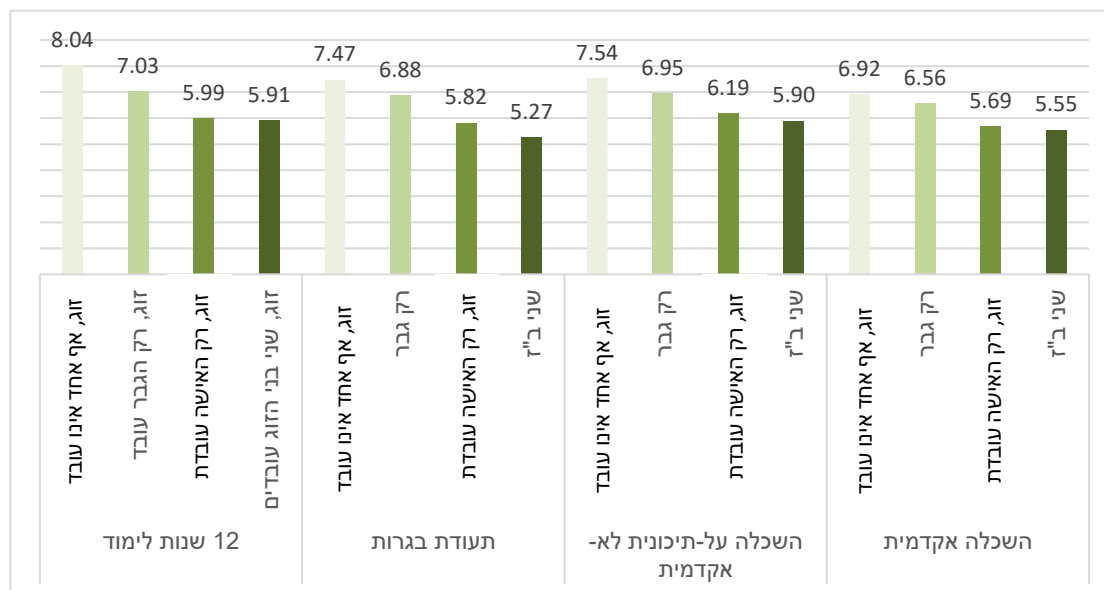

ראש משק הבית בגילים 64–25. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. הכנסה חודשית במחירי 1997. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

מספר הילדים

לגבי מספר הילדים במשק הבית (איור 21), ניתן לראות כי בממוצע מספר הילדים יורד מעט ככל שהשכלת האישה עולה (ממוצע ילדים לאישה עם 12 שנות לימוד הוא 5.13, אישה עם תעודת בגרות – 4.79 ילדים בממוצע, השכלה על-תיכונית לא-אקדמית 4.87, והשכלה אקדמית – 4.36 ילדים בממוצע). באיור 21 נראה עוד שבכל רמת השכלה, כאשר רק האישה עובדת או שני בני הזוג עובדים יש בממוצע פחות ילדים (4.45) לעומת הרכב תעסוקה שבו רק הגבר עובד או שני בני הזוג אינם עובדים (5.13 ילדים בממוצע).

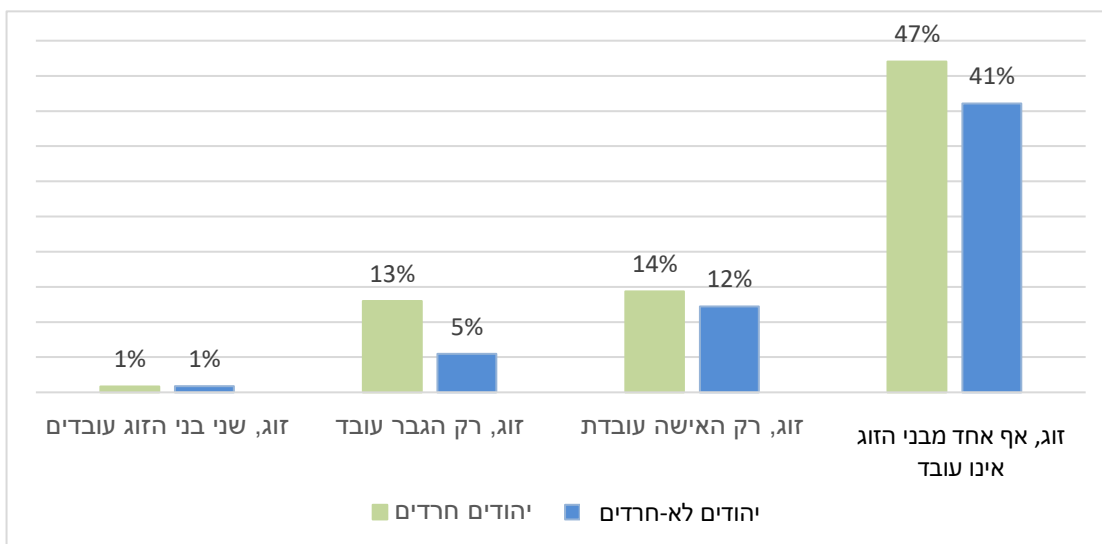
איור 21: מספר ילדים לאישה חרדית בגיל 40 ומעלה לפי השכלת האישה והרכב תעסוקה, 2019–2021

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

באיור 22 משקי בית שהכנסתם היא מתחת לחצי מחציון ההכנסה נטו נחשבים לעניים, ללא תקנון למספר הנפשות. ניתן לראות שהפערים בעוני בין חרדים ולא-חרדים נמוכים יותר באיור זה לעומת מצב שבו מתקננים למספר נפשות (איור 23). כך לדוגמה, כששני בני הזוג עובדים, אין הבדל בשיעורי העוני בין חרדים ולא-חרדים. העובדה שמוצגת הכנסה נטו מלמדת כי נלקחים כאן בחשבון גם הכנסות מקצבאות, תשלומי מיסים נמוכים, תשלומי העברה ועוד, מה שמסביר את הקטנת הפער בין החרדים לאחרים.

איור 22: שיעורי עוני בקרב משקי בית יהודיים לפי מגזר והרכב תעסוקה, 2019–2021

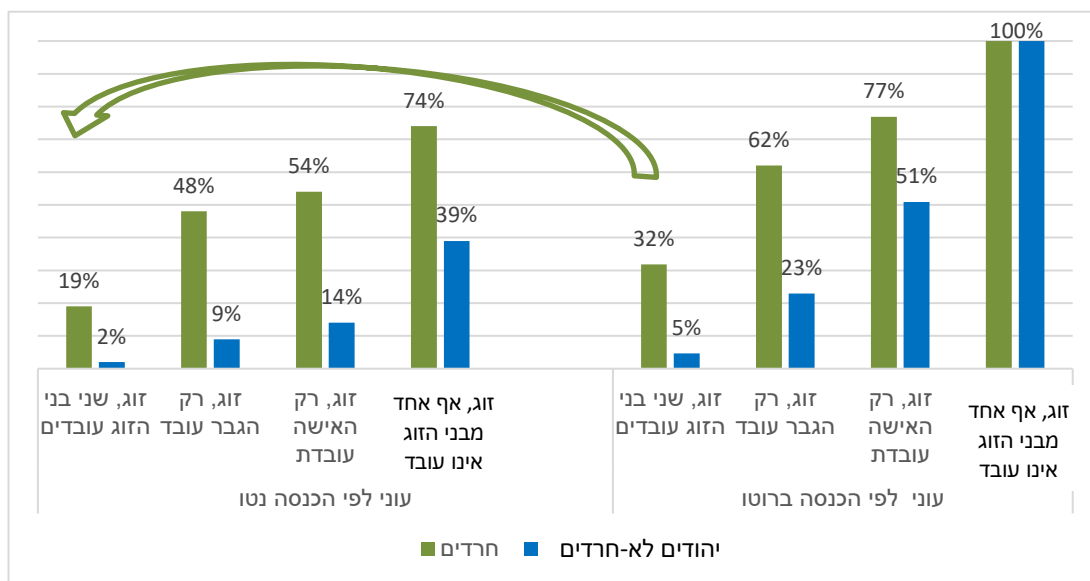

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. שיעור העוני מחושב כך שמשקי בית שהכנסתם היא מתחת לחצי מחציון ההכנסה נטו נחשבים לעניים, לא מתוקנן לנפשות. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

באיור 23 משקי בית שהכנסתם היא מתחת לחציון ההכנסה ברוטו מעבודה/נטו מכלל המקורות, לנפש תקנית, נחשבים לעניים.

תקנון הכנסה למספר הנפשות מעלה מאוד את הפערים בשיעורי העוני בין חרדים ולא-חרדים (למשל בהשוואה לאיור 22 שבו לא בוצע תקנון). ניתן לראות כי יש יותר עוני במשקי הבית החרדיים שבהם רק האישה עובדת לעומת משקי בית חרדיים שבהם רק הגבר עובד. הדבר נובע מכך שהכנסתם של גברים גבוהה בממוצע מהכנסתן של נשים, גם בקרב החרדים, אף על פי שהגברים ברובם אינם לומדים לימודי ליבי"ה. במעבר מהגרף של הכנסה ברוטו מעבודה להכנסה נטו מכלל המקורות מצטמצמים מאוד שיעורי העוני בקרב חרדים, בגלל תשלומי העברה, מיסים וקצבאות. ועדיין, באיור השמאלי ניתן לראות שכששני בני הזוג אינם עובדים – שיעורי העוני כמעט כפולים במשקי בית חרדיים לעומת לא-חרדיים, כתוצאה ממספר נפשות גדול יותר במשק הבית. כמו כן ראוי לציין כי בקרב החרדים, גם כאשר שני בני הזוג עובדים, שיעור העוני מגיע לכ-19%, לעומת 2% בלבד בקרב שאר האוכלוסייה.

איור 23: שיעורי עוני לפי הכנסה ברוטו (מימין) ונטו (משמאל) בקרב משקי בית יהודיים לפי מגזר והרכב תעסוקה, 2019–2021

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית. שיעור העוני באיור זה נאמד בצורה הבאה: משקי בית שהכנסתם מעבודה ברוטו / נטו לנפש תקנית היא מתחת לחצי מהחציון נחשבים לעניים. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

לבסוף, באיור 24 מוצגת השוואה בין השנים 2007–2009 לשנים 2019–2021 במשקי הבית החרדיים. ניתן לראות שחלה ירידה בשיעורי העוני כשאף אחד מבני הזוג אינו עובד (ככל הנראה בשל עלייה בתמיכות) ועלייה בשיעורי העוני למשקי בית שבהם שני בני הזוג עובדים (בשל כניסת חרדים רבים לעבודה בשנים אלו, במשרות תחיליות, בחלקיות משרה ובשכר נמוך). ניתן אולי להסביר זאת בכך שהיציאה לעבודה וההכנסה שבעקבותיה מבטלת רבות מן התמיכות הסוציאליות שמשק הבית זכאי להן, בנוסף לפיריון עבודה נמוך שמוביל להכנסה נמוכה יחסית של בני הזוג החרדים. כמו כן, חרדים רבים שנכנסו לעבודה בשנים אלו נכנסו במשרות תחיליות ובשכר נמוך יחסית.

איור 24: שיעורי עוני בקרב משקי בית חרדיים לפי הרכב תעסוקה

ראש משק הבית בגילים 25–64. זיהוי חרדים לפי מוסד לימודים אחרון. שיעור העוני נאמד לפי חצי מחציון ההכנסה ברוטו, לא מתוקנן לגודל משק הבית. מקור: עיבודי המחברים לסקרי הוצאות משק הבית למ"ס.

4.2 הקשר בין תעסוקה איכותית ומבנה משקי הבית החרדיים

במענה על שאלת המחקר השנייה, מה הקשר בין תעסוקה איכותית ושכר של נשים וגברים חרדים ובין מבנה משק הבית שלהם, נציג ניתוחים אקונומטריים שבוצעו בחדר המחקר של הלמ"ס, באמצעות שימוש בנתוני פרט מנהליים שקיבצנו לפי משקי בית שבהם ראש משק הבית הוא בגילאים 25–64.

4.2.1 הסתברות לתעסוקה של הגבר⁶

הניתוח הראשון בוחן, באמצעות רגרסיה הסתברותית לינארית (Linear Probability Model), את הקשר בין ההסתברות להיותו של הגבר מועסק לבין מאפייני התעסוקה של בת זוגו (היותה מועסקת ($empf$), השכלתה וגובה שכרה), השכלתו, קבוצת גיל, מספר ילדים צעירים ובוגרים, פלג חרדי, מחוז מגורים והשנה (לוח נ-1 בנספח א). נדגיש כי התעסוקה והשכר של האישה הם אנדוגניים – אין לנו דרך להפריד בין ההחלטות, הגבר אינו "מגיב" לתעסוקה ולשכר של האישה אלא שתי ההחלטות על תעסוקה מתקבלות יחד, כך שהניתוח שלנו הוא מתאמי בלבד. משוואת הרגרסיה:

$$P(empm_i = 1) = \beta_0 + \beta_1 empf_i + \beta_2 lwagef_i + H_1 Educf_i + H_2 Educ_m_i + A Age_i + \kappa_1 Kids0_6_i + \kappa_2 Kids7_9_i + \kappa_3 Kids10_17_i + \Gamma Group_i + P Dist_i + \Psi Years_i + \varepsilon_i$$

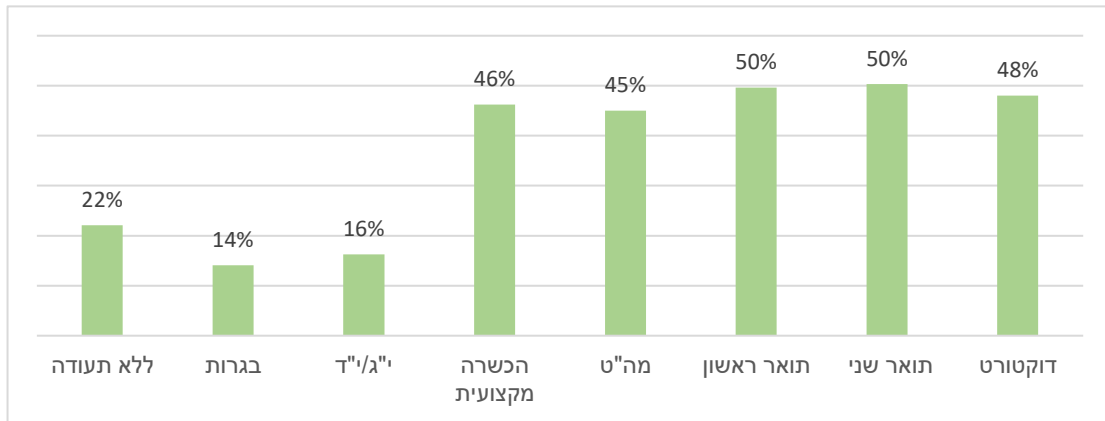
מקדמים המופיעים באות גדולה מייצגים וקטור של מקדמים, לקטגוריות שונות של המשתנה המסביר.

תוצאות הרגרסיה מעלות כי אוכלוסיית הגברים החרדים הינה מגוונת בזיקה לשוק העבודה, בהתאם למאפייניהם ולמאפייני משק ביתם:

- שיעור הגברים המועסקים גבוה יותר בקרב משקי בית שבהם האישה מועסקת. ההסתברות לתעסוקה גבוהה ב-5 נקודות אחוז (נ"א) בקרב גברים אשר נשותיהם מועסקות.
- המתאם החיובי בין השכלת הגברים החרדים לבין התעסוקה אינו מפתיע, כיוון שסביר כי הגברים הפונים ללימודים מקצועיים ואקדמיים הינם מראש בעלי זיקה חזקה יותר לתעסוקה (איור 25). אך עם זאת עדיין שיעורי התעסוקה של הגברים החרדים בעלי השכלה אקדמית ומקצועית נמוכים יחסית (45%–50%).

⁶ כל המתאמים המוזכרים בניתוח מובהקים, אלא אם צוין אחרת.

איור 25: ההסתברות לתעסוקה בקבוצת הבסיס לפי השכלת הגבר⁷

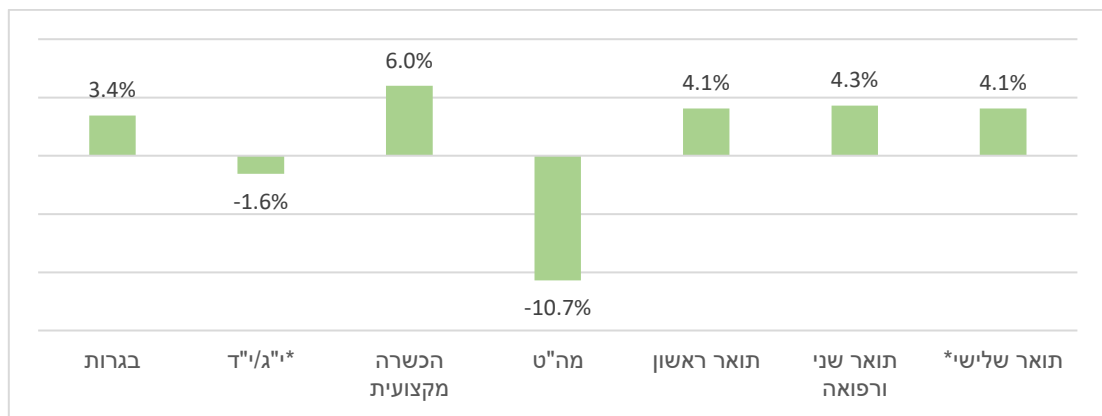

ראש משק הבית בגילים 25–64.

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

- לא נמצא מתאם בין שכר האישה לבין ההסתברות לתעסוקת הגבר, כלומר ההסתברות לתעסוקת הגבר אינה שונה באופן מובהק בין משקי בית שבהם שכרה של האישה גבוה לבין מקביליהם שבהם שכרה של האישה נמוך.
- ההסתברות לתעסוקה גבוהה יותר בקרב הגברים החרדים אשר נשותיהם בעלות תואר אקדמי, ואף מעט יותר בקרב הזוגות שבהם האישה בוגרת הכשרה מקצועית, אך הפער בינם לבין גברים הנשואים לנשים ללא תעודה אינו גבוה במידה משמעותית (איור 26).

איור 26: התוספת (בנקודות אחוז) להסתברות לתעסוקה בקבוצת הבסיס עבור השכלת בת הזוג

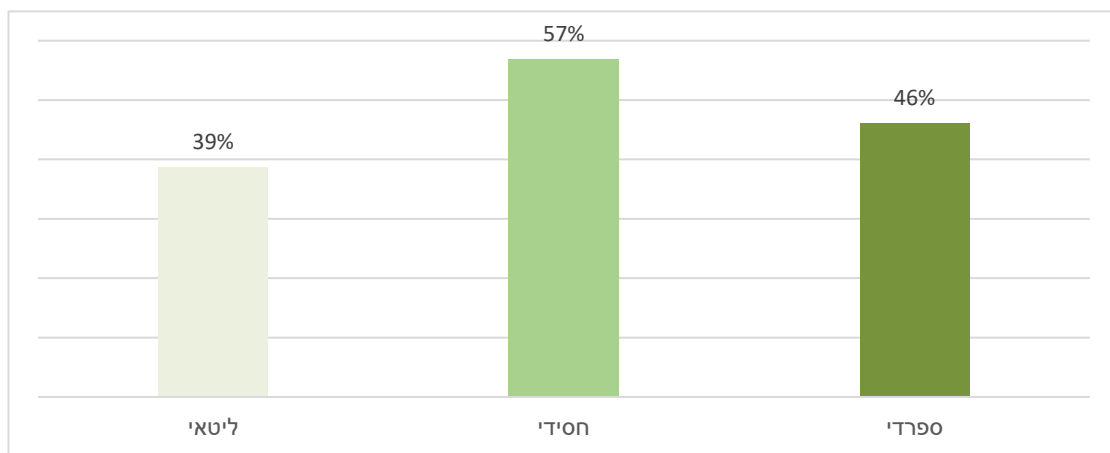
ראש משק הבית בגילים 25–64. תוויות עם * - המקדם לא מובהק - אין הבדל ביחס לבסיס.

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

⁷ קבוצת הבסיס מוגדרת על ידי הגברים בגיל 24–29, המתגוררים במחוז ירושלים ומשתייכים לפלג הליטאי, בעלי השכלה נמוכה (ללא תעודת בגרות) ונשואים לנשים בעלות השכלה זהה. כמו כן קבוצת הבסיס כוללת גברים במשקי בית ללא ילדים.

- תוצאה מעניינת היא הקשר המורכב בין לימודי בת הזוג במה"ט לבין ההסתברות לתעסוקה של הגברים החרדים. הזיקה לתעסוקה של גברים חרדים הנשואים לבוגרות מה"ט נמוכה בצורה מובהקת לעומת הנשואים לאחרות (לרבות חסרות תעודה). הסבר אפשרי לכך הוא שבוגרות מה"ט הן נשים שמרניות שלמדו בסמינר ולא המשיכו לתואר אקדמי, לכן אחוז הגברים הנשואים להן ועובדים הוא נמוך. נושא זה ייבחן לעומק בהמשך נייר זה. המתאם השלילי נצפה בכל הפלגים החרדים, אך הוא גבוה ביותר אצל הליטאים, ונמוך יותר אצל החסידיים (-7.0%).
- הזיקה לתעסוקה שונה גם בין משקי בית בהרכבים שונים מבחינת הפלג בחברה החרדית, גיל האב, מספר הילדים וגיליהם:
- שיעור התעסוקה גבוה ביותר בקרב הגברים החסידיים, ונמוך ביותר בקרב הליטאים (איור 27).

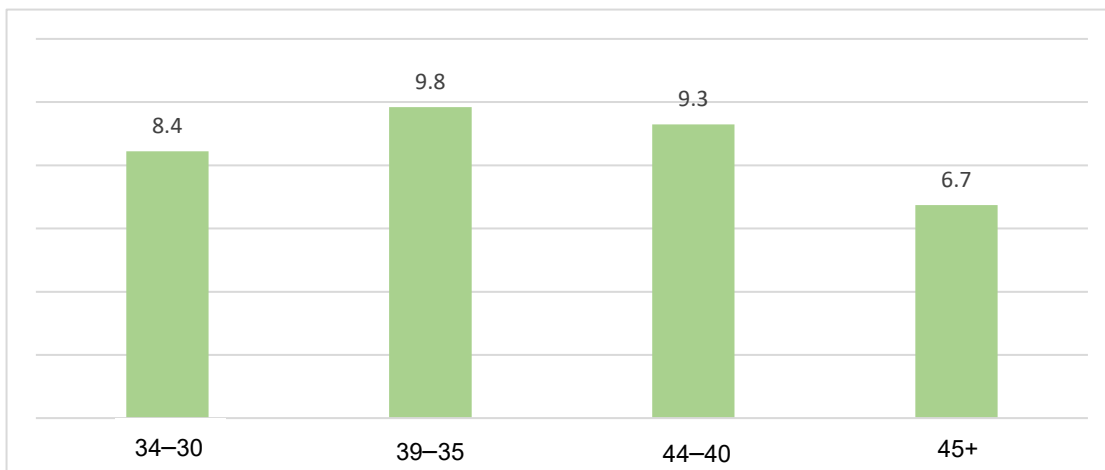
איור 27: הסתברות לתעסוקה בקבוצת הבסיס של כל פלג חרדי, 2021

ראש משק הבית בגילים 25–64.
 מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

- שיעור התעסוקה של גברים חרדים גבוה יותר בקרב **קבוצות הגיל** עד גיל 45 לעומת הצעירים (25–29), אך החל מגיל 40 נצפית ירידה בשיעור התעסוקה, ואף שיעור התעסוקה בקרב גברים מעל גיל 45 נמוך מזה של גברים בגילים 30–34 (איור 28), ומרמז על פרישה משוק העבודה בגיל מוקדם.

איור 28: התוספת (בנקודות אחוז) להסתברות לתעסוקה עבור כל קבוצת גיל לעומת גילים 25–29

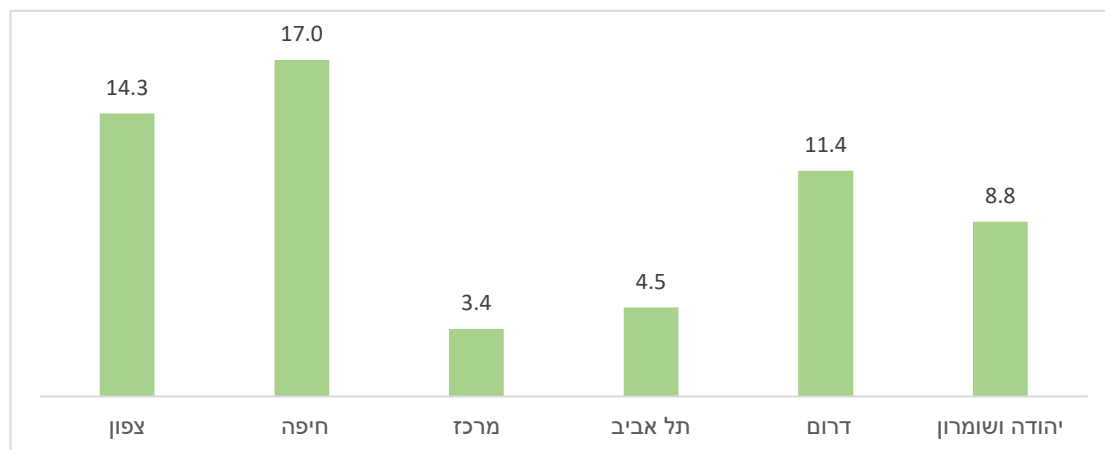
ראש משק הבית בגילים 25–64.

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

- שיעור התעסוקה של הגברים החרדים (לאחר שליטה על גיל הגבר) נמוך יותר במשקי בית שבהם ילדים צעירים, כאשר במשקי בית שבהם ילדים בגיל הרך (0–6) שיעור התעסוקה נמוך יותר מאשר במשקי בית שבהם ילדים בגיל בית הספר היסודי (7–9) (פער שלילי של כ-4 נקודות אחוז ו-0.3 נקודות אחוז, בהתאמה, לעומת גברים במשקי בית ללא ילדים בגילים אלה). מאידך גיסא, שיעור התעסוקה של אבות לילדים בוגרים (גילים 10–17) גבוה יותר משל גברים ללא ילדים בגילים אלה, והוא גבוה יותר במשפחות מרובות ילדים בוגרים.

- באיור 29 ניתן לראות כי שיעור התעסוקה של גברים חרדים הוא הנמוך ביותר במחוז ירושלים (קבוצת הבסיס), כאשר בשאר המחוזות ההסתברות הממוצעת לתעסוקה עבור גבר חרדי גבוהה יותר ב-3.4 נקודות אחוז (מחוז מרכז) עד 17 נקודות אחוז (מחוז חיפה).

איור 29: התוספת (נקודות אחוז) להסתברות לתעסוקה בקבוצת הבסיס עבור כל מחוז לעומת מחוז ירושלים

ראש משק הבית בגילים 25–64.
מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

שיעור התעסוקה בקרב הגברים החרדים עולה בהתמדה אחרי שנת 2007, למעט ירידה ב-2020 – בשל משבר הקורונה (איור 30). קצב העלייה נחלש החל מ-2015 (ירידה מעלייה שנתית של כ-2%–2.5% לקצב של כ-1% מדי שנה).

איור 30: ההסתברות לתעסוקה (%) והשינוי בהסתברות לתעסוקה (נקודות אחוז, ציר שמאלי) בקבוצת הבסיס בכל שנה לעומת 2006

ראש משק הבית בגילים 25–64.
מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

4.2.2 הסתברות לתעסוקה ברמת משק הבית

בהמשך בחנו באמצעות מודל לוגיסטי מולטינומיאלי (Multinomial logistic model - MNL) את הרכב התעסוקה ברמת משק הבית, כלומר את הקשר בין מאפייני משק הבית (השכלת בני הזוג, גילם, מספר ילדיהם ומחוז מגוריהם) לבין ההסתברות לבחירת אחד מארבעת שילובי התעסוקה המשפחתיים האפשריים ("הרכב התעסוקה המשפחתי" - $empc$): שני בני הזוג אינם מועסקים, רק הגבר מועסק, רק האישה מועסקת או שני בני הזוג מועסקים, כאשר חלופת הבסיס הוגדרה כאשר שני בני הזוג אינם מועסקים. לנוכח השונות בין הפלגים בחברה החרדית בחינה זו נעשתה בהפרדה בין הפלגים השונים. גם כאן הניתוח הוא מתאמי בלבד.

משוואת הרגרסיה:

$$P(empc_i = j) = \beta_0 + \eta_1 Educf_i + \eta_2 Educ_m_i + \alpha AGE_i + \kappa_1 Kids0_6_i + \kappa_2 Kids7_9_i + \kappa_3 Kids10_17_i + \delta Dist_i + \psi Years_i + v_i$$

כאשר האינדקס i מייצג את משק הבית.

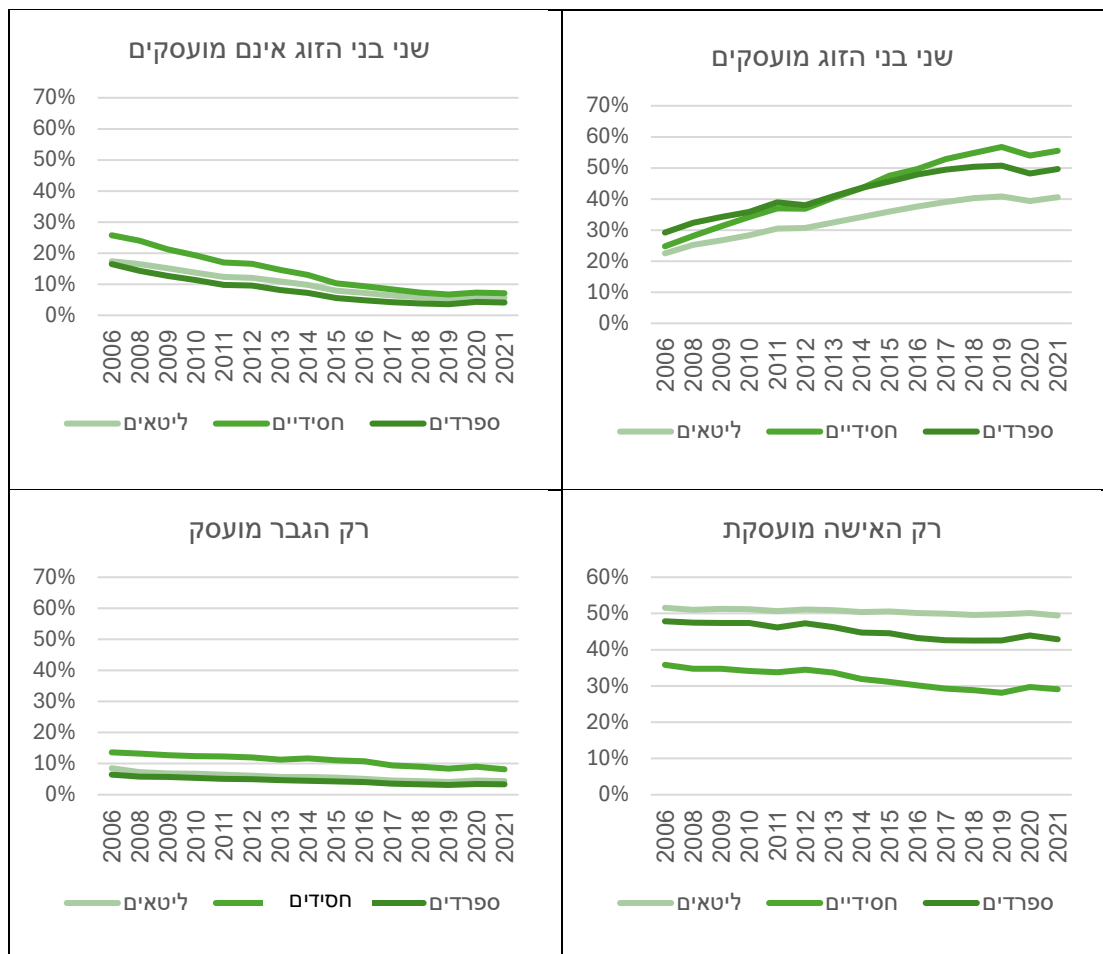
באמצעות מקדמי הרגרסיה חישבנו את ההסתברויות להרכבי התעסוקה המשפחתיים, את יחסי הסיכויים בין החלופות שבהן לפחות אחד מבני הזוג מועסק לבין חלופת הבסיס,⁸ וכן את יחסי הסיכויים היחסיים כתוצאה משינויים במשתנים.⁹

תוצאות הרגרסיה (לוח נ-2 בנספח א) מעלות כי במהלך השנים 2008–2021 חלה עלייה בשיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג מועסקים בכלל החברה החרדית, כאשר החסידיים מובילים בשיעור העלייה לאורך כל התקופה (איור 31). בעוד שבתחילת התקופה שיעור זה היה גבוה יותר בקרב הספרדים, במהלכה חלה עלייה משמעותית יותר בקרב משקי הבית החסידיים, כך שהפער מהספרדים הצטמצם ובשנת 2021 משקי הבית החסידיים מובילים בשיעור זה, בעוד שהפער בין הליטאים לספרדים הלך והתרחב. במקביל חלה ירידה בשיעור משקי הבית בכל הרכבי התעסוקה המשפחתיים, בייחוד בשיעור משקי הבית החסידיים שבהם שני בני הזוג אינם מועסקים.

⁸ יחס הסיכוי הינו היחס בין ההסתברות לחלופה כלשהי לבין חלופת הבסיס, כלומר פי כמה גבוהה ההסתברות לחלופה בהשוואה לחלופת הבסיס.

⁹ כלומר היחס בין שני יחסי סיכויים, כאשר יחס הסיכויי במונה חושב עבור רמה זהה של המשתנים כמו במכנה אך אחד מהם ברמה גבוהה יותר (גידול של יחידה במשתנה רציף או קיומו של תנאי עבור משתנה קטגוריאלי). כלומר פי כמה גבוה יחס הסיכוי לאחר שינוי במשתנה המסביר ביחס ליחס הסיכוי לפני השינוי.

איור 31: ההסתברות להרכב התעסוקה המשפחתי בקרב משקי בית חרדיים לפי פלג חרדי

ראש משק הבית בגילים 25–64.

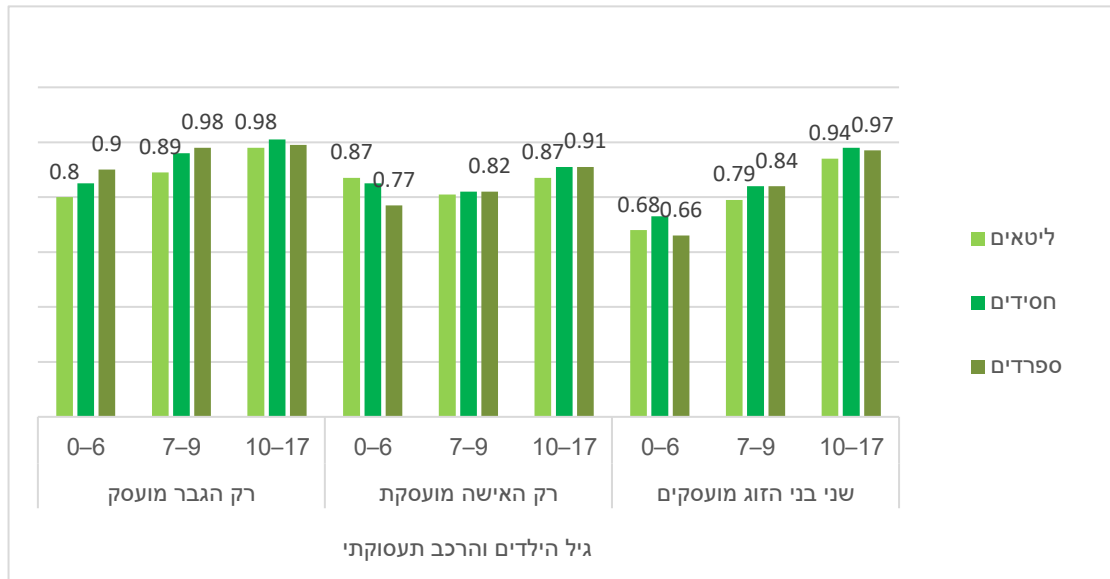
מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

שיעור משקי הבית החסידיים שבהם שני בני הזוג מועסקים הוא הגבוה ביותר עבור כל שילובי רמות ההשכלה, אך בייחוד בקרב משקי בית שבהם האישה בוגרת מה"ט ובקרב משקי בית שבהם הגבר אינו בעל תעודה.

בשלושת הפלגים שיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג אינם מועסקים גבוה יותר בקרב משקי בית שבהם הגבר לכל היותר בעל תעודת בגרות והאישה לכל היותר בוגרת הכשרה מקצועית; שיעור משקי הבית שבהם רק הגבר מועסק גבוה יותר במשקי בית שבהם הגבר לכל הפחות בוגר הכשרה מקצועית והאישה לכל היותר בוגרת הכשרה מקצועית; ושיעור משקי הבית שבהם רק האישה מועסקת גבוה יותר במשקי בית שבהם הגבר לכל היותר בעל תעודת בגרות – ללא תלות בהשכלת האישה.

בהשוואה למשקי בית שבהם שני בני הזוג אינם מועסקים וללא ילדים, גודל המשפחה מתואם שלילית עם כלל הרכבי התעסוקה המשפחתיים (איור 32), כאשר שיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג מועסקים נמוך יותר בקרב משקי בית גדולים, בייחוד כאשר הילדים צעירים (בגילים 0–6), בייחוד בקרב משקי הבית הספרדיים.

איור 32: יחס יחסי הסיכויים עבור ילדים לפי קבוצות גיל, לפי הרכב תעסוקה ופלג חרדי

ראש משק הבית בגילים 25–64.

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

4.2.3 הסתברות לגודל משק הבית (מספר הילדים)

לנוכח הקשר בין מספר הילדים הצעירים לתעסוקת משק הבית, בחנו גם את הקשר בין מאפייניהם של בני הזוג (השכלה, הכנסה, ניסיון בשוק העבודה ומחוז) לבין מספר הילדים במשק הבית לאורך השנים (לוח נ-3 בנספח א). הרגרסיה אינה מעידה על סיבתיות כי אם על מתאם, לנוכח היתכנות סיבתיות הפוכה (למספר הילדים השפעה על התעסוקה ועל ההשכלה).

משוואת האמידה:

$$nchild_i = \gamma_0 + \gamma_1 rwagem_i + \gamma_2 rwagef_i + \alpha_1 expm_i + \alpha_2 expf_i + \eta_1 Educum_i + \eta_2 Educum_i + \delta Dist_i \omega_i$$

כאשר $rwagem$, $rwagef$ מייצגים את השכר החודשי הריאלי במחירי 2021 של בני הזוג (m – גבר, f – אישה), $expm$, $expf$ את הניסיון בשוק העבודה של בני הזוג¹⁰ ו- $Educum$, $educf$ מייצגים את השכלתם. $Dist$ מייצג את מחוז המגורים.

משוואה זו נאמדה עבור כל פלג חרדי בנפרד כדי לעמוד על ההבדלים במתאמים בין הפלגים השונים; עבור כל שנה בנפרד, כדי לבחון האם חלו שינויים במתאמים לאורך השנים; ועבור שתי קבוצות גיל – ילידי 1970–1979 וילידי 1980–1986 – כדי לבחון האם חלו שינויים במתאמים בתוך הפלגים בין הדורות.¹¹ מתוצאות האמידה עולה כי לא קיים קשר מובהק בין הכנסות בני הזוג לבין מספר הילדים, כלומר אין הבדל מובהק בגודל בין משפחות בעלות הכנסה גבוהה למקבילותיהן בעלות הכנסה נמוכה, בהינתן ההשכלה והניסיון התעסוקתי. בקרב כל הפלגים והשנתונים עד לתחילת-אמצע העשור הקודם מספר הילדים היה מתואם חיובית עם שנות הניסיון של הגברים, אך הקשר החיובי הלך ונחלש ובתחילת העשור הנוכחי הפך שלילי;¹² הקשר בין מספר הילדים לשנות הניסיון של האישה הינו שלילי לכל אורך התקופה, אך הלך ונחלש בעשור האחרון.

¹⁰ הניסיון התעסוקתי חושב על ידי סך חודשי העבודה המדווחים בנתונים המנהליים מדי שנה, מאז 2006, שכן זו השנה הראשונה שעבורה קיים בסיס נתונים מספק.

¹¹ תוצאות הניתוח עבור 2021 מוצגות בנספח א, שאר פלטי הרגרסיות יועברו לפי בקשה.

¹² למעט הגברים הספרדים, שעבורם בתחילת העשור הנוכחי לא נמצא מתאם בין שנות הניסיון לבין מספר הילדים.

הקשר בין השכלת בני הזוג לבין מספר הילדים אינו חד-משמעי, וקיימת שונות הן בין רמות ההשכלה, הן בין הפלגים החרדיים והן בין הצעירים (ילידי השנתונים 1980–1986) והמבוגרים (ילידי השנתונים 1970–1979).

בקרב המבוגרים, משקי הבית שבהם הגבר בעל תעודת בגרות הינם גדולים יותר בממוצע ממשקי בית שבהם הגבר ללא תעודה כלל; לעומת זאת בקרב הצעירים, בשנים המאוחרות אין הבדל בגודל בין משקי הבית שבהם לגבר תעודת בגרות לבין אלו שבהם הגבר ללא תעודה, אך בשנים המוקדמות יותר משקי הבית של בעלי תעודת בגרות היו קטנים יותר – דבר המרמז על דחיית הגדלת משק הבית. בקרב בוגרי ההשכלה העל-תיכונית שאינה אקדמית קיימת שונות משמעותית בין המבוגרים והצעירים וכן בין הפלגים. בקרב המבוגרים הספרדים והליטאים נצפה קשר שלילי בין גודל המשפחה והשכלת מה"ט, כאשר בקרב הספרדים הקשר הלך ונחלש עד כדי היעלמות בתחילת העשור הנוכחי. לעומתם בקרב משקי הבית החסידיים והליטאיים המבוגרים בוגרי מה"ט הקשר עם גודל המשפחה אינו מובהק.

בקרב הצעירים (1980–1986), משקי הבית של בוגרי הכשרה מקצועית ליטאיים, חסידיים וספרדיים קטנים יותר לעומת משקי הבית של חסרי תעודה, כאשר הקשר הולך ומתחזק. עבור בוגרי מה"ט הקשר שלילי רק בקרב הספרדים הצעירים, אף על פי שבשנים קודמות נצפה קשר שלילי גם בקרב השאר.

באופן כללי, גברים בעלי תואר ראשון משתייכים למשקי בית קטנים יותר, אם כי גם במקרים אלה הקשר השלילי בין ההשכלה למספר הילדים נחלש עם השנים, כלומר גם במקרים אלה נרמזת דחיית ההרחבה של משק הבית, והגדלה מהירה יותר בשנים שלאחר מכן. בקרב בעלי תארים מתקדמים לא נמצא הבדל מובהק בתחילת העשור הנוכחי, למעט משקי הבית של המבוגרים הספרדים בעלי תואר שני, שהם דווקא גדולים יותר, ושל הצעירים החסידיים בעלי תואר שלישי והצעירים הליטאיים בעלי תואר שני, הקטנים יותר.

הקשר בין השכלת האישה לבין גודל משק הבית מגוון יותר מאשר בקרב הגברים, כאשר קיימת שונות בין משקי הבית הצעירים והמבוגרים. בקרב משקי הבית של הנשים המבוגרות, בכל הפלגים, נצפתה מגמה דומה, כאשר משקי הבית של בעלות תעודה בגרות או בוגרות מה"ט היו באמצע העשור הקודם קטנים יותר מאלו של נשים ללא תעודה, אך עם השנים הלך הפער והצטמצם, כאשר בתחילת העשור הנוכחי אין הבדל בין משקי הבית של בוגרות מה"ט לחסרות תעודה, ואילו משקי הבית של בעלות תעודת בגרות גדולים יותר מאלו של חסרות תעודה; לעומתם משקי הבית של נשים בוגרות הכשרה מקצועית הינם קטנים יותר, ובקרב הליטאיות והחסידיות גם של נשים בעלות תואר ראשון או שני (ועד אמצע העשור הקודם גם בקרב הספרדיות) – תוצאה המרמזת על הבדלים בהעדפות ילודה בקרב המשכילות בהשוואה לחסרות ההשכלה. בקרב משקי הבית של הנשים הצעירות, קיים דמיון בקשר בין השכלת האישה לבין מספר הילדים, כאשר משקי הבית של בוגרות הכשרה מקצועית, תואר ראשון או שני הינם קטנים יותר ממשקי הבית של נשים ללא תעודה. הקשר חזק יותר בקרב החסידיות, אך הולך ונחלש (למעט עבור חסידיות בוגרות תואר ראשון, ומעניין לציין כי בתחילת העשור הקודם משקי בית אלו היו גדולים במידה ניכרת בהשוואה לשאר).

בקרב הליטאיות, משקי הבית של הנשים בעלות השכלה על-תיכונית (למעט י"ג/י"ד) קטנים ממשקי הבית של נשים ללא תעודה, וכך היו גם משקי הבית של בעלות תעודת בגרות עד תחילת העשור האחרון. בשתי קבוצות הגיל, במרבית המקרים הקשר חזק יותר עבור בעלות תעודה אקדמית, ובהשוואה בין קבוצות הגיל, כאשר קיים פער מובהק המתואם עם ההשכלה, הקשר חזק ושלילי יותר בקרב הצעירות.

4.2.4 איכות התעסוקה של גברים חרדים

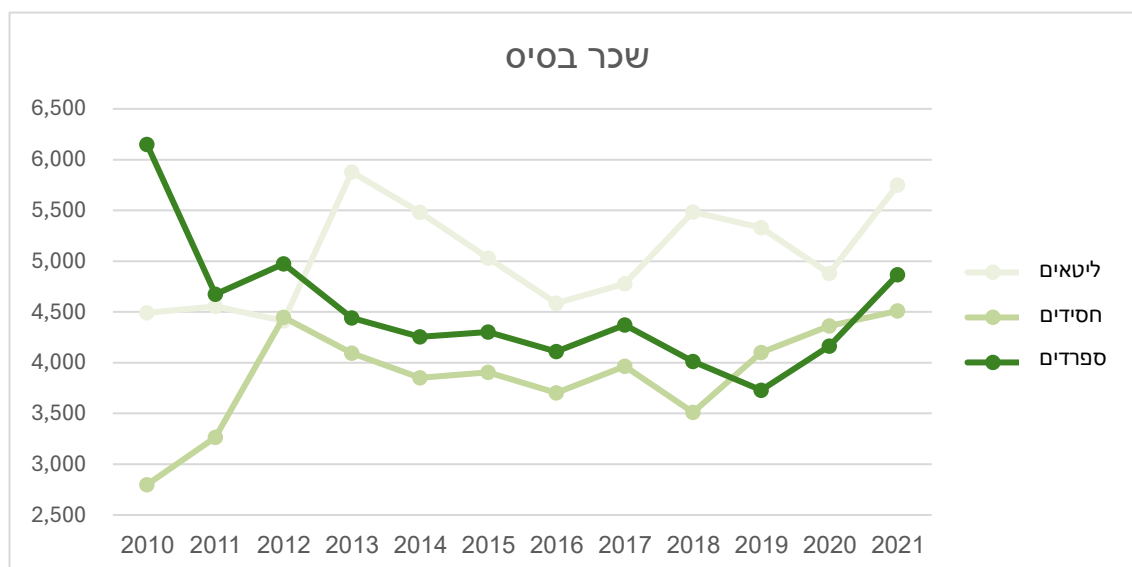
בניתוח נוסף בחנו את איכות התעסוקה של גבר חרדי, כפי שמתבטאת בגובה השכר, באמצעות רגרסיה ליניארית פשוטה על נתוני גברים נשואים (לוח נ-4 בנספח א) שבה השינוי היחסי בשכרו הריאלי החדשי (להלן "השכר") של הגבר מוסבר על ידי שנות הניסיון שצבר בשוק העבודה, השכלתו ומחוז מגוריו.¹³ לנוכח הפערים בשיעורי התעסוקה בין הפלגים השונים בחברה החרדית, ועל מנת לבחון האם קיימים הבדלים במגמות בין הפלגים השונים, האמידה התבצעה בנפרד עבור כל פלג חרדי ועבור כל שנה. משוואת האמידה:

$$lwagem_i = \beta_0 + \beta_1 experience_i + Heducm_i + PDist_i + \varepsilon_i$$

$lwagem_i$ מייצג את לוג השכר החודשי הריאלי.

בבחינת השכר עולה הגיוון בחברה החרדית. בסך הכול, במהלך העשור האחרון חלה עלייה בשכר הגברים הליטאים והחסידים, אך בקרב הספרדים חלה ירידה במרבית העשור ועלייה בסופו (איור 33).

איור 33: תחזית לשכר חודשי ריאלי, גברים חרדים בקבוצת הבסיס (גברים במחוז ירושלים, ללא תעודת בגרות) לפי פלג ושנה

ראש משק הבית בגילים 25–64.

מקור: עיבודי המחברים לנתונים מנהליים של הלמ"ס.

לאורך כל התקופה המתאם בין השכר לניסיון חזק בקרב הספרדים וחלש בקרב החסידים, אך ההבדל בין הפלגים השונים אינו משמעותי (פחות מ-1 נקודות אחוז ב-2021). בשלושת הפלגים המתאם חלש יותר בקרב גברים בעלי ניסיון רב יותר בשוק העבודה.

¹³ כתוצאה מכך שנתוני שכר קיימים רק עבור גברים מועסקים נוצר מדגם סלקטיבי, לפיכך האמידה בוצעה באמצעות תיקון הקמין לסלקטיביות בתעסוקה.

באשר להשכלה, בכל הפלגים, השכר בקרב בעלי תעודת בגרות, בוגרי י"ג/י"ד או הכשרה מקצועית אינו שונה באופן מובהק משכרם של חסרי התעודה (למעט החסידים בעלי תעודת בגרות, אשר שכרם נמוך בשליש, וחסידים בוגרי הכשרה מקצועית, אשר שכרם גבוה ב-11% בתחילת העשור האחרון). שכרם של בוגרי מה"ט הליטאים והספרדים גבוה בשיעור ניכר משכרם של חסרי התעודה, אך אין הבדל מובהק בקרב החסידים. השכלה אקדמית מתואמת אף היא עם שכר גבוה יותר בכל הפלגים, כאשר שכרם של בוגרי תואר שני גבוה משכרם של בוגרי תואר ראשון, אך הפער מצטמצם עם השנים. הפער בשכר בין בוגרי תואר ראשון לבין חסרי תעודה דומה בקרב החסידים והליטאים, אך נמוך יותר בקרב האקדמאים הספרדים; לעומת זאת בקרב בוגרי תואר שני שכרם של הספרדים גבוה יותר בממוצע משכרם של הליטאים, והחסידים בעלי תואר שני מובילים.

באופן כללי היינו מצפים לעלייה במתאם בין ההשכלה לשכר בגלל אפקט מצטבר של ההשכלה על השכר בהשוואה לפרטים זהים ללא תעודה כלל, והיעדר מגמת עלייה במתאם בקרב בעלי תעודת בגרות בלבד ובעלי השכלה על-תיכונית שאינה אקדמית מרמז על איכות תעסוקה נמוכה.

הגיוון בשכר נצפה גם ביחס למקום המגורים, כאשר עבור רוב המחוזות קיים הבדל בין הפלגים באוכלוסייה החרדית. אומנם לא נמצאו פערים מובהקים בין שכר החרדים המתגוררים בתל אביב לשכרם של החרדים המתגוררים בירושלים (שהם קבוצת הבסיס להשוואה), עבור שלושת הפלגים, אך עבור שאר המחוזות קיימת שונות בשכר הן בתוך המחוזות, הן בתוך הפלגים והן על פני זמן. כך, שכר החרדים תושבי יו"ש החסידים והספרדים דומה לשכר תושבי ירושלים, בעוד שעבור הליטאים הפער שנסגר נפתח לאחר משבר הקורונה; שכרם הממוצע של תושבי הצפון הליטאים הינו הנמוך ביותר מבין הליטאים, ואילו בקרב החסידים אלו הם תושבי המרכז ובקרב הספרדים אלו הם תושבי חיפה, בהתאמה, אשר שכרם הוא הנמוך ביותר בהשוואה לשאר המחוזות, אך בקרב הספרדים והחסידים הפערים אינם עקביים על פני זמן כמו בקרב הליטאים.

למרות המגמות החיוביות בצמצום בפערי השכר בין המחוזות השונים, יש לציין כי הצמצום בפערי השכר בין המחוזות עלול להעיד על התקדמות איטית יותר בשכר במחוזות שבהם השכר גבוה יותר, המובילה לצמצום הפער "כלפי מטה".

4.3 החסמים להשתלבותם של גברים ונשים חרדים במעגלי תעסוקה איכותיים

במענה על שאלת המחקר השלישית, מהם החסמים וכשלי השוק להשתלבותם של שני בני הזוג החרדים במעגלי תעסוקה איכותיים, מתוך הניתוח שבסעיפים הקודמים נראה כי ישנם מספר חסמים:

בקרב הגברים:

1. **העדר הכשרה מספקת** – רבים מהגברים החרדים לומדים בישיבות ובכוללי-אברכים, אינם לומדים השכלה תיכונית בסיסית, ואינם בעלי מיומנויות הנדרשות בשוק התעסוקה. הדבר מקשה על השתלבות במקצועות איכותיים גם כאשר הם חפצים לפרנס את משפחותיהם בגיל מבוגר יותר. בנוסף חסרות להם **מיומנויות יסוד הנדרשות לעולם העבודה**, כמו עמידה בלוחות זמנים, יוזמה ויצירתיות, חקרנות, עבודה בלחץ ובעומס; לאלו אין מקבלים הכשרה במסגרת החינוך בישיבה.
2. **כניסה לעבודה בגיל מאוחר** – מהנתונים עולה כי מספר משקי הבית החרדיים שבהם שני בני הזוג עובדים גבוה יותר בגיל המבוגר. הנשים החרדיות יוצאות לעבודה זמן קצר לאחר נישואיהן, ואילו הגברים החרדים הם אלו המצטרפים לשוק העבודה בגיל מאוחר יחסית. בגיל זה הביקוש לחסרי ניסיון ובעלי ותק מוגבל יורד, וכך מתקשים הגברים החרדים להשתלב במקצועות איכותיים. הכניסה המאוחרת לעבודה נובעת גם משחיקה בלימוד התורה בכולל והקרבה לעידן חתונות הילדים, מה שדורש הגדלת הכנסה ומאלץ את הגבר לצאת לעבודה. לכן שיעור המשפחות שבהן רק האישה עובדת יורד בגיל המבוגר, ובמקביל עולה שיעור המשפחות שבהן שני בני הזוג עובדים. במקביל, גם מספר שעות העבודה עולה בגיל המבוגר, מגמה הפוכה ממה שמתרחש בחברה הכללית.
3. **קושי לרכוש מקצועות איכותיים שדורשים הכשרה ארוכה ומשמעותית** – כניסתם המאוחרת של הגברים החרדים ללימודי מקצוע ולתעסוקה בפועל, והעובדה כי בגיל הכניסה הם כבר בעלי משפחות, מונעת מהם את היכולת לרכוש הכשרה מקצועית ארוכה ומשמעותית, שבמהלכה הם אינם מתפרנסים ואף צריכים לעיתים לשלם תשלום יקר עבורה.

בקרב הנשים:

1. **שלילת האקדמיה** – עקב הסתכלות שלילית קהילתית על לימודים באקדמיה, נמנעים מרבית המוסדות המכשירים נשים חרדיות מקצועיות (הסמינרים) מהכנסת לימודים אקדמיים. עקב כך הנשים החרדיות מסתפקות בתעודות מקצועיות שאינן איכותיות כמו אלו האקדמיות, ולעיתים אף מקנות הכשרה פחותה המקשה על כניסה למקצועות איכותיים.
2. **הכשרה לא מספקת או לא איכותית מספיק** – איכות ההכשרה של הנשים החרדיות נמוכה במרבית המקצועות, מה שמקשה עליהן להשתלב במקצועות איכותיים. לעומת זאת, בבחינות לשכת רו"ח שנערכו ב-2023 זכו תלמידות הסמינרים החרדים בהישגים הגבוהים ביותר מכל המכללות והאוניברסיטאות (פרל, 2023), כך שההכשרה החלקית ו/או הנמוכה אינה קיימת בכל המקצועות, ובמקצועות שבהם ההכשרה טובה ניכרת הצלחתן של התלמידות.
3. **עבודה בשכר נמוך** – נשים חרדיות מרוכזות בענפי תעסוקה שבהם השכר נמוך, כמו למשל חינוך והוראה, ענף שבו מועסקות כ-41% מהנשים החרדיות (כהנר ומלאך, 2023). בנוסף, הצורך לטפל במשק בית מרובה ילדים מאלץ רבות מהנשים לעבוד במשרות חלקיות (אקסלרד וקלישר, 2023). דבר זה מקטין את השכר החודשי ופוגע ביכולת להתקדם בתפקידים איכותיים.

חשוב לציין כי, כפי שעולה מהניתוח שלנו, בשנים האחרונות ניכרת תזוזה חיובית בכמה כיוונים: עלייה במספר האקדמאים, בעיקר בקרב נשים חרדיות, מעבר לתחומי עיסוק נוספים (הייטק, פיננסים), עלייה במשקי בית שבהם שני בני הזוג עובדים, ירידה בגיל ההשתלבות בעבודה של גברים חרדים, וכן ירידה מסוימת במספר הילדים במשק בית חרדי. יחד עם זאת, אנו עדיין רחוקים ממצב רצוי שבו משקי הבית החרדיים משולבים בשוק התעסוקה כמו משקי בית שאינם חרדיים.

4.4 האם שילוב בשוק העבודה מביא גם לשילוב בחברה הישראלית

כדי לענות על שאלת המחקר הרביעית, ערכנו סקר שמטרתו לבחון היבטים כלכליים ואזרחיים בקרב האוכלוסייה החרדית. הסקר עסק בהיבטים הקשורים לתעסוקה והכנסות בתוך משק הבית, בד בבד עם בדיקת הזהות ותחושת השייכות למדינת ישראל בקרב המרואיינים החרדים.

4.4.1 מאפייני המדגם

ערכנו סקר ייעודי בקרב 1,143 חרדים, שנכתב במשותף עם מומחי תוכן ובשיתוף עם המכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן, והופץ על ידי חברת הסקרים אסקריא, שפועלת בחברה החרדית. במסגרת השאלון נשאלו המשיבים לגבי תחושות זהות ושייכות, ועמדותיהם בנושאי חברה, השכלה ותעסוקה (לשאלון המחקר ראו נספח ב).

המחקר נערך באמצעות סקירה טלפונית ובאמצעות האינטרנט במקביל, והדגימה נעשתה בין התאריכים 22.8.2023–3.9.2023. באמצעות סקירה טלפונית בוצעו 400 סקרים מלאים, ובאמצעות האינטרנט בוצעו 743 סקרים מלאים. חשוב לציין שהאיסוף הסתיים לפני תחילת מלחמת חרבות ברזל; ייתכן שזו השפיעה על שינויים בתחושת ההזדהות עם מדינת ישראל והשייכות של החברה החרדית כלפיה. במהלך הדגימה הקפידה חברת הסקרים על כך שהמשיבים יהיו מדגם מייצג של החברה החרדית. במדגם הטלפוני (שכלל פחות שאלות, פירוט בנספח ב) הדגימה הייתה בתוך המגזר החרדי, גילאי 18 ומעלה, נשואים, שלפחות אחד מבני הזוג נמצא בשוק העבודה. במדגם האינטרנטי (שכלל את כל השאלות של המדגם הטלפוני ועוד שאלות) הדגימה הייתה במגזר החרדי, גילאי 18 ומעלה, ייצוג על פי מין ופגל חרדי.

כלל המשיבים היו בגילים 18–64, וגילם הממוצע 34.6 (SD=10.7). במחקר זה הגבלנו את הניתוח לחרדים בגילים 25–64, ונשואים (מעל 90% מהחרדים בקבוצת גיל זו נשואים). כך שנותרנו עם 932 משיבים, שגילם הממוצע 37.2 (SD=9.96). מתוכם 34% חסידים, 32% ליטאים, 29% ספרדים ו-5% משתייכים לחסידות חב"ד. רוב של 82% מועסקים ו-18% אינם מועסקים.

התוצאות המפורטות בהמשך הן אלו שנמצאו מובהקות סטטיסטית (לאיורים מפורטים ראו נספח ג).

4.4.2 סיכום ממצאי סקר חרדים

מהסקר ניתן להסיק כי תחושת זהות ישראלית גבוהה קיימת בקרב אלו העובדים בסביבות הטרונגניות, בעיקר העובדים עם חילונים, חרדים מודרניים ונשים. כמו כן תחושת שייכות גבוהה לחברה הישראלית נמצאה בקרב עובדים (בעיקר בסביבה חילונית), אקדמאים ואלו שהכנסתם גבוהה. כך שניתן לומר שיש מתאם חיובי בין השתלבות בשוק העבודה להשתלבות בחברה הישראלית בהיבטי זהות ושייכות.

בנוגע ללימודי מתמטיקה ואנגלית לבנים, למרות העמדה החרדית הרשמית השוללת לימודים אלו, ישנם חלקים בחברה החרדית שדווקא תומכים בלימודי מתמטיקה ואנגלית לבנים. ככל שהמשיבים מודרניים יותר ובעלי הכנסה גבוהה יותר, כך התמיכה עולה.

נקודה מעניינת היא שבמשקי בית שבהם האישה אינה עובדת אך הגבר עובד, ההורים תומכים בשיעור גבוה בלימודי מתמטיקה ואנגלית, בדומה למשפחות שבהן שני בני הזוג עובדים. הדבר מרמז על חשיבות היציאה של שני בני הזוג לעבודה, וכן מרמז על הגבר העובד כגורם מחולל שינוי של יציאה מההתבדלות, בעיקר כשהוא עובד בסביבה חילונית. לעומת זאת אישה עובדת כשלעצמה אינה מחוללת שינוי, ולעיתים אף מאמצת עמדות שמרניות יותר.

באשר להורדת גיל הפטור כגורם ליציאה לעבודה, גברים, בעיקר אלו שעובדים, מסכימים יותר מנשים או מנשים עובדות כי הורדת גיל הפטור של גברים מהגיוס לצבא תוביל לעלייה בשיעורי התעסוקה. ניתן להתייחס אל ממצא זה כביטוי נוסף שמבטא את היותן של הנשים "שומרות הגחלת", המייצגות את העמדה החרדית השמרנית ומונעות פתיחות לשינוי.

האם נדרשת תרומה למדינה מעבר ללימוד תורה? מרבית החרדים אינם מוכנים לוותר על עמדתם בנוגע לחשיבותה של התורה. בעיניהם זו תרומתם המשמעותית ביותר למדינת ישראל, יותר מכל תרומה אחרת. מעטים מהם מוכנים להסכים עם הצורך בתרומה נוספת. עובדים תומכים בכך יותר מלא עובדים – בעיקר אלו העובדים בסביבה חילונית, וכן בעלי ההכנסה הגבוהה תומכים בכך יותר מבעלי ההכנסות הנמוכות. כך ששילוב בתעסוקה, ובייחוד בתעסוקה איכותית, מתואם עם שילוב בחברה הישראלית בהיבט התחושה והרצון לתרום למדינה.

לגבי המודל הראוי למשפחה חרדית, בעלי הכנסה מעל לממוצע וכאלו שעובדים (בייחוד עם חילונים) הביעו יותר תמיכה במודל של שני בני זוג עובדים כמודל הראוי. כלומר נראה ששילוב בתעסוקה, ובייחוד בתעסוקה איכותית, מתואם עם היחלשות מעטה בתפיסה של חברת הלומדים, שבה הגבר לומד והאישה עובדת. לבסוף, בנושאי דמוקרטיה וזכויות אדם, ישנם חלקים בחברה החרדית התומכים באחוזים גבוהים בדמוקרטיה הישראלית, כמו חסידים, חרדים מודרניים ובעלי הכנסה גבוהה. עוד נמצא לגבי בעלי הכנסה גבוהה כי רמת האמון שלהם ברשויות (כנסת, ממשלה, בתי המשפט) גבוהה יותר, ועמדתם כלפי זכויות מיעוטים וזכויות נשים היא שוויונית יותר. מכאן שתעסוקה איכותית (כפי שמרמזת רמת הכנסה גבוהה) מתואמת עם תפיסות דמוקרטיות יותר.

להלן תוצאות מפורטות בכל אחת מהשאלות שנשאלו. כאמור – מוצגות רק תוצאות מובהקות סטטיסטית.

4.4.3 זהות ישראלית ותחושת שייכות למדינה ולהצלחותיה

בחלק זה נשאלו שלוש שאלות, שהראשונה שבהן עסקה בזהות הישראלית של העונה והשתיים האחרות עסקו בתחושות השייכות שלו למדינה ולהצלחותיה.

עד כמה אתה מגדיר את עצמך כישראלי?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
ממוצע התשובות של נשואים בגילים 25–64 הוא 3.86, כששליש ענו "במידה רבה מאוד", 30% ענו "במידה רבה" ו-21% ענו "במידה מסוימת".

שמרנות (איור נ-1 בנספח ג): מהתוצאות עולה שככל שהמשיב מגדיר את עצמו מודרני יותר, כך הוא גם מגדיר את עצמו כישראלי יותר.

פלג חרדי (איור נ-2): חב"ד וספרדים מגדירים את עצמם כישראלים באופן מובהק יותר מאשר הליטאים והחסידיים.

מגדר (איור נ-3): נמצא הבדל מובהק בין נשים לגברים. נשים נמצאו כמגדירות את עצמן יותר ישראליות מגברים. חשוב לציין כי ממצא זה שונה מממצאים נוספים שיובאו בהמשך, שלפיהם נשים הביעו עמדה שמרנית ומתבדלת יותר מגברים. ייתכן שהדבר מתרחש בעקבות חשיפתן של הנשים בגיל צעיר ללימודים כלליים ולחברה הישראלית יותר מהגברים הספונים בשיבות, ולכן הזהות הישראלית משמעותית יותר אצלן אף על פי שהן בעלות תפיסות שמרניות. כמו כן ייתכן שהעובדה שנשים משולבות בתעסוקה יותר מהגברים מאפשרת להן לפגוש את כלל חלקי האוכלוסייה בתדירות גבוהה יותר, מה שמשפיע על חיזוק זהותן הישראלית, על אף שמרנותן היחסית. זו תוצאה משמעותית גם מהבחינה שהיא יכולה ללמד יותר מכול על סיבתיות, שהרי היינו מצפים שהעמדות של בני הזוג תהיינה דומות, והבדל מרכזי בין הבעל והאישה הוא אכן היציאה לעבודה והחשיפה לחברה הישראלית.

מצב תעסוקתי (איור נ-4): באופן שאינו מפתיע, חרדים עובדים מזדהים יותר כישראלים מאלו שאינם עובדים. מקומות העבודה מהווים מקום מפגש בין חלקים שונים של החברה הישראלית, וכך החרדי העובד נעשה מודע יותר לזהותו הישראלית. כמו כן, ככל שסביבת העבודה של החרדי הטרוגנית יותר ויש בה חילוניים רבים יותר, זהותו הישראלית מתחזקת (איור נ-5).

השכלה, עיסוק, הכנסה: לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת הזהות הישראלית בין בעלי הכנסה ברמות שונות, השכלה ברמות שונות או עיסוקים שונים.

באיזו מידה את/ה מרגיש/ה חלק ממדינת ישראל ואתגריה?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.

לעומת השאלה הקודמת שבדקה את רכיב הזהות הישראלית, שאלה זו עוסקת בשייכות. המשתתפים נשאלו על תחושת השייכות שלהם למדינת ישראל ולאתגרי העומדים בפניה. ממוצע התשובות כולן עמד על 3.4, כאשר 30% ענו "במידה מסוימת", 26% ענו "במידה רבה", ו-21% ענו "במידה רבה מאוד".

שמרנות (איור נ-6): נמצא שככל שהאדם שמרן כך הוא חש פחות שייכות למדינה ואתגריה, וככל שעולה רמת המודרניות עולה גם רמת השייכות. נתון זה מוכיח כי חרדים מודרניים לא רק מנהלים אורח חיים הקרוב יותר לזה של שאר האוכלוסייה, אלא הם אף בעלי תחושת שייכות קרובה יותר למדינה.

פלג חרדי (איור נ-7): גם כאן נמצא כי חב"ד וספרדים מרגישים יותר שייכות למדינה ואתגריה, באופן מובהק יותר מליטאים וחסידים.

מגדר: לא נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים לגברים.

מצב תעסוקתי: החרדים שעובדים (איור נ-8) הראו תחושת שייכות גבוהה יותר למדינת ישראל ואתגריה מאלו שאינם עובדים. אלו העובדים בסביבה חילונית (איור נ-9) דיווחו על תחושת ההשתייכות הגבוהה ביותר. שוב ניתן לראות שככל שהחשיפה לשאר האוכלוסייה גדלה, כך גדלים ההשתייכות וההזדהות עימה.

השכלה (איור נ-10): נמצא שהתחושה שהפרט הוא חלק מהמדינה ואתגריה גבוהה ביותר אצל בעלי השכלה – תואר אקדמי / מה"ט או בעלי תעודת בגרות, יותר מחסרי השכלה או בעלות תעודת סאלד בלבד. נראה שככל שהחשיפה לחברה הכללית, לערכיה ולרעיונותיה גדולה יותר, כך גדלה תחושת השייכות. לכן בעלי התואר האקדמי נמצאו עם תחושת השייכות הגבוהה ביותר.

עיסוק (איור נ-11): נמצא שהתחושה שהפרט הוא חלק מהמדינה ואתגריה נמוכה במיוחד בקרב תלמידי ישיבה, אך הייתה גבוהה בקרב סטודנטים. נראה שבעוד שהאקדמיה היא מקום שמחבר בין עמדות ותפיסות, הרי שהלימוד בשיבות ובמסגרות חרדיות מסייע להתבדלות מהעולם החיצוני ומהחברה הכללית.

הכנסה (איור נ-12): נמצא שככל שרמת ההכנסה גבוהה יותר, כך תחושת השייכות למדינה עולה. בעלי הכנסה גבוהה הם לרוב בוגרי אקדמיה או כאלו העובדים במקומות עבודה הטרוגניים. גם אם לא, הרי שההכנסה הגבוהה דורשת קשר הדוק יותר עם הסביבה הישראלית, אם לצורך מיזמים משותפים, אם במגע עם לקוחות כלליים ואם בעמידה מול הרשויות בנושאים כלכליים שונים. לכן לא מפתיע שככל שההכנסה של משק הבית עולה, כך הוא מרגיש שייכות רבה יותר לסביבתו הישראלית.

עד כמה את/ה חש/ה גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.

בהמשך לשאלה השנייה שעסקה בשייכות לחברה הישראלית, השאלה השלישית עוסקת בחיבור לחברה הישראלית ממקום עמוק יותר. תחושת גאווה מסמלת שייכות עמוקה הגורמת להזדהות עם הצלחות של הגורם שאליו האדם משתייך. הממוצע הכולל של תשובה זו הוא 3.3, כאשר 27% ענו "במידה מסוימת", 24% ענו "במידה רבה", ו-20% ענו "במידה רבה מאוד". אחוז גבוה יחסית – 27% – ענו "כלל לא" או "במידה מועטה".

שמרנות, מצב תעסוקתי, הכנסה: ככל שהמשתתף היה מודרני (איור נ-13), עובד (איור נ-16) ובעל הכנסה גבוהה יותר, כך תחושת גאוותו בהצלחותיה של מדינת ישראל הייתה חזקה יותר. העובדים במקום עבודה חילוני הביעו את רמת הגאווה הגבוהה ביותר (איור נ-17). כמו כן, ככל שהכנסת משק הבית (איור נ-18) וההכנסה האישית (איור נ-19) היו גבוהות יותר, כך תחושת הגאווה מהצלחותיה של המדינה נמצאה גבוהה יותר.

פלג חרדי (איור נ-14): כפי שנמצא בשתי השאלות הקודמות, חסידי חב"ד וחרדים ספרדים מבטאים את ההסכמה הרבה ביותר עם ההצהרה על גאווה בהצלחותיה של המדינה. ליטאים מבטאים את ההסכמה הנמוכה ביותר.

מגדר (איור נ-15): בעוד שלגבי זהות נמצא כי נשים מזדהות יותר עם זהותן הישראלית מאשר גברים, הרי שבתחושת גאווה עם הצלחותיה של המדינה הגברים היו גבוהים במובהק. ניתן לשער כי כאן בא לידי ביטוי החינוך החרדי לנשים ש"כל כבודה בת מלך פנימה". על פי התפיסה החרדית נשים אינן אמורות לעסוק בדברים הנוגעים לספירה הציבורית ולכן שייכותן לדברים הנוגעים לכלל המדינה הינה נמוכה.

4.4.4 לימודי מתמטיקה ואנגלית לבנים חרדים

באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
שאלה זו עוסקת בעמדה כלפי לימודי חול לילדים חרדים. היא לא נשאלה כלפי ילדיו של המשתתף עצמו, הן מאחר שלא שאל כלולם יש ילדים, הן כדי שיחוש בנוח להביע את עמדתו ללא שהדבר יחייב אותו, ולכן נשאל לגבי ילדים חרדים באופן כללי. בקרב כלל המשיבים ממוצע התשובות הוא 3.2, כש-29% מסכימים "במידה מסוימת", 22% מסכימים "במידה רבה" ו-18% מסכימים "במידה רבה מאוד". לעומת זאת 16% מסכימים "במידה מועטה" ו-13% אינם מסכימים כלל.

שמרנות (איור נ-20): ככל שהחרדי מגדיר את עצמו מודרני יותר, כך הוא גם מביע עמדות התומכות יותר בלימודי מתמטיקה ואנגלית.

פלג חרדי (איור נ-21): נמצא שבקרב הפלג הספרדי-חרדי, שרבים מהמשתייכים אליו הם מודרניים בתפיסתם, ישנה התמיכה הגבוהה ביותר בלימודים אלו. לעומת זאת בקרב חסידי חב"ד, אשר בשאלות הנוגעות לזהות ולשייכות הישראלית הראו חיבור גבוה, בשאלה זו הביעו עמדה שמרנית כמעט כמו עמיתיהם הליטאים (שבמרבית השאלות הביעו עמדות שמרניות). ניתן להסביר זאת בכך שמצד אחד אנשי חב"ד פתוחים לכלל החברה ורואים את עצמם כחלק מהכלל, אך מצד שני מביעים עמדות דתיות שמרניות, ועמדה בלתי מתפשרת כלפי הצורך ללמוד תורה ולא לעסוק בלימודים חיצוניים.

מצב תעסוקתי (איור נ-22): מהממצאים עולה שככלל חרדים עובדים תמכו בהוראת לימודי מתמטיקה ואנגלית לילדים חרדים בגיל צעיר, יותר מאלו שאינם עובדים. ככלל, במצב שבו שני בני הזוג עובדים, נמצאה הסכמה גבוהה יותר מאשר כאשר רק אחד מהם עובד (איור נ-23). נתון מעניין שנמצא הוא בניתוח תוצאות הסקר לפי זהותו של העובד בבית. כשהאישה ענתה לסקר, והיא אינה עובדת ובעלה עובד – נמצאה מידת ההסכמה הגבוהה ביותר ($m=3.83$) ללימודי אנגלית ומתמטיקה (מובהקות סטטיסטית חלשה לעומת אישה שכן עובדת). במשפחות שבהן הגבר עובד, ניתן להניח שהוא למד גם לימודים כלליים לפני שהחל לעבוד והמשפחה מודעת לחשיבות לימודים אלו, בייחוד לגברים. לכן לא מפתיע שבקרב משפחות אלו נמצאה העמדה החיובית ביותר כלפי הלימודים (איור נ-24). כשגבר ענה לסקר, הוא אינו עובד ואשתו עובדת – רמת ההסכמה ללימודים היא הנמוכה ביותר ($m=2.59$), ותוצאה זו מובהקת לעומת מצב שבו הגבר עובד וגם אשתו עובדת ($m=3.34$). במשפחות כאלו שורר מצב קלאסי המאפיין את משפחות האברכים. הגבר הוא זה הנותן את הטון בנושא התורני, והאישה היא המפרנסת אך כפופה לעמדתו השמרנית של הגבר. לאור זאת, לא מפתיע שבקרב משפחות אלו נמצאה ההתנגדות הגדולה ביותר ללימודי מתמטיקה ואנגלית.

סביבת עבודה (איור נ-25): ככל שסביבת העבודה הייתה הטרוגנית יותר, כך גברה התמיכה בלימודי המתמטיקה והאנגלית. העובדים בסביבה שברובה חילונית הביעו את ההסכמה הרבה ביותר לכך. מעניין היה לראות שאצל גברים שעובדים בסביבה מעורבת (לוח נ-5 בנספח ג) הייתה הסכמה גבוהה יותר מכפי שנמצא אצל נשים שעובדות בסביבה מעורבת. בנתונים אלו ניתן לראות את התופעה של הנשים החרדיות "שומרות הגחלת". נשים חרדיות אשר יוצאות לעבודה ואף משתלבות בתעסוקה איכותית במקומות הטרוגניים, ממשיכות לראות את עצמן כמי שמייצגות את החברה החרדית ואמורות לשמור על גבולות ההתבדלות (מילצקי, 2017). לעומתן, גברים חרדים היוצאים מהמקום שבו הקהילה מצפה מהם להיות, הישיבות והכוללים, ומשתלבים במקומות עבודה הטרוגניים, נפתחים לחברה הכללית ומאמצים חלק מעמדותיה. לכן גברים העובדים עם רוב חילוני הראו הסכמה גבוהה מנשים ללימודי מתמטיקה ואנגלית.

השכלה (איור נ-26): בעלי ההשכלה האקדמית הסכימו באופן מובהק יותר מאשר בעלי השכלה אחרת. **עיסוק** (איור נ-27): נמצא הבדל מובהק בין תלמידי ישיבה לאלו שעובדים, וכן בין סטודנטים לתלמידי ישיבה שהסכימו הכי פחות ללימודי מתמטיקה ואנגלית. כפי שניתן היה לצפות, בעלי תארים אשר עברו דרך ארוכה בהשלמת לימודי חול עד שהגיעו להשלמת התואר מסכימים ברמה הגבוהה ביותר שלימודי מתמטיקה ואנגלית נדרשים. בהתאם לכך, תלמידי ישיבות או כאלה שאין להם כל תעודה אינם מודעים לחשיבות ידיעת לימודים אלו ומראים רמה נמוכה של הסכמה לכך שילמדו אותם.

הכנסה: ברמת משק הבית (איור נ-28), נמצא שככל שרמת ההכנסה גבוהה יותר כך ההסכמה ללימודי מתמטיקה ואנגלית גבוהה יותר. ברמת ההכנסה האישית (איור נ-29), נמצא הבדל מובהק בין ההכנסה הנמוכה (5,000 ש"ח ומטה) לבין שתי הרמות שמעליה (5,000–10,000 ש"ח ו-10,000 ש"ח ומעלה). כאשר ההכנסה הינה עד 5,000 ש"ח, הדבר נובע ככל הנראה מחוסר שילוב בעבודה או בניסיון תעסוקתי כלשהו. עקב כך לא מפתיע שאנשים אלו אינם מבינים את הצורך בלימודי מתמטיקה ואנגלית כדי להתקדם, ומציגים רק רמה נמוכה של הסכמה ללימודיהם, שכן מעולם הם לא נדרשו לכך עבור שילובם בתעסוקה. לעומת זאת אלו המרוויחים מעל 5,000 ש"ח, ובעיקר אלו המרוויחים 10,000 ש"ח ומעלה, מודעים לצורך זה ומראים רמה גבוהה יותר של הסכמה.

לסיכום נציין שאלו תוצאות מפתיעות לאור ההתנגדות הציבורית העזה ללימודי ליבה, שאולי קשורה להתנגדות הגורפת אליהם מצד ההנהגה החרדית, מבלי לפרוט במה בעצם מדובר ולמה באמת מתנגדים. כשמפרקים את הליבה למתמטיקה ואנגלית נראה שהציבור החרדי "די מסכים" להם, כנראה בניגוד למנהיגים.

4.4.5 הורדת גיל הפטור מהצבא כמסייעת לשילוב בתעסוקה

באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי הורדת גיל הפטור מהצבא תעלה את שיעורי התעסוקה של גברים חרדים?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
בין כלל העונים הממוצע הוא 3.3, כאשר 25% מסכימים "במידה מסוימת", 20% מסכימים "במידה רבה", ו-18% מסכימים "במידה רבה מאוד".

שמרנות, פלג חרדי: ברמות שונות של שמרנות, או בין פלגים שונים של המגזר החרדי, לא נמצאו הבדלים מובהקים בנוגע לדעה האם הורדת גיל הפטור מהצבא תעלה את שיעורי התעסוקה. גם כשמתבוננים רק באנשים עובדים ומחלקים לפי רמות שמרנות, אלו שמגדירים עצמם מודרניים מציגים רמת הסכמה גבוהה יותר, אך ההבדל בין שמרנים למודרניים אינו מובהק סטטיסטית (ראו בהמשך פירוט לגבי יציאה לעבודה).

מגדר : נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין גברים לנשים (איור נ-30). גברים מסכימים עם הטענה שהורדת גיל הפטור תביא לעלייה בשיעורי התעסוקה של גברים חרדים, יותר מאשר נשים. הבדל זה מחזק שוב את תופעת "שומרות הגחלת" שנשים חרדיות מאמצות. עקב החינוך שקיבלה, האישה החרדית רואה את עצמה כאחראית להמשך קיום אורח החיים החרדי ולימוד התורה, אף יותר מהגבר הלומד עצמו. הנשים מחונכות מגיל צעיר לכך שתפקידן לעשות הכול כדי שהגבר ישב וילמד, ולכן הן מגלות פחות פרגמטיות וגמישות כלפי שינויים הקשורים לתפיסה החרדית. יציאה לתעסוקה של הגברים החרדים אמורה להפחית את מספר לומדי התורה, ולכן באופן לא מפתיע דווקא הנשים שאינן לומדות בעצמן מראות לכך הסכמה נמוכה יותר.

מצב תעסוקתי : נמצא כי גברים שיצאו לעבודה הסכימו יותר עם טענה זו מאלו שלא יצאו לעבודה. לעומת זאת בקרב נשים, אלו שיצאו לעבודה הסכימו עם הטענה הזו פחות מאלו שלא יצאו (לוח נ-6). בהתאם לנאמר לעיל, יציאתה של האישה עצמה לעבודה אינה הופכת אותה בהכרח לפתוחה יותר. פעמים רבות היא נשארת בעמדת "שומרת הגחלת", וממשיכה לדבוק בערכים שמרניים ומתבדלים. בכך ניתן להסביר את העובדה שגברים חרדים שיצאו לעבודה תומכים יותר בהורדת גיל הפטור שתביא ליציאה לתעסוקה מנשים חרדיות עובדות. ואף להפך, הנשים החרדיות היוצאות לעבודה אף נוטות להקצין בעמדותיהן, כפי שניתן לראות שנשים שיצאו לעבודה מסכימות פחות עם הורדת גיל הפטור שיביא לתעסוקה של גברים מנשים שלא יצאו לעבודה. כיוון שיצאה לעבודה, האישה החרדית צריכה להצדיק זאת באמצעות פרנסה לגבר שלומד תורה, ולכן עמדתה נגד הורדת גיל הפטור כמשפרת תעסוקה הופכת לשלילית יותר.

הכנסה : משקי בית שבהם ההכנסה מעל הממוצע מסכימים יותר עם הטענה שהורדת גיל הפטור תעלה את שיעורי התעסוקה של גברים חרדים, מאלו שמתחת לממוצע (איור נ-31). נראה שבמשפחות אלו קיימת ההבנה של חשיבות העלייה בתעסוקה של הגברים החרדים, ולכן ההסכמה לכך גבוהה יותר.

4.4.6 תרומה למדינה בדרכים נוספות מלבד לימוד תורה

האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה?

כן / לא.

מבין 932 משתתפים שענו על שאלה זו, 32% ענו "כן", 63% ענו "לא", ו-5% אמרו שאינם יודעים (לוח נ-7). לשאלה זו ישנם שני רבדים. הרובד הראשון עוסק בשאלה הפרקטית האם לימוד התורה הוא תרומה מספקת למדינה מצידו של הגבר החרדי או שמא מוטל עליו לתרום בדרכים נוספות. הרובד השני עוסק באמונה החרדית הגורסת שלימוד התורה הוא הדבר החשוב ביותר, ותרומה בלימוד התורה היא הדבר החשוב והטוב ביותר שהחרדי יכול לתרום למדינה. באופן כללי ניתן לראות שכשני שליש מהמשיבים סבורים כי לימוד התורה מספיק ואין צורך בתרומה נוספת. ממצא זה אינו מפתיע לאור האמונה שתוארה לעיל ואשר רואה בלימוד תורה תרומה בעלת ערך עליון.

שמרנות (לוח נ-8): משיבים שמרנים נטו להשיב ברובם שאין צורך בתרומה נוספת, בעוד שמשויבים שאינם שמרנים ברובם השיבו שצריך.

פלג חרדי (לוח נ-9): בקרב כל הפלגים החרדים, למעט חב"ד, נמצא רוב לאומרים שאין צורך בתרומה נוספת. יחד עם זאת, נמצא כי חסידים תומכים בתרומה נוספת ברמה גבוהה יותר מליטאים וספרדים. התשובה השוללת תרומה נוספת מודגשת בעיקר אצל הליטאים ואצל הספרדים, שרובם מקבלים חינוך ליטאי, בשל הדגש הגדול שניתן בחברות אלו על לימוד תורה והשתייכות ל"חברת הלומדים". בחברות אלו יציאה לעבודה של הגבר פחות מקובלת, ולכן התפיסה הגורסת כי תרומתו של הגבר בלימוד תורה היא התרומה היחידה הייתה המשמעותית ביותר. לעומת זאת בקרב החסידים היוצאים לעבודה לאחר נישואיהם, ואומנם מכירים בערך לימוד התורה אך אינם דבקים בעקרונות "חברת הלומדים", התשובה "כן" קיבלה אחוזים גבוהים יותר.

מגדר (לוח נ-10): נשים נטו יותר מגברים להשיב שאין צורך בתרומה נוספת. כ-73% מהנשים סברו שלא צריך לתרום יותר, לעומת כ-54% בלבד בקרב הגברים. ניתן להסביר זאת בהתאם לעיקרון שהוזכר לעיל, שנשים הן אלו שבאופן מסורתי לוקחות על עצמן את תפקיד השמירה על לימוד התורה של הגברים. לכן לא מפתיע שברובן הן התנגדו לתרומה נוספת היכולה להפחית בכמות ובאיכות של לימוד התורה, בעוד שדווקא הגברים, שעליהם מוטל לימוד זה, ענו יותר "כן".

מצב תעסוקתי (לוח נ-11): נמצא כי עובדים סבורים שיש לתרום למדינה בדרכים נוספות יותר מאלו שאינם עובדים, ואלו העובדים במקומות חילוניים (לוח נ-12) סבורים כך ברמה הגבוהה ביותר. נראה שככל שהמשתתף רחוק מההוויה של חברת הלומדים החרדית הסיכויים גבוהים יותר שהוא סובר שיש לתרום בדרך נוספת.

עיסוק (לוח נ-13): כ-48% מהסטודנטים סברו שיש לתרום בדרך נוספת, בעוד שבקרב העובדים רק כ-31%–34% סברו כך, ובקרב תלמידי הישיבות רק כ-17%.

הכנסה (לוח נ-14): נמצא שבקרב אלו שהכנסת משק הבית שלהם היא מעל הממוצע יותר חושבים שצריך לתרום. לעומת זאת בקרב בעלי הכנסה נמוכה יותר, הרוב חשבו שאין צורך לתרום.

אם יש צורך לתרום, באיזו דרך?

התנדבות בתוך הקהילה / התנדבות באוכלוסייה הכללית / שירות לאומי/אזרחי / שירות צבאי / אחר. בקרב אלו שחושבים שצריך לתרום (לוח נ-15), הרוב חושבים שבהתנדבות בתוך הקהילה (כ-48%). כ-17% חושבים שצריך להתנדב גם בקרב החברה הכללית, כ-13% חושבים שצריך לעשות שירות אזרחי וכ-3% חושבים שצריך לעשות שירות צבאי. נזכיר כי נתונים אלו נאספו לפני תחילת מלחמת חרבות ברזל, וייתכן כי בעקבות המלחמה המצב השתנה.

4.4.7 המצב האידיאלי עבור משפחה חרדית

מה המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית?

הגבר לומד בכולל והאישה עובדת / שני בני הזוג עובדים / הגבר עובד והאישה עקרת בית / אחר. באופן כללי, רוב המשיבים (49%) סבורים שבמצב האידיאלי הגבר לומד בכולל והאישה עובדת. 18% סבורים שבמצב האידיאלי שני בני הזוג עובדים, ו-13% סבורים שבמצב האידיאלי הגבר עובד והאישה עקרת בית. **שמרנות** (לוח נ-16): מהממצאים עולה שככל שהמשיב שמרן יותר, כך הוא נוטה לראות בדפוס של גבר לומד בכולל דפוס רצוי יותר. בקרב אלו שהגדירו את עצמם מודרניים, כמעט מחצית סברו ששני בני הזוג צריכים לעבוד, בעוד שבקרב השמרנים רק מעטים רואים אידיאל באופציה זו.

פלג חרדי (לוח נ-17): בקרב החברה החסידית היה האחוז הגבוה ביותר של החושבים שהגבר צריך לפרנס (כ-24%), וכן האחוז הגבוה ביותר של החושבים ששני בני הזוג צריכים לפרנס (22%), לעומת החברה הליטאית שבה חושבים כך כ-14% וכ-7%, בהתאמה. לעומת זאת התמיכה במודל חברת הלומדים, שבו האישה עובדת והגבר לומד תורה, הייתה של כ-58% בקרב הליטאים, בעוד שבקרב החסידים תומכים בו רק כ-31%. דבר זה אינו מפתיע, שכן בחברה החסידית מקובל שהגבר יוצא לעבודה לאחר נישואיו, ובמקרים רבים שני בני הזוג מפרנסים, בעוד שבחברה הליטאית נפוץ מודל חברת הלומדים.

מגדר (לוח נ-18): מודל חברת הלומדים, שבו הגבר לומד תורה והאישה עובדת ומפרנסת, זכה בקרב נשים לתמיכה של כ-58%, בעוד שבקרב הגברים תמכו בו רק כ-39% מהמשיבים. שוב ניתן לקבל הוכחה למודל "שומרות הגחלת", כאשר אחוזים גבוהים של הנשים ראו את מודל האישה העובדת והגבר הלומד בכולל כאידיאלי, לעומת גברים שראו בכך מודל אידיאלי הרבה פחות.

מצב תעסוקתי וסביבת עבודה: בקרב אלו שאינם עובדים (לוח נ-19) כ-56% תמכו במודל חברת הלומדים, בעוד שבקרב העובדים תמכו בו כ-47% בלבד. ככל שסביבת העבודה הייתה הטרוגנית יותר (לוח נ-20) כך נמצאה פחות תמיכה למודל חברת הלומדים. הכי פחות תומכים נמצאו בקרב אלו העובדים בסביבה חילונית, כ-41% בלבד.

השכלה (לוח נ-21): ככל שרמת האקדמיזציה הייתה פחותה כך הייתה התמיכה במודל חברת הלומדים גבוהה. בעוד שבקרב אלו שאינם בעלי תעודה למעלה מ-50% תמכו במודל חברת הלומדים, הרי שבקרב בעלי תואר שני ירדה התמיכה לפחות מ-30%.

הכנסה (לוח נ-22): נמצא מתאם שלילי בין רמת ההכנסה של משק הבית לבין תמיכה במודל חברת הלומדים. מבין אלו שהכנסתם מתחת לממוצע תמכו בו כ-58%, בעוד שבקרב אלו שהכנסתם מעל לממוצע תמכו בו 42% בלבד. נמצא כי כשההכנסה היא מעל הממוצע יש העדפה למודל שבו שני בני הזוג עובדים. סביר להניח שזה המודל שמכירים ומיישמים בעלי ההכנסה הגבוהה, ועל כן לא פלא שהם תומכים בו באחוזים גבוהים. לעומתם בעלי ההכנסה נמוכה מיישמים מודלים אחרים, וכך מודל זה זוכה לפחות תמיכה.

4.4.8 דמוקרטיה וזכויות אדם

בסקר נשאלו שאלות אחדות הנוגעות לעמדות כלליות כלפי דמוקרטיה, הדמוקרטיה הישראלית, אמון במוסדות המדינה, וזכויותיהם של בני מיעוטים שונים, ערבים ונשים.

באיזו מידה חשוב לך לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
הממוצע בתשובה לשאלה זו הוא 4.1, כאשר 39% ענו "במידה רבה מאוד" ו-28% ענו "במידה רבה".
שמרנות (איור נ-32): נמצא כי ככל שהאדם מודרני יותר כך חשוב לו יותר לחיות במדינה דמוקרטית. מובהקות סטטיסטית נמצאה בין אלו שהצהירו על עצמם שהם "שמרנים מאוד" לבין האחרים, אך לא נמצאה מובהקות בין שאר דרגות המודרניות. ניתן לשער שכיוון שהמודרניים פתוחים יותר לחברה הישראלית וחיים באוריינטציה מערבית יותר, צפוי שהדמוקרטיה תהיה חשובה להם. לעומת זאת השמרנים הדבקים באורח החיים החרדי ללא פשרות חווים התנגשויות עם ערכי הדמוקרטיה. החברה החרדית היררכית ואינה דמוקרטית מטבעה. מרבית המנהיגים אותה הם הנהיגה שאינה נבחרת, ודאי לא על ידי כל הקבוצה, לכן שיעור פחות מקרב השמרנים רואים חשיבות בחיים במדינה דמוקרטית.
פלג חרדי (איור נ-33): חב"ד וחסידים נמצאו אלו שהצביעו על חשיבות רבה בחיים במדינה דמוקרטית, לעומת ספרדים, ובעיקר ליטאים, שראו בכך חשיבות פחותה.
הכנסה (איור נ-34): נמצא מתאם חיובי בין גובה ההכנסה האישית לבין החשיבות שהמשיב מייחס לחיים במדינה דמוקרטית. נראה שכיוון שהדמוקרטיה מאפשרת צמיחה כלכלית ושוק חופשי, לאלו שהכנסתם גבוהה סביר שהדברים הללו חשובים ולכן הדמוקרטיה חשובה עבורם.

באיזו מידה לדעתך ישראל הינה מדינה דמוקרטית?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
הממוצע בתשובה לשאלה זו נמוך מהשאלה הקודמת, 3.4, כאשר 26% ענו "במידה מסוימת", ו-21% ענו "במידה רבה".
שמרנות (איור נ-35): בקרב אלו המגדירים את עצמם "שמרן מאוד" נמצאה הרמה הנמוכה ביותר של תמיכה בטענה זו. לעומתם, בקרב אלו שמיקמו את עצמם בדרגות 3-4 (מתוך 5) בין שמרנות למודרניות נמצאה התמיכה הגבוהה ביותר בכך שישראל מדינה דמוקרטית.

פג חרדי (איור נ-36) : ספרדים תומכים בכך שישראל דמוקרטית ברמה גבוהה משמעותית משאר המגזרים. לעומת זאת חב"ד תומכים בכך ברמה הנמוכה ביותר. ניתן לראות מהתוצאות שככל שהחרדי חשוף יותר לחברה הישראלית הכללית, כך הוא נוטה לומר שישראל הינה מדינה דמוקרטית. זו הסיבה שבקרב הספרדים יש אחוז גבוה יותר של משיבים כך, שכן מרבית קרוביהם ומשפחתם לרוב אינם חרדים, וגם בקרב אלו שעובדים בחברה חילונית. לעומת זאת חב"ד, שאומנם חשופים לחברה הכללית אך מקפידים שלא להתערות בה ולהשתלב בתוכה, מראים את הנתון הנמוך ביותר.

סביבת עבודה (איור נ-37) : אלו העובדים בסביבה חילונית נמצאו תומכים בצורה מובהקת בכך שישראל מדינה דמוקרטית, יותר משאר סביבות העבודה.

באופן כללי, באיזו מידה את/ה מרוצה מהאופן שבו מתפקדת הדמוקרטיה הישראלית?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.

הממוצע בתשובה לשאלה זו נמוך עוד יותר משתי השאלות הקודמות, 2.9, כאשר 30% ענו "במידה מסוימת", ו-22% ענו "במידה מועטה".

שמרנות (איור נ-38) : אלו ש"שמרנים מאוד" אינם מרוצים יותר מאחרים. בקרב האחרים אין הבדלים מובהקים.

פג חרדי (איור נ-39) : ספרדים הכי מרוצים מהאופן שבו מתפקדת הדמוקרטיה הישראלית, גם כאן חב"ד הכי פחות מרוצים.

באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.

כ-73% הסכימו במידה רבה או רבה מאוד שהמדינה תהיה יותר יהודית ופחות דמוקרטית (לוח נ-23). רק כ-3% אמרו ש"כלל לא". נראה שמרבית החרדים מעדיפים באופן מובהק שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית גם אם פחות דמוקרטית. ממצא זה אינו מפתיע. הסקר נערך בספטמבר 2023, שבו המאבק על דמותה של מדינת ישראל היה בשיאו, כאשר הסיסמה "דמוקרטיה" נכרכה בארגוני השמאל, בעוד שתפיסת הימין דואגת לשמור על מסורתיות ויהדות. החברה החרדית, שנציגיה שותפים לממשלת הימין, נקטה צד ברור במאבק זה, ולא מפתיע שמרבית החרדים מעדיפים מדינה יהודית גם אם זה יפגע בדמוקרטיה, שנתפסה באותה עת כאתוס של השמאל.

שמרנות (איור נ-40) : הקבוצה שמוגדרת "מודרנית מאוד" כוללת רק 21 תצפיות, אבל אם נוציא אותה, ככל שהמשיב שמרן יותר – כך חשובה לו יותר מדינה יהודית על פני דמוקרטיה. ממצא זה אינו מפתיע לאור העובדה שתפיסת העולם החרדית מדגישה את החשיבות של המדינה כפלטפורמה המייצגת את היהדות. כפי שראינו בממצאים הקודמים, הדמוקרטיה פחות מדברת אל השמרנים, והיותה של המדינה יהודית חשובה להם יותר.

מגדר : הנשים החרדיות, המראות שמרנות רבה יותר, הן בעד מדינה יהודית יותר מדמוקרטיה באחוזים גבוהים מהגברים.

סביבת עבודה (איור נ-41) : אלו שעובדים בסביבה חילונית מסכימים פחות שמדינת ישראל תהיה יהודית אם המשמעות היא שתהיה פחות דמוקרטית. אולם צריך לשים לב שעדיין – הממוצע גבוה מ-4 (שמשמעו בעד "במידה רבה"). כלומר, יש הסכמה כללית להיגד זה, אך ככל שסביבת העבודה הטרוגנית פחות ההסכמה רבה יותר.

השכלה (איור נ-42): בעלי הכשרות מקצועיות, תעודות של מה"ט או השכלה אקדמית הסכימו לכך ברמה הפחותה ביותר (4.19–4.29). זאת לעומת 4.5–4.75 בקרב כאלה שאין להם תעודות מקצועיות או אקדמיות. **עיסוק** (איור נ-43): עקרות בית ותלמידי ישיבות הסכימו שהמדינה תהיה יותר יהודית ופחות דמוקרטית ברמה הגבוהה ביותר, בעוד שהסכמת הסטודנטים הייתה הנמוכה ביותר.

באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי לאזרחים היהודים בישראל צריכות להיות יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
למעלה מ-50% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שליהודים צריכות להיות במדינה יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים (לוח נ-24). תפיסה זו אינה מפתיעה בשל מגמות ההתבדלות שמאמצת החברה החרדית. ההתבדלות אומנם נועדה להפריד בין חרדים לאחרים, כולל אלו היהודים, אך היא יוצרת היררכיה בין אלו המשתייכים לקבוצה הפנימית לאלו שהם חיצוניים ולא חלק מהקבוצה. על פי תפיסה זו, אזרחי ישראל שאינם יהודים נחשבים כמיעוט המהווה מבחינת חרדים רבים גר בארץ. אף על פי שהחרדים אינם ציוניים ואינם רואים במדינת ישראל פתרון אידיאלי, חשוב מאוד מבחינתם של המדינה יהיה צביון יהודי. אלו שאינם יהודים אומנם מתגוררים כאן, אך לדעתם אינם שווים זכויות לאחרים.

פלג חרדי (איור נ-44): הבדל מובהק בין ספרדים ($m=3.9$) לליטאים ($m=3.5$); הספרדים בממוצע מסכימים שליהודים מגיעות יותר זכויות. מעניין לראות כי הליטאים, שמנהיגיהם באופן מסורתי מגלים עמדות יוניות יותר, הסכימו במידה פחותה לאמירה לא-שוויונית זו, בעוד שדווקא הספרדים, המכירים מקרוב את החברה הערבית שממנה היגרו הוריהם, סברו במידה גבוהה שליהודים יש יותר זכויות.

מגדר (איור נ-45): הבדל מובהק בין נשים לגברים. נשים מסכימות יותר עם הטענה שליהודים מגיעות יותר זכויות. גברים נוטים יותר לכיוון של "במידה מסוימת" שליהודים יותר זכויות מלא-יהודים. בדומה לממצאים קודמים גם כאן נשים, המגלות באופן מסורתי עמדות שמרניות יותר, מסכימות יותר עם אמירה זו התואמת את התפיסה החרדית המקובלת.

עיסוק (איור נ-46): סטודנטים הכי פחות תומכים בזכויות-יתר ליהודים. ניתן לומר שאין זה מפתיע שסטודנטים, שהם הכי פחות שמרנים, וכן בעלי ההכנסה הגבוהה, הכי פחות מסכימים עם ההיגד הזה. **הכנסה**: ברמת משק הבית נמצא מתאם שלילי (איור נ-47). ככל שההכנסה גבוהה כך האמונה שיהודים שווים יותר יורדת, כלומר יותר תומכים בשוויון. קיים הבדל מובהק סטטיסטית בין בעלי הכנסה מעל הממוצע לכל אחת משתי הקבוצות האחרות. גם ברמת ההכנסה האישית נמצא מתאם שלילי (איור נ-48), וככל שההכנסה גבוהה כך האמונה שיהודים שווים יותר יורדת, כלומר יותר תומכים בשוויון. קיים הבדל מובהק סטטיסטית בין בעלי הכנסה מעל 10,000 ש"ח ובעלי הכנסה עד 5,000 ש"ח.

באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי לגברים בישראל צריכות להיות יותר זכויות מאשר לנשים?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
רוב המשיבים, כ-79%, אינם מסכימים עם טענה זו (לוח נ-25). ועדיין, מעל ל-12% מסכימים איתה – במידה מסוימת או יותר מכך. על אף התדמית של החרדים כ"מדירי נשים" (שטרן, 2012), הרי שרובם הגדול של המשיבים טוענים שלגברים לא צריכות להיות זכויות יותר מאשר לנשים. נתון זה חוצה את כל תת-המגזרים החרדיים, את שני המגדרים, וכן מוסכם הן על אלו שעובדים והן על אלו שאינם עובדים. ניתן להסביר זאת בכך שאורח החיים החרדי המתווה אורח חיים מסוים לנשים ואורח חיים אחר לגברים אינו רואה באורח החיים הנשי "פחות זכויות", גם אם העולם המערבי רואה זאת כך. העובדה שנשים אינן נמצאות בזירה הציבורית, אינן זכאיות למגוון תפקידים ובדרך כלל כפופות למרותן של הגבר בבית, אינה נתפסת כחוסר זכויות אלא כחלק מחלוקה שווה של תפקידים בין המינים. לכן בעלי התפיסה המודרנית השיבו שאין ליצור פער בזכויות, שכן הם סוברים זאת בשל תפיסתם הפרו-מערבית, אך גם השמרנים השיבו כך בשל תפיסתם החרדית שאינה רואה בכך אי-שוויון.

הכנסה: הן ברמת הכנסת משק הבית (איור נ-50) והן ברמת ההכנסה האישית (איור נ-51) נמצאה תוצאה מובהקת וברורה של מתאם שלילי בין הכנסה לדעה שגברים זכאים ליותר זכויות מנשים. ככל שהכנסה הן של הפרט והן של משק הבית גבוהה יותר, כך תומכים יותר בשוויון. ההבדלים הגדולים ביותר נמצאו בין אלו שהכנסתם מעל לממוצע לבין אלו שהכנסתם מתחת לממוצע.
גם במשתנה השכלה נמצאה תוצאה מובהקת, כפי שניתן לראות באיור נ-49.

באיזו מידה יש לך אמון בכל אחד מהמוסדות הבאים: הכנסת, הממשלה, בית המשפט העליון?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד.
רמת האמון במוסדות נמוכה (איור נ-52). הנמוכה ביותר – בבית המשפט העליון ($m=1.44$), והגבוהה ביותר בממשלה ($m=2.71$), כשבתווד הכנסת ($m=2.56$). דבר זה אינו מפתיע בהתחשב בכך שהסקר נערך בספטמבר 2023, אחרי חודשים של מאבק ציבורי ופוליטי על דמותו של בית המשפט העליון, כאשר הממשלה נתפסת כמי שמתנגדת לבית המשפט ורוצה להצר את צעדיו. הנציגות החרדית היוותה באותה עת חלק מרכזי בממשלה, ולכן ניתן לצפות כי הממשלה תזכה לאמון גבוה בהרבה מחרדים מאשר בית המשפט העליון, אשר נתפס כבר שנים רבות על ידי החרדים כגורם שיוצא נגדם (זיכרמן, 2018).

האמון בכנסת: לגברים רמת אמון גבוהה יותר ($m=2.85$) בכנסת מאשר לנשים ($m=2.24$). נשים אינן נמצאות בספירה הציבורית ואינן מיוצגות בכנסת. ניתן לשער כי השם הרע שיצא לחברי הכנסת, בייחוד בתקופה שבה נערך הסקר, יחד עם העובדה שלנשים החרדיות אין נציגות בה, הם שתרמו לפער המגדרי בתשובות. לבעלי הכנסה גבוהה, הן הכנסת משק הבית (איור נ-53) והן ההכנסה האישית (איור נ-54), רמת אמון גבוהה בכנסת ($m=2.69$) יותר מאלו שהכנסתם נמוכה ($m=2.44$). ברמת ההכנסה האישית, נמצא הבדל מובהק בין בעלי הכנסה מעל 10,000 ש"ח לבין בעלי הכנסה בינונית (5,001–10,000 ש"ח).

האמון בממשלה: לגברים רמת אמון גבוהה יותר ($m=3.00$) בממשלה מאשר לנשים ($m=2.38$). בחלוקה לרמת השכלה, לבעלי תעודת בגרות רמת אמון גבוהה בהשוואה לרמות השכלה האחרות (איור נ-55). ברמת ההכנסה, נמצא מתאם חיובי מובהק בין גובה ההכנסה של משקי הבית ורמת האמון בממשלה (איור נ-56). שאר ההבדלים אינם מובהקים.

האמון בבית המשפט העליון: כאמור, רמת האמון של החרדים בבית המשפט נמוכה ($m=1.44$).
שמרנות (איור נ-57): נמצא מתאם שלילי מובהק בין רמת השמרנות לבין אמון. למודרניים יש רמת האמון הגבוהה ביותר ($m=2.00$), שגם היא נמוכה יחסית.

מגדר : בשונה משני המוסדות האחרים, דווקא לנשים רמת אמון גבוהה יותר ($m=1.50$) בבית המשפט העליון מלגברים ($m=1.38$).

מצב תעסוקתי וסביבת עבודה : לעובדים רמת אמון גבוהה יותר ($m=1.47$) בבית המשפט העליון מלאה שאינם עובדים ($m=1.31$). לעובדים בסביבה חילונית (איור נ-58) רמת האמון הגבוהה ביותר בבית המשפט ($m=1.63$). כל ההבדלים שצוינו אומנם מובהקים סטטיסטית, אך רמת האמון ככלל נמוכה מאוד.

האם נשים חרדיות צריכות להיות בין מקבלי ההחלטות בנושאים הבאים : מוסדות חינוך של הקהילה, קביעת מדיניות בנוגע לחברה וכלכלה, קביעת מדיניות בנוגע לחוץ וביטחון, קביעת מדיניות בנוגע לדת ומדינה?

בניגוד להיגד הקודם "לגברים צריכות להיות יותר זכויות מאשר לנשים", שזכה להתנגדות גורפת, בהיגד זה עולה תמונה שונה שמבקשת להדיר נשים ממוקדי קבלת ההחלטות (איור נ-59). ממצא זה מאשש את הממצאים לעיל שלפיהם תפיסת השוויון בחברה החרדית היא שונה. זוהי תפיסה של "שונים אבל שווים", הגורסת כי לכל אחד מהמגדרים תפקידים בתחומים שונים, אך למרות השוני היחס ביניהם שווה כי כל מגדר אחראי לתחום. בהתאם לכך, בעוד שגברים אמורים לקחת אחריות על הנושאים הדתיים העומדים במרכז אורח החיים, וכן על הספירה הציבורית ועל המתרחש בה, נשים אחראיות על נושאים הקשורים לקהילה, לחינוך ולחברה. לכן צפוי כי בנושאי חינוך וחברה אחוז גבוה יסכימו כי נשים צריכות להיות בין מקבלי ההחלטות, בעוד שבנושאי דת ועניינים ציבוריים נרחבים ההסכמה הייתה הרבה יותר קטנה.

בהתאם לכך, צפוי שככל שהאדם מודרני יותר כך תפיסתו ביחס לצורך של נשים לקבל החלטות בנושאים שונים רחבה יותר. ניתן לראות זאת באופן מובהק בתחום החינוך, כאשר אלו שהגדירו עצמם מודרניים סברו באחוזים גבוהים שנשים צריכות להיות בין מקבלי ההחלטות, בעוד ששמרנים חשבו כך הרבה פחות. תופעה זו נצפתה לא רק בתחום החינוך אלא גם בתחום החברה והכלכלה. ככל שהאדם הגדיר את עצמו יותר מודרני, וככל שעיסוקו היה פתוח יותר (סטודנט לעומת בחור ישיבה), כך הוא סבר יותר שנשים צריכות לקבל אחריות בכל התחומים. בעוד שבקרב תלמידי ישיבה כ-50% חשבו שנשים אינן צריכות לקבל החלטות בתחום החינוך ורק כ-37% חשבו שהן כן צריכות, הרי שבקרב הסטודנטים החרדים כ-65% חשבו שכן ורק כ-17% חשבו שלא. בהתאם לכך, גם בתחומי הכלכלה והחברה, בעוד שאצל שמרנים רק כ-25% חשבו שנשים צריכות לקבל החלטות, הרי שבקרב המודרניים כ-70% סברו כך.

ברמת המגדר נמצאה תוצאה מעניינת : בתחומי החינוך נשים סברו יותר מגברים שהן צריכות לקבל החלטות (כ-53% נשים לעומת כ-47% גברים), לעומת זאת בתחומי החברה והכלכלה, שיעור הגברים שענו "כן" גבוה משיעור הנשים (כ-54% גברים לעומת כ-43% בלבד בקרב נשים). בנושא זה בלטו כ-22% מהנשים שאמרו שאינן יודעות להשיב. תחום החינוך הינו באופן מסורתי תחום הנחשב לנתון בידיים נשיות. אומנם במערכת החינוך החרדית ישנן מערכות חינוך נפרדות לבנים ולבנות, אך ישנה לגיטימציה לכך שנשים תקבלנה החלטות בתחום זה, לכל הפחות במערכת החינוך לבנות. לעומת זאת תחום החברה, ובעיקר תחום הכלכלה, נתפסים כגבריים יותר. אף על פי שהנשים החרדיות מפרנסות ודואגות למרבית הכלכלה בחברה החרדית, הרי שתחומים אלו כבר נתפסים כגבריים ולכן ככלל פחות משיבים סברו שעל נשים לקבל בהם החלטות בנוגע לתחום החינוך.

בנושא זה שוב ניתן לראות את תפיסתן השמרנית של נשים בהשוואה לתפיסות הגברים. גם כאשר מדובר על מתן זכויות לנשים עצמן, רובן מעדיפות את העמדה החרדית השמרנית וטוענות שאינן צריכות לקבל החלטות בנושאים הנתפסים כשייכים לספירה הציבורית. בהתאם למגמה זו, ככל שהאדם עובד בסביבה הטרוגנית יותר וככל שהכנסתו גבוהה יותר, כך הוא נוטה להביע עמדות שוויוניות הטוענות שנשים צריכות לקבל החלטה גם בנושאים אלו. נראה שגם בחברה החרדית פתיחות לאורח החיים הכלל-ישראלי המערבי מביאה לעמדות שוויוניות יותר כלפי נשים, וככל שפתיחות זו גבוהה יותר כך העמדות שוויוניות יותר.

להלן סיכום קצר של התוצאות בכל אחד מהתחומים.

תחום מוסדות חינוך של הקהילה

שמרנות (לוח נ-26): ככל שהמשתתף מודרני יותר, כך דעתו נוטה יותר לכך שנשים צריכות להיות בין מקבלי החלטות בנושאי מוסדות חינוך של הקהילה.

מגדר (לוח נ-27): יותר נשים (כ-53%) מגברים (כ-47%) חושבות שנשים צריכות להיות בין מקבלי החלטות בנושאי מוסדות חינוך של הקהילה.

השכלה (לוח נ-28): בעלי בגרות, תעודת מה"ט ותארים אקדמיים מסכימים ברמה הגבוהה ביותר שנשים צריכות לקבל החלטות בתחום החינוך.

עיסוק (לוח נ-29): אצל סטודנטים 65% חושבים שאישה צריכה לקבל החלטות, בעוד שבקרב בחורי ישיבות רק 37% מסכימים לכך.

תחום חברה וכלכלה

שמרנות (לוח נ-30): ככל שרמת המודרניות עולה כך אחוז האומרים "כן" עולה. בקרב השמרנים ביותר כ-64% חושבים שנשים אינן צריכות להיות מעורבות, בעוד שבקרב המודרניים רק כ-15% חושבים כך.

מגדר (לוח נ-31): רק כ-43% מהנשים חושבות שכן, לעומת כ-54% מהגברים שחושבים שכן. באופן מפתיע, אחוז גבוה של נשים, כ-22%, אומרות שהן אינן יודעות.

סביבת עבודה (לוח נ-32): ככל שסביבת העבודה הטרוגנית יותר כך יש תמיכה רבה יותר במעורבותן של נשים בהחלטות בנושאי חברה וכלכלה.

הכנסה (לוח נ-33): ככל שהכנסת משק הבית גבוהה יותר, כך דעת המשיבים נוטה יותר לדעה שנשים צריכות להיות מעורבות.

תחום חוץ וביטחון

בנושא זה נמצא ממוצע גבוה של אומרי "לא" (כ-60%).

שמרנות (לוח נ-34): ככל שעולה רמת המודרניות אחוז האומרים "כן" עולה, אך מגיע רק עד 50% בקרב מודרניים מאוד. אלו נושאים הנתפסים כקשורים במובהק לספירה הציבורית ולכן העמדה החרדית היא שגברים בלבד צריכים לקבל בהם החלטות. גם בחברה הכללית מרבית מקבלי החלטות בנושאים אלו כיום הם עדיין גברים, אך בקרב החברה החרדית מדובר באידאולוגיה של "כל כבודה בת מלך פנימה", כלומר כבודה של האישה הוא לעסוק בנושאים הקשורים לבית, למשפחה, לגידול הדור הבא ולמתן אפשרות לקיים "בית של תורה", בעוד שהיא אמורה להשאיר לגברים לקבל עבורה את החלטות "הגדולות" של נושאי חוץ וביטחון.

מגדר (לוח נ-35): כפי שראינו בשאלות אחרות, שוב ניתן לראות כי הנשים דבקות יותר מהגברים בעמדות החרדיות השמרניות, ורק כ-17% מהן אמרו שעליהן לקבל החלטות בתחום החוץ והביטחון, בעוד שבקרב הגברים כ-27% אמרו כך. גם כאן בלט שיעורן הגבוה של נשים שהעדיפו לומר "איני יודעת" (כ-22%). ייתכן שהדבר נובע מקונפליקט פנימי בין הרצון לשמר את העמדה החרדית השמרנית שבה הן דבקות לבין תחושת הבטן והרצון לשוויון, ולכן הן מעדיפות שלא לקבל הכרעה (או לא להצהיר עליה).

סביבת עבודה (לוח נ-36): בסביבה שרובה חילונית כ-31% חושבים שכן, בעוד שבסביבה חרדית רק כ-16% עונים שכן.

תחום דת ומדינה

גם כאן ישנה שמרנות רבה בקרב המשיבים החרדים, והעמדה שנשים אינן צריכות לקבל החלטה בנושאים אלו מגיעה עד כדי כ-80% בקרב השמרנים, ויורדת עד לכ-50% בקרב המודרניים. כמו כן בולטת ההשפעה של סביבת העבודה על עמדתו של המשיב, וכך בקרב אלו העובדים בסביבה חרדית רק כ-20% אמרו "כן". שיעור זה עלה עד כ-35% בקרב העובדים בסביבה הטרוגנית יותר. שוב הוכח שפתיחות לסביבה כלל-ישראלית מערבת יותר משפיעה גם על קבלת עמדות שוויוניות יותר.

שמרנות (לוח נ-37): ככל שהמשיב פחות שמרן, כך הוא תומך יותר בעמדה שנשים תקבלנה החלטות גם בנושאי דת ומדינה. ככלל אין הסכמה גדולה לכך שנשים תקבלנה החלטות בתחום זה, והשלילה נעה מכ-80% בקרב שמרנים לכ-50% בקרב מודרניים.

סביבת עבודה (לוח נ-38): בסביבה שרובה חילונית – כ-50% חושבים שלא, שזהו אחוז אומרי ה"לא" הנמוך ביותר. כ-35% חושבים שכן, שזה האחוז הגבוה ביותר של אומרי "כן". בין העובדים בסביבה חרדית רק כ-20% עונים שכן, אך כ-66% אומרים שלא.

לסיכום, מהסקר עלה כי בקרב החרדים מגוון דעות ותפיסות. מצד אחד קיימת שמרנות בחלק מהתחומים, אך בה בעת גם פתיחות ואף רצון לשינוי בתחומים אחרים. בקשר לכך ניתן לדבר על "חברות חרדיות" החולקות ביניהן תפיסת עולם משותפת, אך קיים שוני ביניהן בחלק מהעמדות והתפיסות. ככל שאנו מעוניינים שהחברה החרדית תיקח חלק באחריות ובהובלה של מדינת ישראל, עלינו לזהות את הגורמים המעוניינים בשינוי כפי שעלו במחקר זה, ולסייע להם להיות הקטר שמביא את החברה החרדית בעקבותיו.

5. סיכום

שינויים משמעותיים המתרחשים בחברה החרדית משפיעים ישירות על משקי הבית החרדיים, ביניהם עלייה בשיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג עובדים, ירידה בגיל היציאה לעבודה של גברים, והתמקצעות נשים בענפי תעסוקה איכותיים יותר מאשר בעבר. שינויים נוספים שלא נדונו בעבודה זו וניתן לציין: רמתן הגבוהה של בנות חרדיות בלימודי הליבה, מה שלא היה בעבר (והעידו על כך לאחרונה בחינת לשכת רו"ח ותוצאות מבחני פיז"ה), ופתיחת מוסדות חינוכיים ממלכתיים או מודרניים בחברה החרדית (בשנה האחרונה נפתחו עשרות בתי ספר, ישיבות תיכוניות ותיכונים מקצועיים). רבים מתהליכים אלו מתרחשים בקרב הציבור החרדי ללא הסכמה מראש של ההנהגה, וזו נותנת לכך לגיטימציה בדיעבד לאחר שזה קורה, בדומה לגיטימציה של ההנהגה הליטאית לאלו שעובדים. דברים אלו, ככל שיימשכו, עשויים לשפר את תרומתם של החרדים לכלכלה, וצריך לקחת אותם בחשבון כשמדברים על תחזיות כלכליות לעתיד. אנו סבורים כי נתונים מעודכנים על משקי הבית מהזרמים החרדיים השונים, מבנה ההכנסות והשפעתן ההדדית על תעסוקה והשכלה יאפשרו להציע צעדים לקידום השגת היעדים, כמו למשל פיתוח ועיבוי תוכניות לשילוב וקידום גברים במקצועות עתירי שכר, רשת תמיכה למשפחות עובדות ועוד. מרכיב מרכזי בתוכניות אלו יהיה שינוי במערך הישיבות ויצירת הכשרות טכנולוגיות איכותיות במסגרת הישיבות בענפים צומחים במגזר הפרטי והציבורי.

ההכשרות המקצועיות תכלולנה סדנאות וקורסים לפיתוח כישורים ומיומנויות, כולל כישורים דיגיטליים בסיסיים, שיפור העברית והאנגלית, כישורים רכים – כתיבת קורות חיים, הכנה לראיונות, עבודה בצוות וכדומה.

יושם דגש על בחינת האפקטיביות של כלים ותוכניות קיימות ובכלל זה תוכניות שירות התעסוקה, מרכזי מפת"ח של זרוע העבודה והכשרות מקצועיות ייעודיות.

מקורות

1. אטינגר, י' וליאון, נ' (2018), "באין רועה: ש"ס וההנהגה החרדית-מזרחית אחרי עידן הרב עובדיה יוסף", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
2. אלאור, ת' (1992), "משכילות ובורות: מעולמן של נשים חרדיות", תל אביב.
3. אלמסי, א' (2023), "גיוס חרדים לצה"ל – נתונים מדווחים והאתגרים באיסופם", מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
4. אקסלרד, ה' וטרכטינגוט, י' (2023), "[היסטוריה וסוציולוגיה חרדית פוגשות את כלכלת ישראל](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
5. אקסלרד, ה' וקלישר, ע' (2023), "[תעסוקה איכותית לנשים חרדיות](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
6. בן-ששון, י' (1978), "עולמם הרוחני ומשנתם החינוכית של מייסדי הישיבה הליטאית", בתוך: "חינוך האדם וייעודו: כינוס שנתי למחשבת היהדות", ירושלים, קנה-רטז.
7. בראון, ב' (2017), "מדריך לחברה החרדית", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
8. בראון, ב' (2021), "חברה בתמורה: מבנים ותהליכים ביהדות החרדית", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
9. ברק-קורן, נ' (2019), "החברה החרדית והאקדמיה הישראלית: בחינה מחודשת של עמדות הציבור החרדי כלפי לימודים אקדמיים", משפטים, מט, 675–730.
10. גונן, ע' (2000), "מהישיבה לעבודה: הניסיון האמריקני ולקחים לישראל", מכון פלורסהיימר.
11. גונן, ע' (2005), "בין לימוד תורה לפרנסה: חברת לומדים ומתפרנסים בלונדון", מכון פלורסהיימר לחקר מדיניות.
12. גורדון, ג' (2022), "מגמות דמוגרפיות והשתלבות בתעסוקה: מבט על המגזר החרדי", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
13. דגן-בוזגלו, נ', סייגלפישר, ו', סבירסקי, ב' וחסון, י' (2022), "בין אשת חיל לאשת קריירה: תעסוקת נשים חרדיות בישראל", מרכז אדווה.
14. היון, א' ופראוור, א' (2023), "מהכולל למכולת: תפיסתם העצמית של אברכי כולל שהשתלבו בשוק העבודה", מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
15. זוסמן, נ' וזופניק, א' (2022), "מעברים של גברים חרדים במערכת החינוך ואחריה", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.
16. זופניק, א' (2022), "דפוסי ההשתלבות של גברים חרדים צעירים בשוק התעסוקה", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.
17. זיכרמן, ח' (2018), "משפט אחד יהיה לכם: העימות. המשולש של החברה החרדית עם מערכת המשפט הישראלית", בתוך: משפט, חברה ותרבות, כרך א, הפקולטה למשפטים על-שם בוכמן, אוניברסיטת תל אביב.
18. חסידה, י' (2022), "אמרי לי מי את ואומר לך מהי השכלתך: על הקשר בין תואר אקדמי לגיל נישואין בקרב נשים חרדיות בישראל", סוגיות חברתיות בישראל, 31(2), 29–52.
19. טרכטינגוט, י' (2014), "יציאה לעבודה בקרב בני-ישיבות חרדים: הסיבות, החששות ממנה והתפיסות כלפיה", כתב עת לחקר החברה החרדית, 1, 43–65.
20. כהנר, ל' ומלאך, ג' (2021), "שנתון החברה החרדית בישראל", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
21. כהנר, ל' ומלאך, ג' (2023), "שנתון החברה החרדית בישראל 2023", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
22. לאו, ב' (2003), "תמורות בעולם ההלכה הספרדי: ממסורת לספרות", בתוך: סיון ע' וקפלן ק' (עורכים): חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה, ירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון ואן-ליר, 11–31.
23. לוונטל, ע', גורדון, ג' ומלאך, ג' (2022), "האם הקומץ משביע את הארי, ההתנהלות הכלכלית של משקי הבית החרדיים", המכון הישראלי לדמוקרטיה.

24. לוי, ע' (2016), "שיעורי הפיריון הכולל בישראל לפי דת ולפי רמת דתיות והשפעתם על ההוצאה הציבורית", מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
25. לוי, ח' (2009), "המגזר החרדי בישראל: העצמה תוך שילוב בתעסוקה", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.
26. לופו, י' (2003), "מפנה בחברה החרדית: הכשרה מקצועית ולימודים אקדמאים", מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
27. לופו, י' (2007), "התנגדות החרדים לשיבות תיכוניות", מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
28. ליאון, נ' (2009), "חרדיות רכה", מכון שלום הרטמן.
29. ליאון, נ' (2012), "האחריות כלפי האחר: לשאלת ייעודה של חברת הלומדים במורשת הרב עובדיה יוסף", בתוך: קפלן ק' ושטדלר נ' (עורכים): מהישרדות להתבססות: תמורות בחברה החרדית בישראל ובחברה, ירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר, 251–233.
30. ליאון, נ' (2014), "חרדיות מזרחית – אידיאולוגיה קשיחה וזהות רכה", כתב עת לחקר החברה החרדית, 1, 20–1.
31. ליפשיץ, א' ולרום, ט' (2024), "[הכנסה מעבודה של משקי בית: אתגרים, תרחישים ומדיניות](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
32. מילצקי, י' (2017), "מפרנסות על החומה, נשים חרדיות בסביבת עבודה הטרוגנית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
33. מילצקי, י' (2023), "חרדים לכלכלה", <https://www.israelhayom.co.il/opinions/article/14847276>.
34. מלאך, ג', כהן, ד' וזיכרמן, ח' (2016), "מכניסה לתעסוקה לתעסוקה מכניסה – תכנית אב לתעסוקת חרדים", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
35. מלאך, ג' וכהנר, ל' (2020), "שנתון החברה החרדית בישראל 2020", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
36. מלאך, ג', כהנר, ל' ובכר, י' (2022), "שנתון החברה החרדית בישראל 2022", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
37. מלחי, א' (2018), "אתגרי 'צבא העם': גיוס החרדים לצה"ל בראי הזמן", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
38. משה, נ' (2016), "נתונים על תעסוקת חרדים", מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
39. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (2020), "[הוועדה לקידום תחום התעסוקה לקראת שנת 2030: דו"ח מסכם](#)".
40. פורת, ב' וברקוביץ, א' (2023), "ההסללה ההמונית לשיבות פוגעת במצוינות התורנית", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
41. פלג-גבאי, מ' (2022), "תעסוקת חרדים: מבט על", מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
42. פרידמן, מ' (1978), "חברה ודת: האורתודוקסיה הלא-ציונית בארץ ישראל, 1918–1936", יד יצחק בן-צבי.
43. פרידמן, מ' (1987), "תורה עם דרך ארץ' והחרדיות המזרח-אירופאית", בתוך: מ' ברויאר (עורך), תורה עם דרך ארץ, רמת גן, 173–176.
44. פרידמן, מ' (1991), "החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים", מכון ירושלים לחקר ישראל.
45. פרל, א' (2023), "הסיפור המלא מאחורי ההצלחה הפנומנלית של תלמידות בית יעקב במבחני רואי החשבון", <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001442619>.
46. קסיר (קלינר), נ', לויץ, ח' וצחור-שי, א' (2017), "התנדבות בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
47. קסיר (קלינר), נ' וצחור-שי, א' (2017), "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

48. קפלן, קי' (2022), "החברה החרדית בישראל: אתגריה של התבוננות מכמה נקודות מבט", קריאות ישראליות, 2.
49. קרלינסקי, א' ושראל, מ' (2019), "אמידת עלות גידול הילדים בישראל", הרבעון לכלכלה, 63, חוברת 3/4, 103–147.
50. ריימן, ל' (2017), "שינויים ותמורות בהכשרת מורות בחינוך החרדי: יחסי גומלין בין המדיניות לבין 'השדה' במבט היסטורי ועכשווי", כתב עת לחקר החברה החרדית, 4, 1–27.
51. שבע, נ' (2023), "מערך ההכשרות המקצועיות בדגש על ערבים וחרדים", מכון המחקר והמידע של הכנסת.
52. שטרן, י' (2012), "הדרת נשים והריבונות", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
53. שטרן, י' וזיכרמן, ח' (2013), "בין אוהל סיירים לאוהלה של תורה: מתווה לגיוס חרדים לצה"ל", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
54. שלזינגר, י' (2024), "הסעיף המהפכני והדרמטי בחוק הגיוס: העלאת גיל הפטור ל-40", <https://www.israelhayom.co.il/news/politics/article/15446004>
55. שליף, י' (1995), "ההנעה ללימוד תורה", עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
56. שני, י' ושרעבי, מ' (2024), "ההיסטוריה של (א) גיוס החרדים לצה"ל", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
57. שפיגל, א' (2011), "ותלמוד תורה כנגד כולם: חינוך חרדי לבנים בירושלים", מכון ירושלים לחקר ישראל, מחקר מס' 405.
58. תמיר, י' (2010), "התעסוקה במגזר החרדי", פורום קיסריה מס' 10, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
59. Trachtengot, I., Black, S. & Klor, E. (2023), "[Demographic Changes in Israel's Urban Space and National Security](#)", *Strategic Assessment*, 26(2), 47–68.
60. Vandenberg, S. G. (1972), "Assortative mating, or who marries whom?", *Behavior genetics*, 2(2), 127–157.

נספח א: תוצאות הניתוח האקונומטרי

לוח נ-1: רגרסיית LPM לבחינת ההסתברות של הגבר להיות מועסק כתלות במאפייני התעסוקה של בת הזוג ומשתנים דמוגרפיים

משתנה תלוי תעסוקת הגבר	משתנים מסבירים
0.0500*** (0.00506)	תעסוקת בת הזוג
-0.000390 (0.000470)	לוג שכר של בת הזוג
0.0344*** (0.00178)	השכלת בת הזוג
-0.0155 (0.0109)	קבוצת בסיס - ללא בגרות וכל השאר
0.0599*** (0.00129)	בגרות
-0.107*** (0.00292)	י"ג/י"ד
0.0405*** (0.00194)	הכשרה מקצועית
0.0429*** (0.00434)	מה"ט
0.0405 (0.0336)	תואר ראשון
-0.0801*** (0.00262)	תואר שני
-0.0582*** (0.00725)	תואר שלישי
0.241*** (0.00193)	בגרות
0.229*** (0.00673)	י"ג/י"ד
0.275*** (0.00317)	הכשרה מקצועית
0.282*** (0.00674)	מה"ט
0.259*** (0.0329)	תואר ראשון
0.0844*** (0.00133)	תואר שני
0.0984*** (0.00176)	תואר שלישי
0.0929*** (0.00224)	גיל הגבר
0.0674*** (0.00264)	קבוצת בסיס 29-25
-0.0387*** (0.000407)	34-30
-0.00275*** (0.000703)	39-35
0.0111*** (0.000480)	44-40
0.182*** (0.00126)	45+
	מספר ילדים בגילים 0-6
	מספר ילדים בגילים 7-9
	מספר ילדים בגילים 10-17
	פלג חרדי
	קבוצת בסיס - ליטאים

0.0740***	ספרדים	מחוז מגורים קבוצת בסיס - ירושלים
(0.00108)		
0.143***	הצפון	
(0.00247)		
0.170***	חיפה	
(0.00160)		
0.0341***	המרכז	
(0.00133)		
0.0449***	תל אביב	
(0.00138)		
0.114***	דרום	דמי לשנה קבוצת בסיס 2006
(0.00245)		
0.0883***	יהודה ושומרון	
(0.00161)		
0.335	אחר	
(0.235)		
0.00186	2007	
(0.00377)		
0.0175***	2008	
(0.00364)		
0.0341***	2009	
(0.00356)		
0.0499***	2010	
(0.00349)		
0.0697***	2011	
(0.00343)		
0.0671***	2012	
(0.00339)		
0.0865***	2013	
(0.00335)		
0.109***	2014	
(0.00331)		
0.129***	2015	
(0.00328)		
0.143***	2016	
(0.00326)		
0.152***	2017	
(0.00324)		
0.162***	2018	
(0.00322)		
0.167***	2019	
(0.00320)		
0.154***	2020	
(0.00318)		
0.165***	2021	
(0.00317)		
0.221***		חותך
(0.00323)		
1,053,241		מספר תצפיות
0.116		R-squared

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

סטיות תקן בסוגריים.

לוח נ-2: רגרסיית MNL לבחינת ההסתברות של בני הזוג להיות מועסקים כתלות במאפייני התעסוקה ומשתנים דמוגרפיים

שני בני הזוג מועסקים	ספרדים רק האישה מועסקת	רק הגבר מועסק	שני בני הזוג מועסקים	חסידיים רק האישה מועסקת	רק הגבר מועסק	שני בני הזוג מועסקים	ליטאים רק האישה מועסקת	רק הגבר מועסק	
0.492*** (0.0380)	0.347*** (0.0385)	0.0809* (0.0479)	0.722*** (0.0481)	0.669*** (0.0497)	0.163*** (0.0566)	0.686*** (0.0393)	0.335*** (0.0390)	0.196*** (0.0538)	השכלת האישה בגרות
0.461*** (0.0275)	0.0906*** (0.0281)	0.300*** (0.0338)	0.701*** (0.0240)	0.453*** (0.0251)	0.368*** (0.0281)	0.605*** (0.0222)	0.265*** (0.0216)	0.451*** (0.0302)	הכשרה מקצועית
0.931*** (0.122)	1.300*** (0.121)	0.0807 (0.158)	1.959*** (0.150)	2.234*** (0.150)	0.212 (0.192)	0.872*** (0.0533)	1.309*** (0.0513)	-0.0460 (0.0840)	מה"ט
1.781*** (0.0805)	1.595*** (0.0810)	0.490*** (0.0960)	2.286*** (0.121)	2.223*** (0.122)	0.745*** (0.140)	1.502*** (0.0481)	1.216*** (0.0478)	0.156** (0.0675)	תואר ראשון
2.168*** (0.262)	1.804*** (0.264)	-0.0784 (0.339)	1.331*** (0.191)	1.269*** (0.196)	-0.0973 (0.238)	1.784*** (0.138)	1.390*** (0.138)	0.229 (0.181)	תואר שני
14.64 (5,720)	-0.894 (6,308)	-0.820 (7,908)	-3.059 (87,106)	-1.230 (94,097)	20.05 (75,669)	0.950 (1.034)	0.546 (1.049)	-0.409 (1.422)	תואר שלישי
0.0825** (0.0349)	0.0871** (0.0353)	0.0878** (0.0436)	0.174*** (0.0243)	0.203*** (0.0249)	0.0164 (0.0281)	0.189*** (0.0256)	0.119*** (0.0242)	0.177*** (0.0370)	גיל האישה 34–30
0.253*** (0.0593)	0.200*** (0.0608)	0.145** (0.0725)	0.372*** (0.0384)	0.475*** (0.0408)	-0.00342 (0.0439)	0.308*** (0.0418)	0.231*** (0.0404)	0.241*** (0.0581)	39–35
0.283*** (0.0946)	0.283*** (0.0982)	0.224** (0.114)	0.331*** (0.0545)	0.541*** (0.0598)	-0.118* (0.0618)	0.176*** (0.0625)	0.0326 (0.0618)	0.134 (0.0838)	44–40
-0.150 (0.202)	-0.0329 (0.212)	-0.271 (0.245)	0.162* (0.0921)	0.403*** (0.104)	-0.321*** (0.105)	-0.0834 (0.119)	-0.323*** (0.121)	-0.172 (0.155)	45+
0.107*** (0.0333)	-0.128*** (0.0334)	0.173*** (0.0423)	0.0798*** (0.0237)	-0.207*** (0.0242)	0.342*** (0.0278)	0.346*** (0.0247)	-0.0389* (0.0231)	0.375*** (0.0368)	גיל הגבר 34–30
-0.0875* (0.0516)	-0.286*** (0.0525)	0.0985 (0.0638)	-0.0572 (0.0353)	-0.454*** (0.0373)	0.489*** (0.0404)	0.449*** (0.0377)	0.0465 (0.0361)	0.502*** (0.0536)	39–35
-0.378***	-0.484***	-0.0338	-0.370***	-0.855***	0.451***	0.635***	0.190***	0.703***	44–40

(0.0795)	(0.0822)	(0.0964)	(0.0503)	(0.0551)	(0.0569)	(0.0568)	(0.0557)	(0.0770)	45+
-0.752***	-0.734***	-0.0789	-0.804***	-1.191***	0.363***	0.548***	0.169*	0.667***	השכלת הגבר
(0.146)	(0.153)	(0.173)	(0.0820)	(0.0917)	(0.0923)	(0.0949)	(0.0952)	(0.123)	בגרות
-0.523***	-0.847***	-0.353	0.204	-0.218	-0.0771	0.202***	0.394***	0.230***	י"ג/י"ד
(0.184)	(0.192)	(0.243)	(0.392)	(0.417)	(0.490)	(0.0588)	(0.0564)	(0.0831)	הכשרה מקצועית
14.46	14.10	14.62	-0.367	18.96	0.0979	14.60	13.95	15.51	מה"ט
(598.9)	(598.9)	(598.9)	(26,858)	(23,332)	(32,872)	(1,181)	(1,181)	(1,181)	תואר ראשון
0.931***	-0.349***	1.209***	1.068***	-0.290***	1.079***	1.297***	-0.571***	1.543***	תואר שני
(0.0526)	(0.0571)	(0.0575)	(0.0381)	(0.0456)	(0.0405)	(0.0523)	(0.0568)	(0.0586)	תואר שלישי
0.669***	-0.371	0.481*	1.707***	0.295	1.383***	0.970***	-0.731***	1.133***	מספר ילדים לפי גיל
(0.227)	(0.240)	(0.263)	(0.206)	(0.230)	(0.219)	(0.179)	(0.193)	(0.205)	6-0
2.082***	-0.120	2.042***	2.791***	0.708***	2.116***	2.235***	-0.325**	2.335***	9-7
(0.211)	(0.226)	(0.219)	(0.204)	(0.221)	(0.211)	(0.118)	(0.126)	(0.125)	17-10
2.754***	0.727	2.289***	16.39	13.76	16.42	2.337***	-0.0520	2.441***	מחוז
(0.711)	(0.732)	(0.732)	(651.2)	(651.2)	(651.2)	(0.320)	(0.334)	(0.332)	צפון
14.07	-1.712	-0.105	-1.431	-18.25	-0.453	14.41	-1.093	14.90	דרום
(3,028)	(3,345)	(4,189)	(0.883)	(3,166)	(1.005)	(1,538)	(1,696)	(1,538)	חיפה
-0.487***	-0.287***	-0.190***	-0.329***	-0.161***	-0.196***	-0.383***	-0.124***	-0.270***	
(0.00957)	(0.00962)	(0.0119)	(0.00639)	(0.00665)	(0.00739)	(0.00703)	(0.00670)	(0.00997)	
-0.305***	-0.314***	-0.103***	-0.218***	-0.258***	-0.0923***	-0.274***	-0.242***	-0.163***	
(0.0161)	(0.0164)	(0.0198)	(0.00984)	(0.0103)	(0.0114)	(0.0119)	(0.0114)	(0.0167)	
-0.148***	-0.207***	-0.0207	-0.111***	-0.170***	-0.0572***	-0.116***	-0.199***	-0.0545***	
(0.0137)	(0.0142)	(0.0164)	(0.00784)	(0.00851)	(0.00890)	(0.00978)	(0.00959)	(0.0132)	
0.501***	0.0196	0.418***	1.122***	0.707***	0.885***	0.683***	-0.288***	0.752***	
(0.0509)	(0.0523)	(0.0613)	(0.0432)	(0.0457)	(0.0493)	(0.0483)	(0.0491)	(0.0613)	
0.874***	0.436***	0.384***	1.811***	1.352***	1.057***	1.080***	0.524***	0.712***	
(0.0673)	(0.0684)	(0.0834)	(0.0550)	(0.0569)	(0.0641)	(0.0475)	(0.0469)	(0.0630)	
1.032***	0.346***	0.582***	1.848***	1.193***	1.207***	1.448***	0.580***	0.775***	
(0.0376)	(0.0385)	(0.0456)	(0.0293)	(0.0309)	(0.0331)	(0.0331)	(0.0330)	(0.0435)	

0.735***	0.546***	0.210***	1.427***	1.260***	0.769***	0.586***	0.569***	0.115***	מרכז
(0.0315)	(0.0316)	(0.0400)	(0.0215)	(0.0220)	(0.0254)	(0.0212)	(0.0200)	(0.0314)	
0.524***	0.305***	0.300***	1.508***	0.990***	1.144***	0.645***	0.240***	0.431***	יהודה ושומרון
(0.0356)	(0.0359)	(0.0440)	(0.0213)	(0.0225)	(0.0239)	(0.0365)	(0.0355)	(0.0502)	
0.236***	0.0979***	-0.0369	1.261***	0.996***	0.735***	0.330***	0.208***	0.139***	תל אביב
(0.0329)	(0.0331)	(0.0421)	(0.0192)	(0.0199)	(0.0225)	(0.0193)	(0.0181)	(0.0279)	
-0.121	-0.166**	-0.204*	0.0922*	0.00892	-0.0257	0.0781	-0.0188	0.0493	2007
(0.0847)	(0.0780)	(0.107)	(0.0546)	(0.0494)	(0.0585)	(0.0606)	(0.0499)	(0.0900)	
0.362***	0.194**	0.0675	0.192***	0.0271	0.00359	0.258***	0.0408	0.0808	2008
(0.0830)	(0.0776)	(0.104)	(0.0524)	(0.0478)	(0.0563)	(0.0584)	(0.0487)	(0.0872)	
0.601***	0.340***	0.224**	0.435***	0.143***	0.0854	0.400***	0.148***	0.132	2009
(0.0816)	(0.0768)	(0.102)	(0.0509)	(0.0470)	(0.0552)	(0.0572)	(0.0481)	(0.0855)	
0.838***	0.487***	0.295***	0.633***	0.245***	0.184***	0.540***	0.214***	0.216***	2010
(0.0803)	(0.0759)	(0.101)	(0.0500)	(0.0464)	(0.0543)	(0.0562)	(0.0475)	(0.0836)	
0.983***	0.579***	0.326***	0.808***	0.324***	0.247***	0.727***	0.301***	0.251***	2011
(0.0791)	(0.0749)	(0.0993)	(0.0492)	(0.0460)	(0.0537)	(0.0555)	(0.0473)	(0.0828)	
0.936***	0.577***	0.304***	0.844***	0.396***	0.278***	0.709***	0.289***	0.296***	2012
(0.0774)	(0.0729)	(0.0969)	(0.0487)	(0.0454)	(0.0530)	(0.0545)	(0.0463)	(0.0808)	
1.207***	0.747***	0.378***	1.063***	0.499***	0.361***	0.818***	0.358***	0.286***	2013
(0.0773)	(0.0731)	(0.0970)	(0.0484)	(0.0453)	(0.0528)	(0.0541)	(0.0461)	(0.0805)	
1.408***	0.850***	0.499***	1.266***	0.590***	0.532***	1.001***	0.437***	0.433***	2014
(0.0771)	(0.0730)	(0.0963)	(0.0483)	(0.0455)	(0.0525)	(0.0539)	(0.0462)	(0.0796)	
1.722***	1.103***	0.711***	1.572***	0.817***	0.717***	1.260***	0.659***	0.618***	2015
(0.0782)	(0.0743)	(0.0969)	(0.0487)	(0.0459)	(0.0529)	(0.0544)	(0.0470)	(0.0797)	
1.838***	1.174***	0.756***	1.684***	0.846***	0.737***	1.362***	0.728***	0.662***	2016
(0.0780)	(0.0742)	(0.0966)	(0.0485)	(0.0459)	(0.0527)	(0.0544)	(0.0470)	(0.0795)	
1.985***	1.278***	0.783***	1.855***	0.936***	0.732***	1.475***	0.806***	0.611***	2017
(0.0782)	(0.0743)	(0.0967)	(0.0484)	(0.0459)	(0.0530)	(0.0543)	(0.0470)	(0.0798)	
2.128***	1.355***	0.867***	2.002***	1.064***	0.789***	1.565***	0.872***	0.672***	2018
(0.0785)	(0.0747)	(0.0968)	(0.0486)	(0.0461)	(0.0532)	(0.0545)	(0.0472)	(0.0797)	
2.158***	1.387***	0.889***	2.137***	1.146***	0.823***	1.658***	0.957***	0.714***	2019
(0.0780)	(0.0741)	(0.0961)	(0.0487)	(0.0461)	(0.0533)	(0.0544)	(0.0472)	(0.0795)	

1.811***	1.129***	0.794***	2.025***	1.112***	0.796***	1.424***	0.774***	0.733***	2020
(0.0754)	(0.0713)	(0.0931)	(0.0480)	(0.0453)	(0.0524)	(0.0533)	(0.0460)	(0.0777)	
1.901***	1.136***	0.794***	2.104***	1.138***	0.779***	1.506***	0.822***	0.757***	2021
(0.0753)	(0.0713)	(0.0931)	(0.0479)	(0.0452)	(0.0525)	(0.0534)	(0.0461)	(0.0778)	
1.066***	1.472***	-0.389***	-0.285***	0.179***	-0.666***	0.496***	1.492***	-0.901***	חותך
(0.0730)	(0.0686)	(0.0911)	(0.0468)	(0.0435)	(0.0509)	(0.0513)	(0.0435)	(0.0758)	
150,257	150,257	150,257	239,539	239,539	239,539	287,543	287,543	287,543	מספר תצפיות

.*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

סטיות תקן בסוגריים.

לוח נ-3: תוצאות אמידת מודל ליניארי של מספר הילדים לפי פלג חרדי ומאפייני בני הזוג, 2021*

ספרדים		ליטאים		חסידיים		
1979-1970	1986-1980	1979-1970	1986-1980	1979-1970	1986-1980	
4.824***	-1.25e-06***	5.279***	6.610***	5.230***	6.657***	קבוע
(0.0960)	(3.65e-07)	(0.0908)	(0.0738)	(0.125)	(0.0947)	
-2.01e-06***	-0.0161**	-1.60e-06***	-1.58e-06***	-1.18e-06***	-7.07e-07**	שכר ריאלי חודשי - גבר
(3.44e-07)	(0.00710)	(2.48e-07)	(2.51e-07)	(4.22e-07)	(3.35e-07)	
-0.0241***	1.09e-06**	-0.0541***	-0.0364***	-0.0348***	-0.0250***	שנות ניסיון - גבר
(0.00719)	(5.34e-07)	(0.00708)	(0.00640)	(0.00949)	(0.00794)	
2.94e-07	-0.0538***	1.38e-07	4.13e-07	8.86e-07	6.35e-07	שכר ריאלי חודשי - אישה
(5.54e-07)	(0.00617)	(4.38e-07)	(3.74e-07)	(7.25e-07)	(5.17e-07)	
-0.0533***	-1.25e-06***	-0.0196***	-0.0179***	-0.0466***	-0.0160**	שנות ניסיון - אישה
(0.00706)	(3.65e-07)	(0.00647)	(0.00509)	(0.00882)	(0.00637)	
						השכלת האישה
						קבוצת בסיס - ללא תעודה
						תעודת בגרות
0.554***	0.161	0.621***	-0.114	0.675***	-0.105	
(0.121)	(0.0988)	(0.142)	(0.122)	(0.203)	(0.165)	
0.735	1.633		-0.397		-0.272	י"ג/י"ד
(1.252)	(2.056)		(0.737)		(0.635)	
-0.459***	-0.388***	-0.382***	-0.531***	-0.691***	-0.532***	הכשרה מקצועית
(0.112)	(0.0743)	(0.133)	(0.0673)	(0.182)	(0.0920)	
0.620	-0.126	-0.296	-0.493***	-0.829	-0.716	מה"ט
(0.887)	(0.268)	(0.563)	(0.175)	(0.839)	(0.547)	
0.120	-0.323***	-0.331**	-0.853***	-1.122***	-1.436***	תואר ראשון
(0.126)	(0.102)	(0.133)	(0.0904)	(0.239)	(0.175)	
-0.0482	-0.482***	-0.331**	-1.072***	-1.206***	-1.247***	תואר שני ורפואה
(0.185)	(0.174)	(0.167)	(0.136)	(0.392)	(0.292)	
	-1.875	-0.987	0.256		-0.105	תואר שלישי
	(2.058)	(1.126)	(0.934)		(0.165)	
						השכלת הגבר
						קבוצת בסיס - ללא תעודה
						תעודת בגרות
0.940***	-0.291*	0.745***	-0.165	-0.248	0.426	
(0.210)	(0.156)	(0.250)	(0.155)	(0.619)	(0.333)	
0.720*	-0.243	-0.186	0.380	-2.002	-0.161	י"ג/י"ד
(0.435)	(0.327)	(0.914)	(0.480)	(2.209)	(2.106)	
-0.132	-0.501***	-0.376***	-0.633***	-0.262*	-0.715***	הכשרה מקצועית
(0.0974)	(0.0890)	(0.119)	(0.0977)	(0.150)	(0.123)	
-0.291	-0.642**	-0.708*	-0.257	-0.0612	0.0566	מה"ט
(0.375)	(0.285)	(0.406)	(0.275)	(0.618)	(0.339)	
-0.0414	-0.331**	-0.449***	-0.613***	-0.289	-0.281	תואר ראשון
(0.152)	(0.133)	(0.145)	(0.106)	(0.275)	(0.190)	
0.841***	-0.289	-0.187	-0.486***	-0.198	0.156	תואר שני ורפואה
(0.248)	(0.221)	(0.221)	(0.156)	(0.455)	(0.334)	
	-0.908	-0.358	1.059	-0.248	-0.889	תואר שלישי
	(2.059)	(0.601)	(1.205)	(0.619)	(1.217)	
						מחוז מגורים
						קבוצת בסיס - ירושלים
						מחוז צפון
-0.452***	-0.234*	-0.467**	-0.260	-0.286	-0.0849	
(0.154)	(0.132)	(0.233)	(0.168)	(0.312)	(0.210)	
-0.235	-0.296**	-0.414**	-0.258*	-0.336	-0.401**	מחוז דרום
(0.187)	(0.144)	(0.174)	(0.141)	(0.232)	(0.186)	
-0.519***	-0.455***	-0.371***	-0.511***	-0.406***	-0.400***	מחוז חיפה
(0.107)	(0.0968)	(0.112)	(0.0864)	(0.154)	(0.114)	
-0.234**	-0.342***	-0.299***	-0.197**	-0.470***	-0.350***	מחוז מרכז
(0.105)	(0.0927)	(0.0974)	(0.0786)	(0.131)	(0.104)	

-0.481***	-0.233**	-0.411***	-0.379***	-0.441***	-0.155	מחוז יו"ש
(0.108)	(0.103)	(0.145)	(0.120)	(0.121)	(0.107)	
0.328***	0.325***	0.270***	0.375***	0.288*	0.468***	מחוז תל אביב
(0.107)	(0.104)	(0.0892)	(0.0742)	(0.150)	(0.100)	
4,243	4,640	4,627	6,120	2,613	3,880	מספר תצפיות

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

סטיות תקן בסוגריים.

* פירוט התוצאות לפי שנים זמין בידי המחברים.

לוח נ-4: תוצאות אמידת מודל ליניארי של (לוג) השכר החודשי לפי פלג חרדי, 2021*

ספרדים	ליטאים	חסידיים	
8.490***	8.657***	8.414***	קבוע
(0.0921)	(0.0747)	(0.110)	
0.0670***	0.0725***	0.0747***	ניסיון בשוק העבודה
(0.00280)	(0.00269)	(0.00314)	
			השכלה
			קבוצת הבסיס - ללא תעודה
-0.107	-0.0454	-0.421**	תעודת בגרות
(0.0665)	(0.0704)	(0.165)	
-0.00535	-0.231	0.134	י"ג/י"ד
(0.153)	(0.251)	(0.611)	
0.0680	-0.0310	0.107*	הכשרה מקצועית
(0.0537)	(0.0570)	(0.0646)	
0.344**	0.432***	-0.116	מה"ט
(0.134)	(0.124)	(0.149)	
0.310***	0.393***	0.390***	תואר ראשון
(0.0739)	(0.0635)	(0.105)	
0.564***	0.495***	0.591***	תואר שני ורפואה
(0.121)	(0.0896)	(0.180)	
0.103	0.629	0.437	תואר שלישי
(1.111)	(0.391)	(0.760)	
			מחוז מגורים
			קבוצת הבסיס - מחוז ירושלים
-0.121**	-0.182***	-0.0393	מחוז צפון
(0.0526)	(0.0584)	(0.0654)	
-0.147***	-0.235***	-0.185***	מחוז דרום
(0.0555)	(0.0532)	(0.0673)	
0.0498	0.0336	-0.00444	מחוז חיפה
(0.0380)	(0.0350)	(0.0480)	
-			
0.0955***	-0.212***	-0.0288	מחוז המרכז
(0.0369)	(0.0320)	(0.0396)	
-0.0106	-0.139***	-0.114***	מחוז יו"ש
(0.0391)	(0.0472)	(0.0390)	
-0.0394	-0.0679**	0.00642	מחוז תל אביב
(0.0416)	(0.0311)	(0.0408)	
29,745	43,946	19,753	מספר תצפיות

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

סטיות תקן בסוגריים.

* פירוט התוצאות לפי שנים זמין בידי המחברים.

נספח ב: שאלון המחקר

שאלון חרדים – עמדות כלפי ישראליות, קשר לחברה הישראלית והזדהות עם ערכיה.
השאלות הצבועות באדום נשאלו באופן טלפוני + אינטרנטי, השאלות שבשחור – רק באופן אינטרנטי.

דמוגרפיה

1. האם את/ה :
 - חרדי
 - דתי
 - מסורתי
 - חילוני
2. מגדר - גבר/אישה
3. גיל :
4. זרם חרדי - ליטאי/חסידי/ספרדי/חב"ד/אחר : איזה?
5. מצב משפחתי :
 - רווק
 - נשוי
 - גרוש
 - אלמן
6. מהו עיסוקך הנוכחי : [לאפשר בחירה מרובה]
תלמיד ישיבה או כולל – לגבר בלבד / עקרת בית – לאישה בלבד / שכיר/ה / עצמאית / סטודנט/ית /
גמלאי/פנסיונר / מובטל / אחר
7. ומהו העיסוק של בן/בת הזוג שלך?
8. מספר ילדים ____
9. היכן את/ה ממוקם את עצמך על הסקאלה שבין שמרן למודרני, כאשר 1 - שמרן מאוד, 5 - מודרני מאוד

5 - מודרני מאוד	4	3	2	1 - שמרן מאוד
-----------------	---	---	---	---------------

10. ממוצע ההכנסה למשק בית חרדי הוא 12,000 ש"ח נטו לחודש, לאחר מיסים ותשלומים, מכל מקורות ההכנסה : מעבודה, מפנסיה, מקצבאות, משכר דירה. האם הכנסתכם :

- הרבה מתחת לממוצע
- מעט מתחת לממוצע
- דומה לממוצע
- מעט מעל לממוצע
- הרבה מעל הממוצע
- מסרב

11. בהסתמך על שלושת החודשים האחרונים, מה הייתה הכנסתך החודשית ברוטו לפני ניכויים מכל מקומות עבודתך?

- עד 2,500 ש"ח
- 2,501–4,000 ש"ח
- 4,001–5,000 ש"ח
- 5,001–6,500 ש"ח
- 6,501–8,000 ש"ח
- 8,001–10,000 ש"ח
- 10,001–13,000 ש"ח
- 13,001–17,000 ש"ח
- 17,001–24,000 ש"ח
- 24,001 ש"ח ויותר
- לא ידוע / מסרב

12. מהי התעודה או התואר הגבוהים ביותר שיש ברשותך

- לא קיבלתי אף תעודה (למדתי בישיבה/בסמינר בלבד)
- מבחני סאלד
- תעודת בגרות
- מורה מוסמך/ת בכיר/ה (בוגר/ת סמינר או מכון תורני)
- תעודה מקצועית גבוהה אחרת (הנהלת חשבונות וכד')
- תעודת מה"ט
- תואר אקוויולנטי – לנשים בלבד
- תואר אקדמי

13. [אם עובד] מקום העבודה שלך הינו בסביבה – חרדית לגמרי / מעורבת חרדים ולא-חרדים / הרוב אינם חרדים

14. באיזה ענף תעסוקתי?

- חינוך והוראה
- שירותי בריאות, רווחה, סעד
- ענף ההיי-טק
- מסחר
- שירותים
- תעשייה
- ענף אחר _____

השתייכות לחברה החרדית והישראלית (one item)

15. עד כמה אתה מגדיר את עצמך כישראלי (5 דרגות) - כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

16. באיזו מידה אתה/מרגיש/ה חלק ממדינת ישראל ואתגריה? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

17. עד כמה את/ה חש/ה גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

תפיסות חברתיות-כלכליות

18. באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

19. באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי הורדת גיל הפטור מהצבא תעלה את שיעורי התעסוקה של גברים חרדים? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

20. מה המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית:

הגבר לומד בכולל והאישה עובדת

שני בני הזוג עובדים

הגבר עובד והאישה עקרת בית

אחר _____

סמן ב-1 את המצב הכי אידיאלי וב-3 את זה שהכי פחות אידיאלי

21. האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? כן/לא

22. אם כן, באיזו דרך? סמן את המתאים ביותר בעיניך.

• התנדבות בתוך הקהילה

• התנדבות באוכלוסייה הכללית

• שירות לאומי/אזרחי

• שירות צבאי

• אחר. פרט _____

תפיסות דמוקרטיות/ליברליות

23. באיזו מידה חשוב לך לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

24. באיזו מידה לדעתך ישראל הינה מדינה דמוקרטית? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

25. באופן כללי, באיזו מידה את/ה מרוצה מהאופן שבו מתפקדת הדמוקרטיה הישראלית? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

26. באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית? כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

27. אנשים שונים מייחסים משמעות שונה למונח "דמוקרטיה". תאר בקצרה מהו לדעתך המאפיין החשוב והמהותי ביותר של משטר דמוקרטי: _____ [שאלה פתוחה]

28. [חצי מדגם] כעת נבקש ממך לציין באיזו מידה לדעתך המאפיינים הבאים הם מאפיינים חיוניים של מדינה דמוקרטית:

[סקאלה של 1-5, מ-1 - מאוד לא חיוני ועד 5 - חיוני מאוד + לא יודע]

- בית המשפט יכול לקבוע שהממשלה פועלת בניגוד לחוק
 - התקשורת חופשית לבקר את הממשלה
 - ישנה הגנה על זכויות של קבוצות מיעוטים
 - האזרחים בוחרים את המנהיגים שלהם בבחירות חופשיות
 - לכל אזרחי המדינה יש זכויות שוות
 - האזרחים נהנים מחופש הביטוי וההפגנה
 - האזרחים רשאים לקיים את מצוות הדת או לא לקיים את מצוות הדת
 - לכל אזרח מובטח קיום בכבוד
29. [חצי מדגם] באיזו מידה לדעתך המאפיינים הבאים מתקיימים כיום במדינת ישראל:

[סקאלה של 1-5, מ-5 - במידה רבה מאוד ועד 1 - כלל לא + לא יודע]

- בית המשפט יכול לקבוע שהממשלה פועלת בניגוד לחוק
 - התקשורת חופשית לבקר את הממשלה
 - ישנה הגנה על זכויות של קבוצות מיעוטים
 - האזרחים בוחרים את המנהיגים שלהם בבחירות חופשיות
 - לכל אזרחי המדינה יש זכויות שוות
 - האזרחים נהנים מחופש הביטוי וההפגנה
 - האזרחים רשאים לקיים את מצוות הדת או לא לקיים את מצוות הדת
 - לכל אזרח מובטח קיום בכבוד
30. באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם המשפטים הבאים:
- בישראל צריכות להיות לאזרחים היהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים.
 - בישראל צריכות להיות לגברים יותר זכויות מאשר לנשים.

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

31. באיזו מידה את/ה מרוצה מתפקוד הממשלה הנוכחית?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

32. באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה הבאה: "הממשלה הנוכחית קשובה לבעיות הציבור?"

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

33. מהי לדעתך הבעיה החשובה ביותר שניצבת בפני המדינה כיום [שאלה פתוחה]?

34. איזה ציון היית נותן/ת לממשלה בטיפול בבעיה שציינת, מ-1 (נמוך) עד 10 (גבוה); 11 - לא יודע/ת

35. איזו מפלגה לדעתך תטפל בבעיה שציינת בצורה הטובה ביותר?

- הליכוד
- יש עתיד
- הציונות הדתית - עוצמה יהודית
- המחנה הממלכתי
- ש"ס
- יהדות התורה
- ישראל ביתנו
- הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ)
- חד"ש-תע"ל
- העבודה
- מרצ
- בליד
- הבית היהודי
- מפלגה אחרת, פרטי: _____
- אף מפלגה
- לא יודעת

36. באיזו מידה יש לך אמון בכל אחד מהמוסדות הבאים?

1. הכנסת
2. הממשלה
3. בית המשפט העליון

התשובות לכל שאלות האמון: כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

37. באופן כללי, באיזו מידה את/ה מרגישה שיש בארץ מפלגה ו/או פוליטיקאית שמייצגים אותך?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

38. האם נשים חרדיות צריכות להיות בין מקבלי ההחלטות בנושאים הבאים?

1. מוסדות חינוך של הקהילה
2. קביעת מדיניות בנוגע לחברה וכלכלה
3. קביעת מדיניות בנוגע לחוף וביטחון
4. קביעת מדיניות בנוגע לדת ומדינה

[אפשרויות תשובה: כן/לא + לא יודע]

39. היכן היית ממקום/מת את עצמך ברצף של "ימין-שמאל" מבחינה פוליטית? תן/ני את תשובתך בסולם

מ-1 עד 7 כאשר 1 משמעותו ימין, 7 משמעותו שמאל ו-4 הוא נקודת האמצע (מרכז)

ימין	מרכז	שמאל
1	2	3
4	5	6
7	8	9

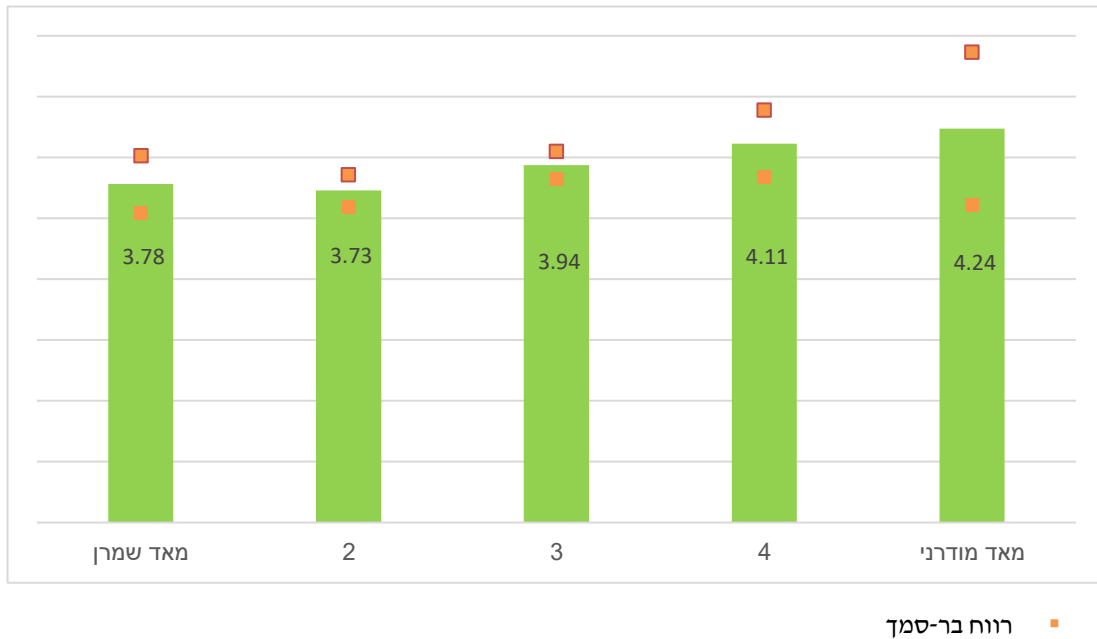
40. באיזו מידה את/ה סבור/ה שישראל צריכה לפעול למען הסכם שלום עם הפלסטינים?

כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

41. באיזו מידה את/ה מסכים/ה עם האמירה הבאה : חובתה של המדינה להבטיח לכל אזרח קיום בכבוד.
כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד

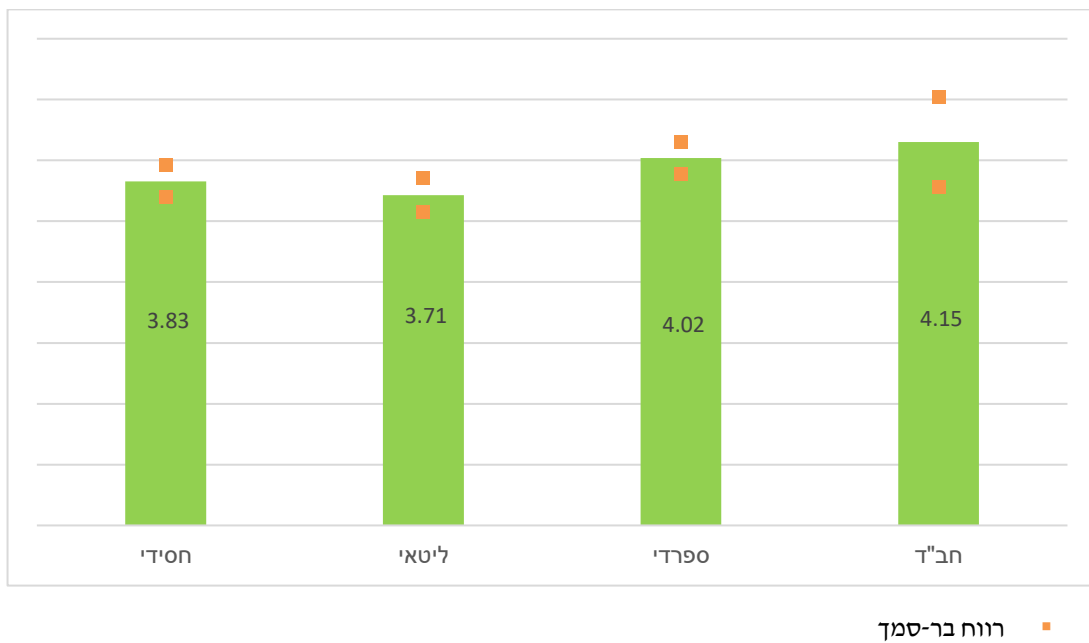
נספח ג: ממצאי סקר חרדים

איור נ-1: עד כמה אתה מגדיר את עצמך כישראלי? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

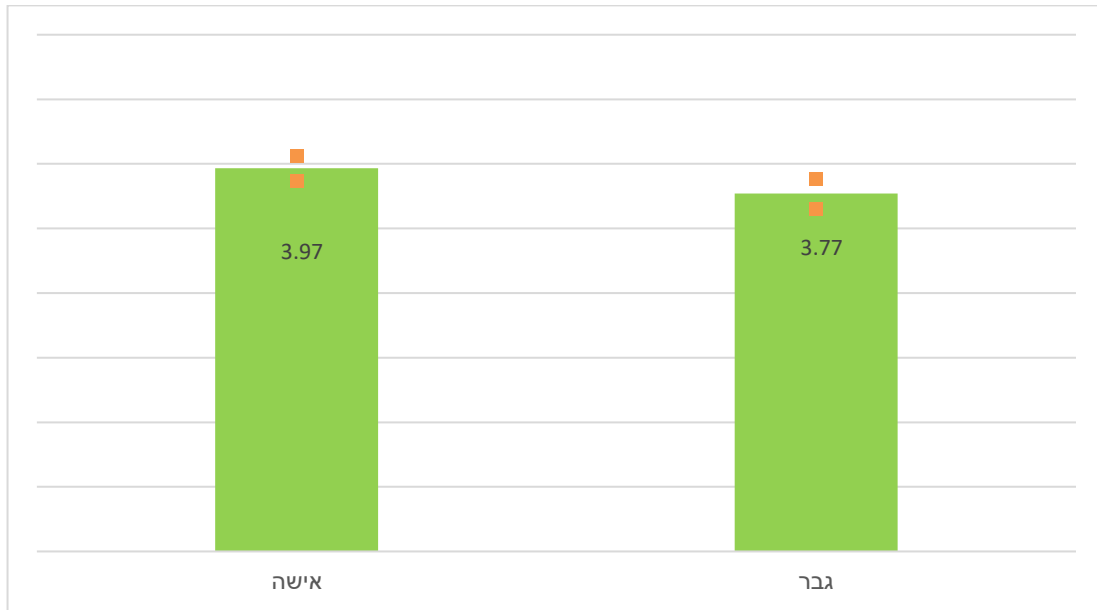
מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-2: עד כמה אתה מגדיר את עצמך כישראלי? לפי פלג חרדי (ממוצע ורווח בר-סמך)

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

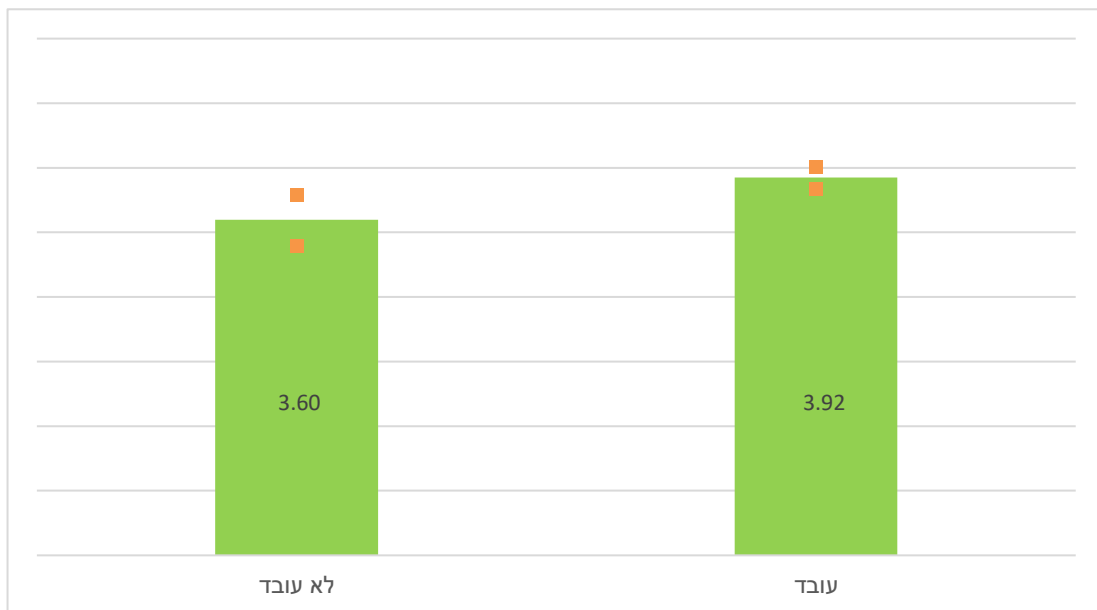
איור נ-3: עד כמה אתה/ה מגדיר/ה את עצמך כישראלי/ת? לפי מגדר (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

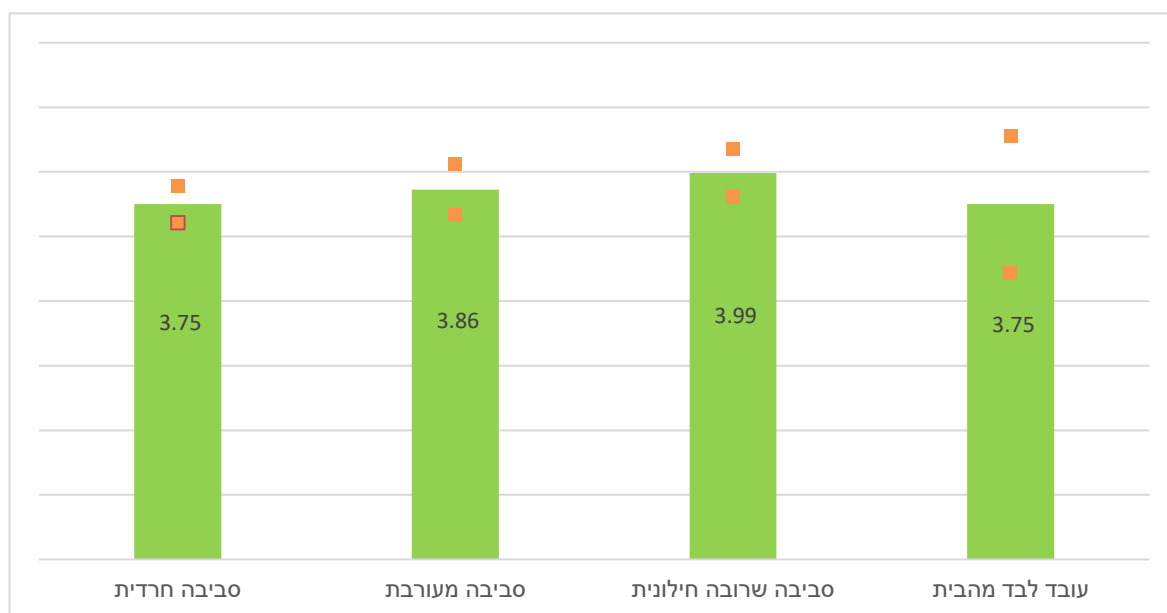
איור נ-4: עד כמה אתה מגדיר את עצמך כישראלי? לפי מצב תעסוקתי (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

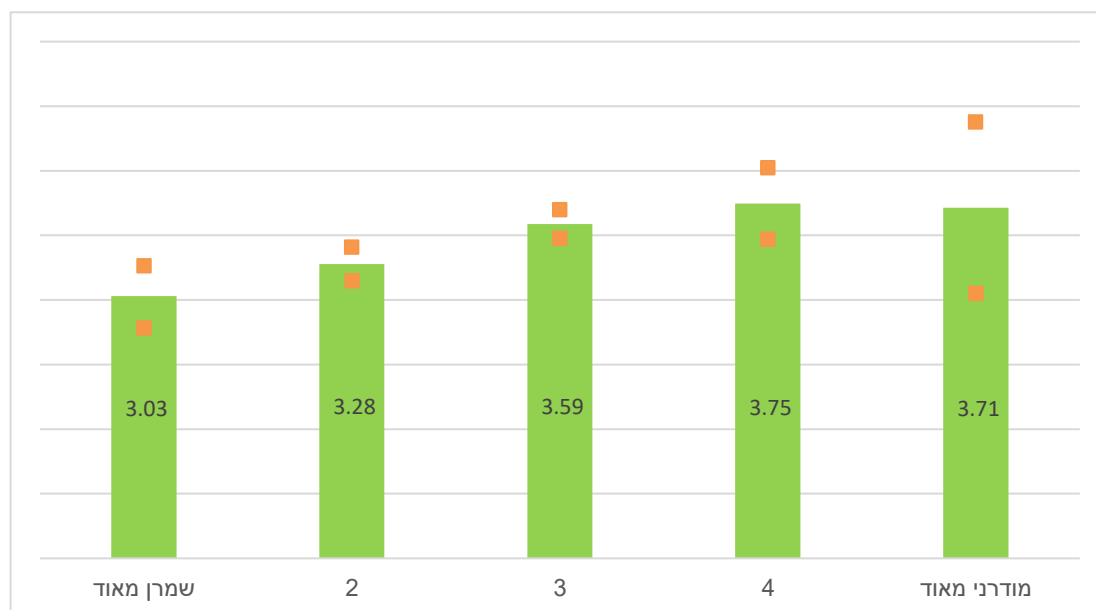
איור נ-5: עד כמה אתה מגדיר את עצמך כישראלי? לפי סביבת עבודה (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-6: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי רמת שמרנות (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

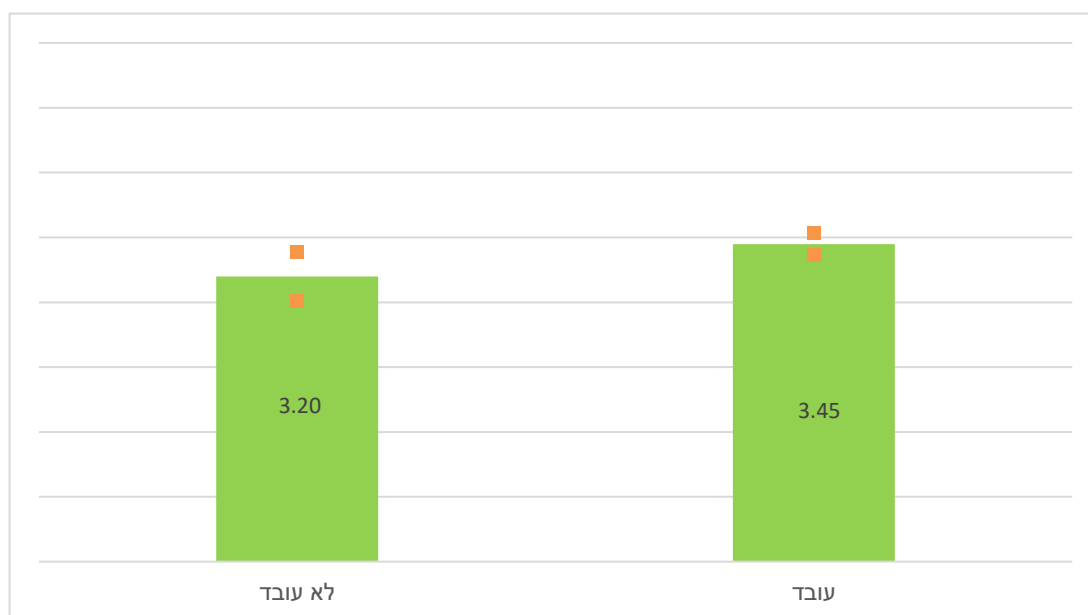
איור נ-7: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי פלג חרדי (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

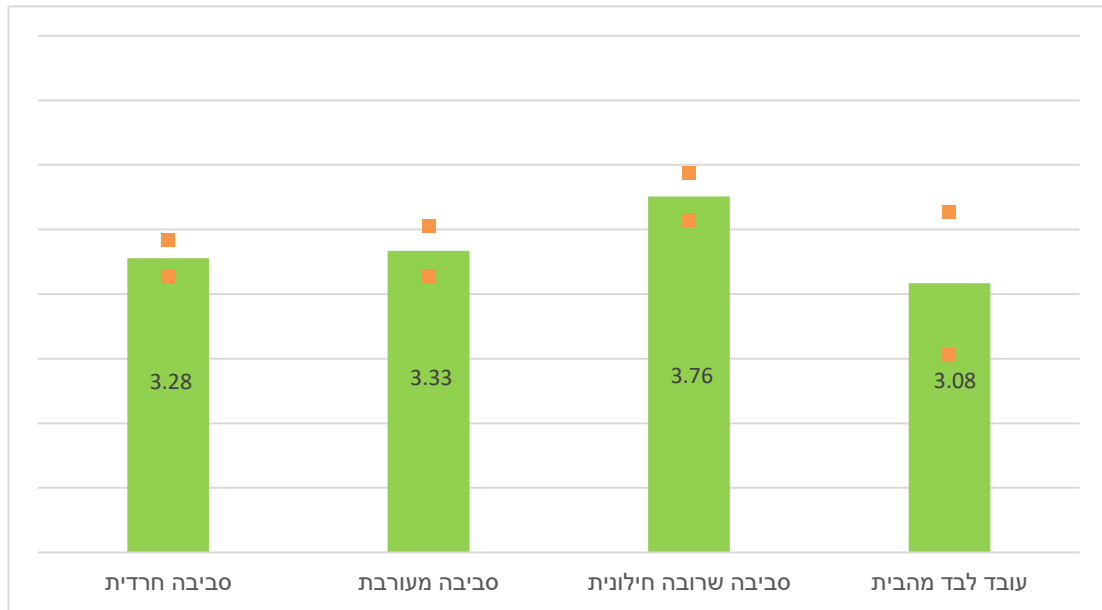
איור נ-8: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי מצב תעסוקתי (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

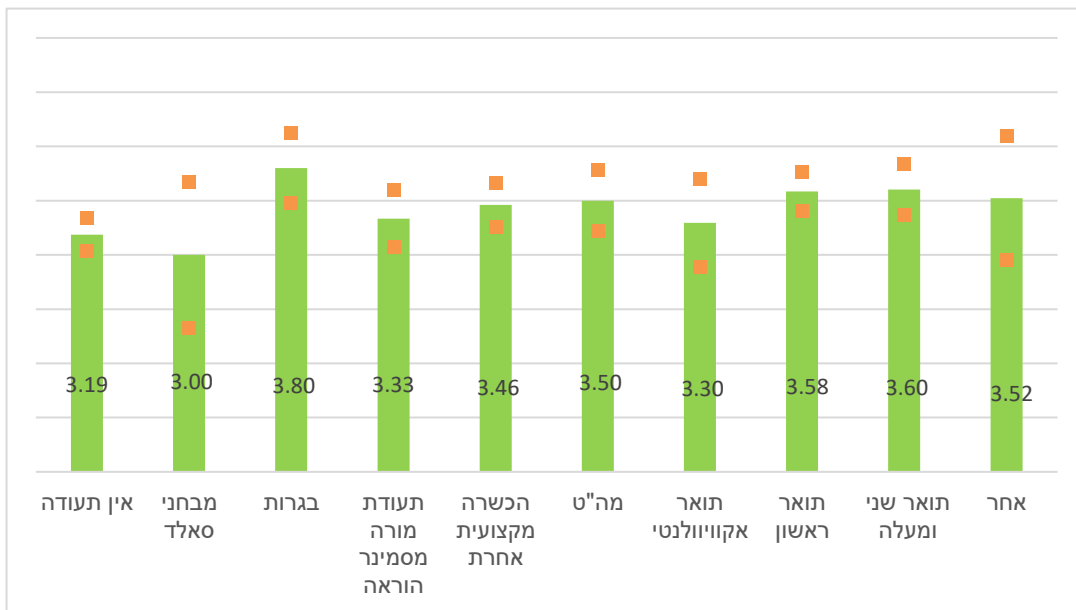
איור נ-9: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי סביבת עבודה (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-10: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי רמת השכלה (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

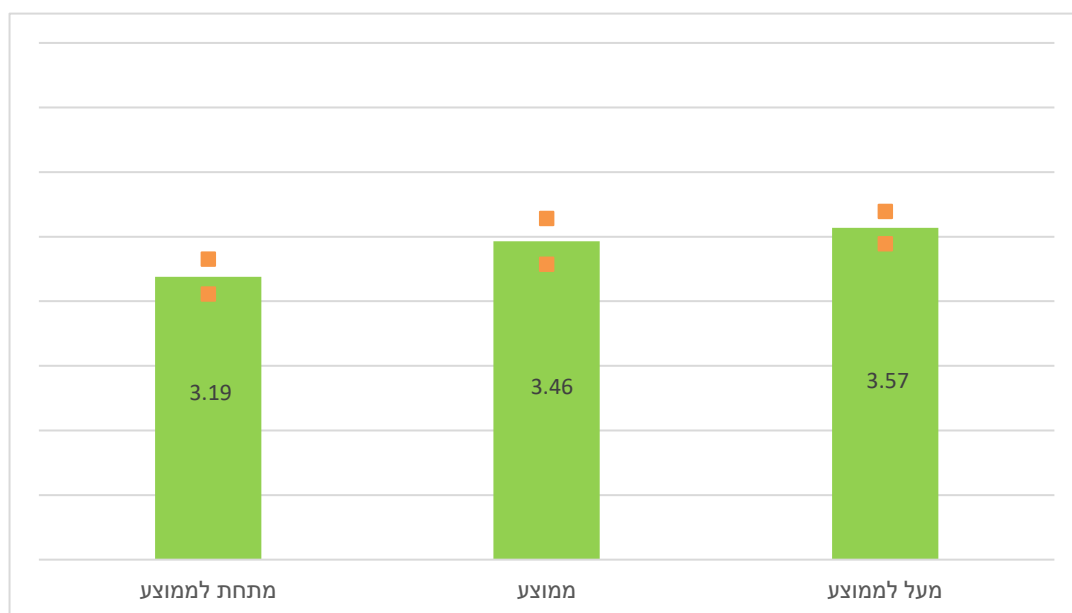
איור נ-11: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי עיסוק (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

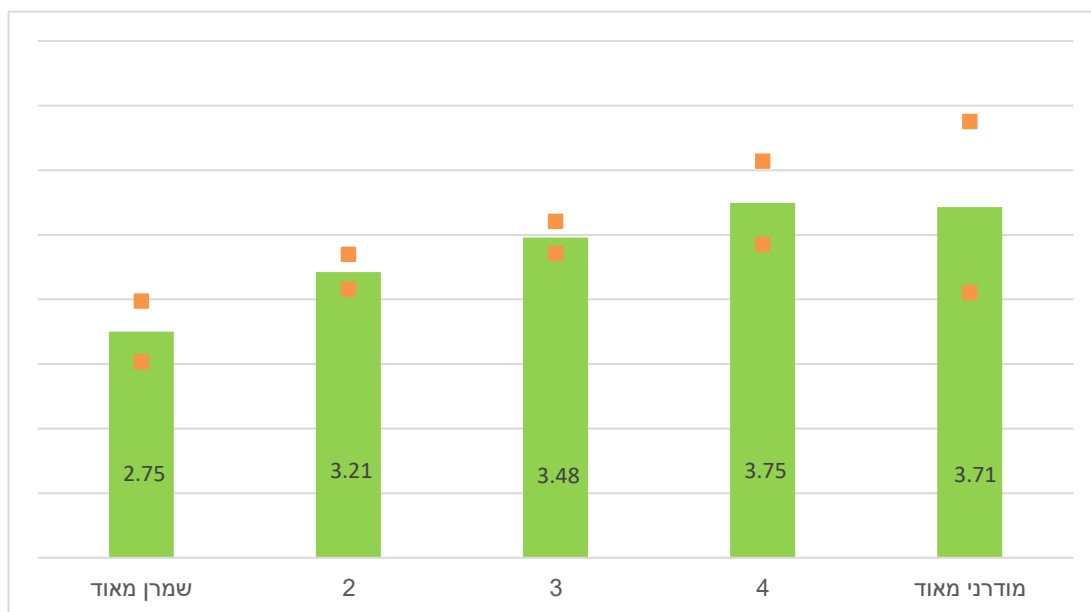
איור נ-12: עד כמה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל ואתגריה? לפי הכנסת משק בית (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-13: עד כמה אתה חש גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

■ רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

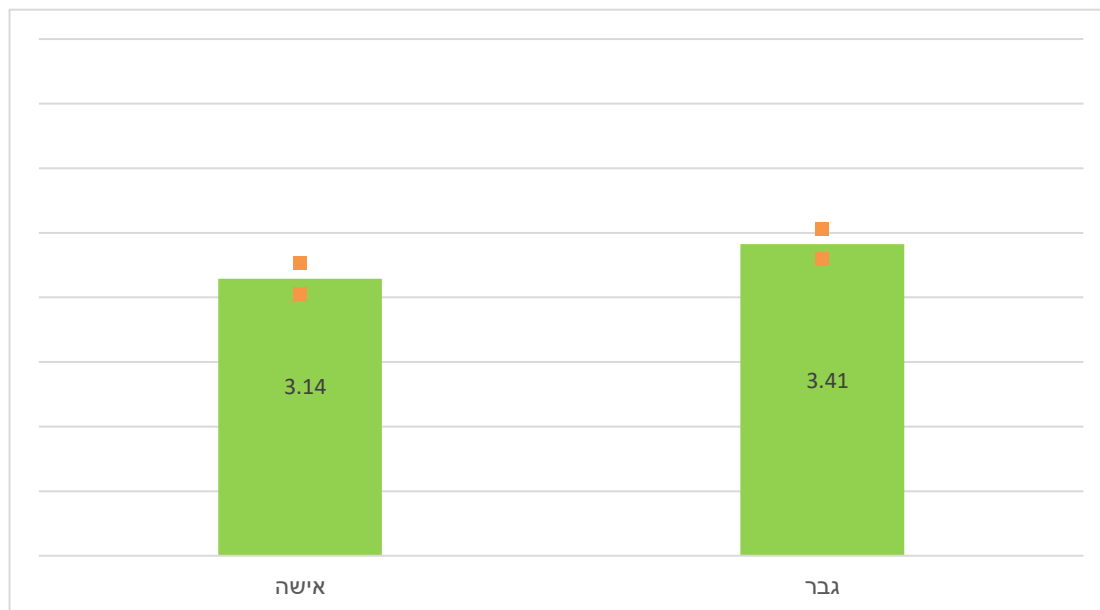
איור נ-14: עד כמה אתה חש גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי פלג חרדי (ממוצע ורווח בר-סמך)

■ רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

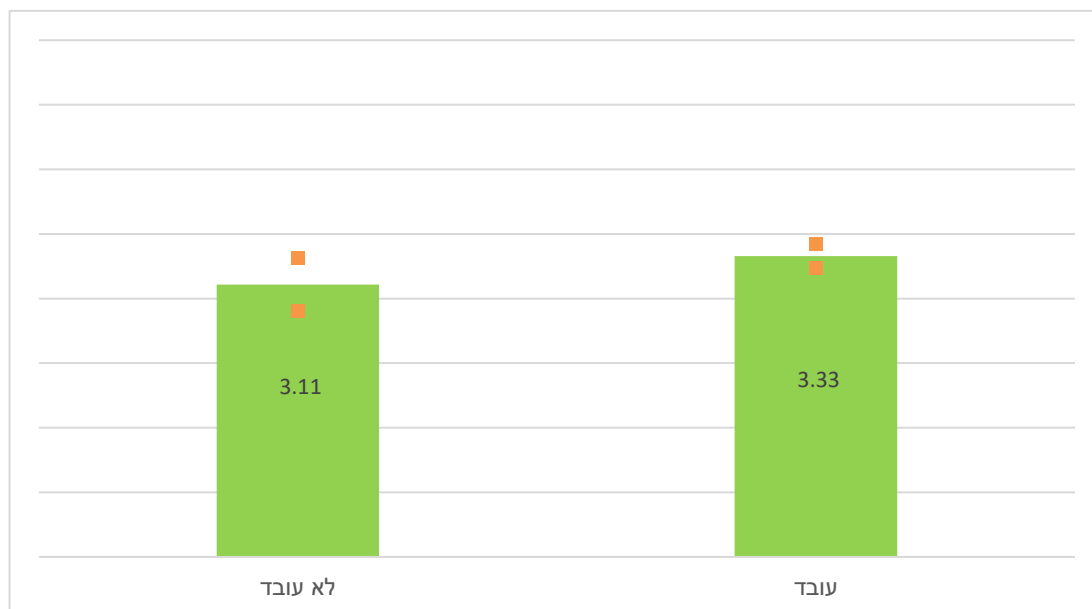
איור נ-15: עד כמה אתה חש/ה גאוה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי מגדר (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

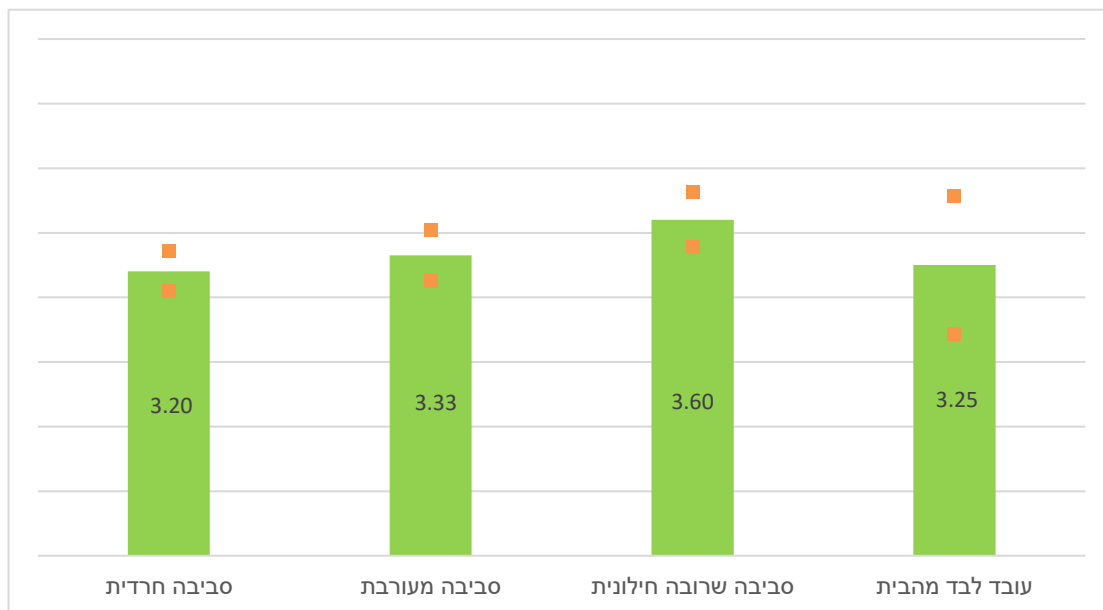
איור נ-16: עד כמה אתה חש גאוה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי מצב תעסוקתי (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

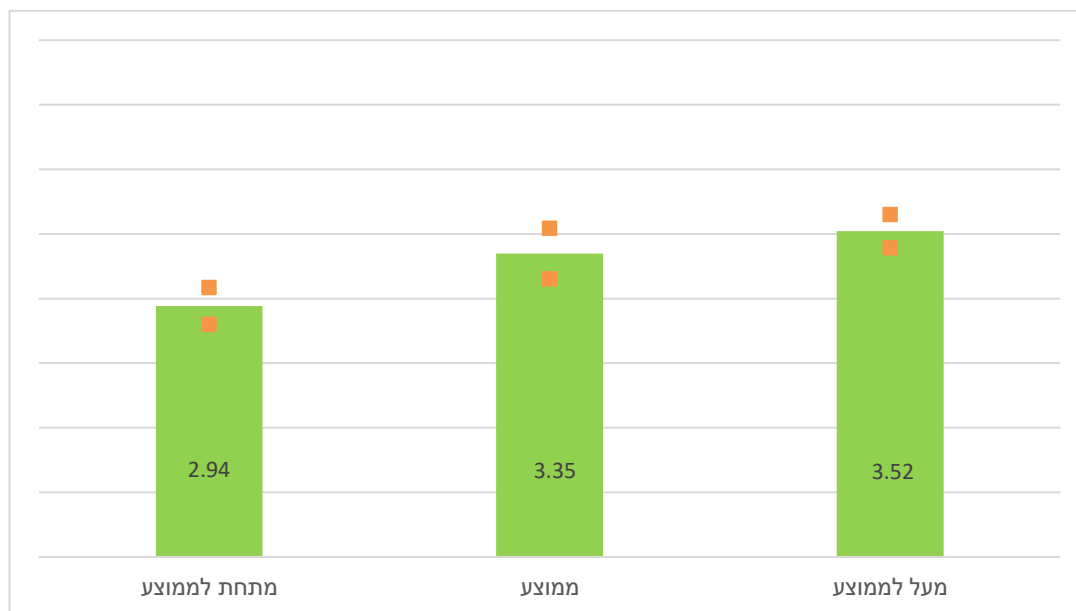
איור נ-17: עד כמה אתה חש גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי סביבת עבודה (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

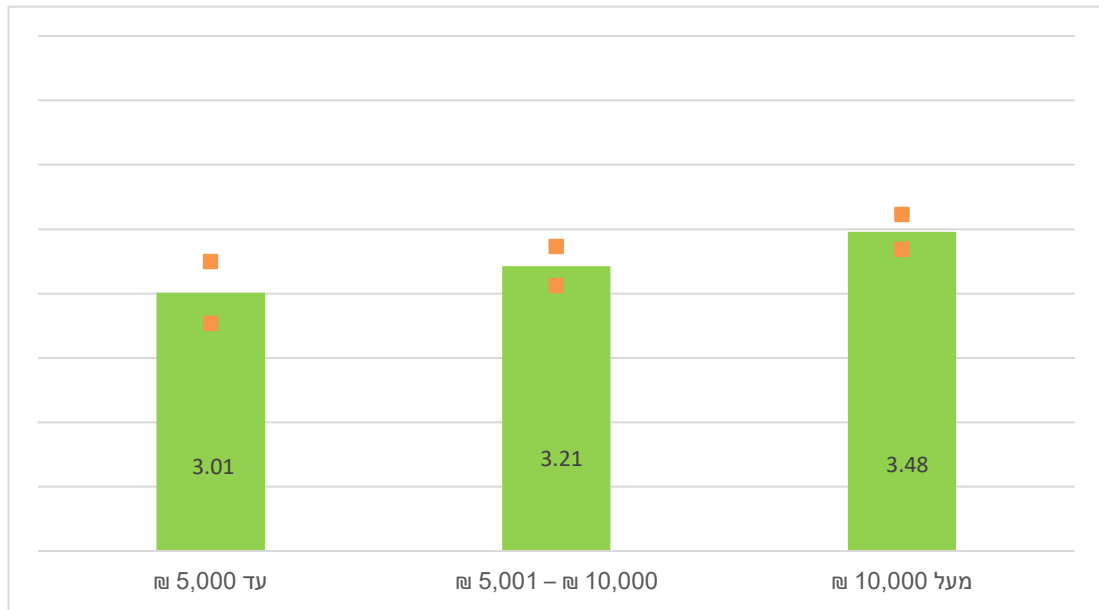
איור נ-18: עד כמה אתה חש גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי הכנסת משק בית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

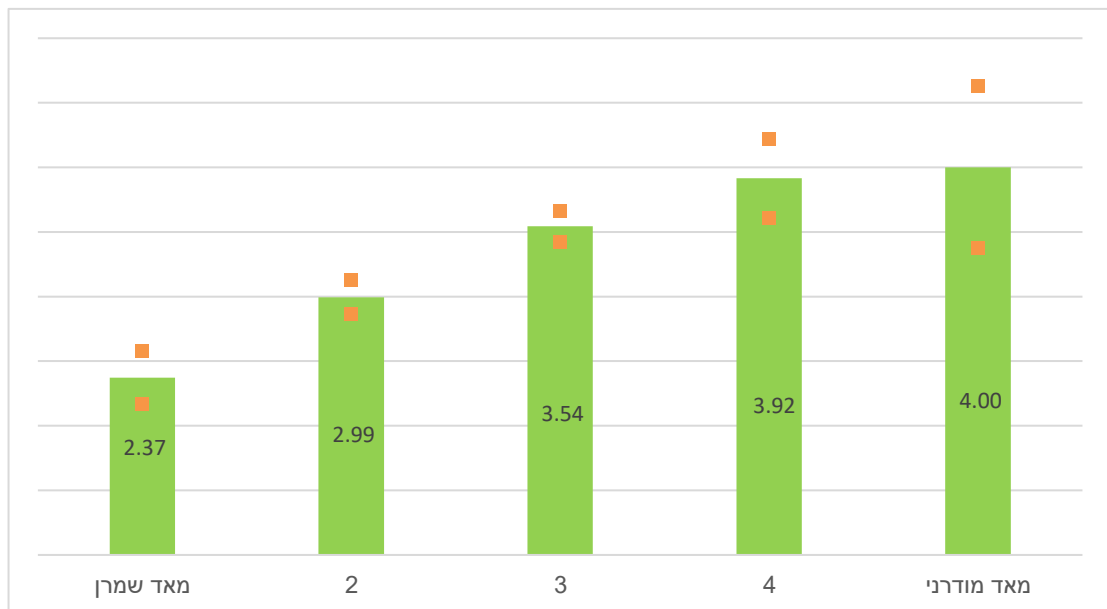
איור נ-19: עד כמה אתה חש גאווה בהצלחותיה של מדינת ישראל ואתגריה? לפי הכנסה אישית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-20: באיזו מידה אתה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

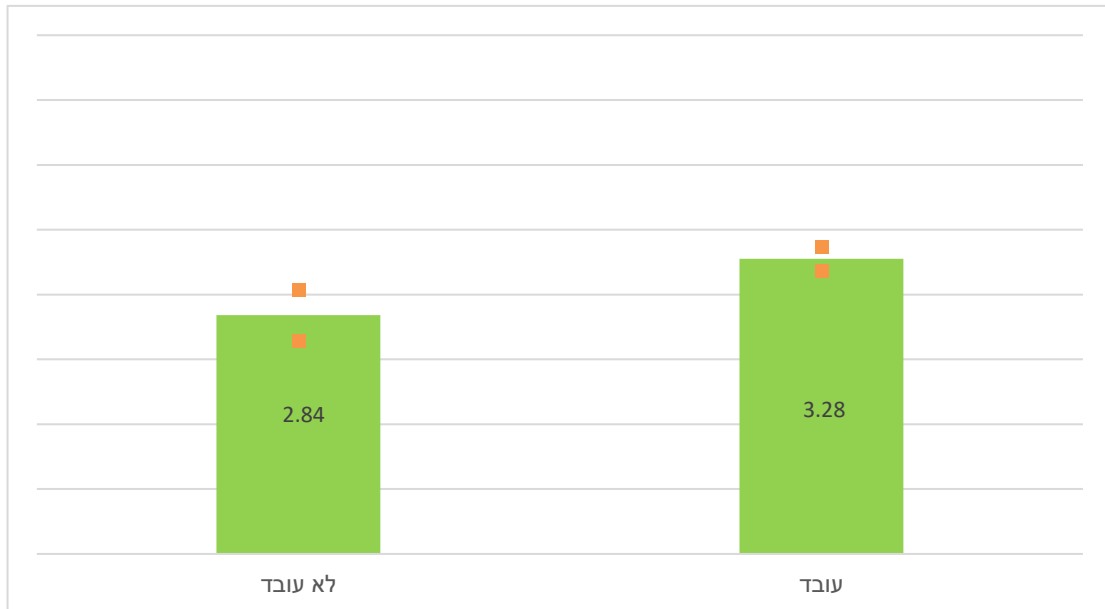
איור נ-21: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי פלג חרדי (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

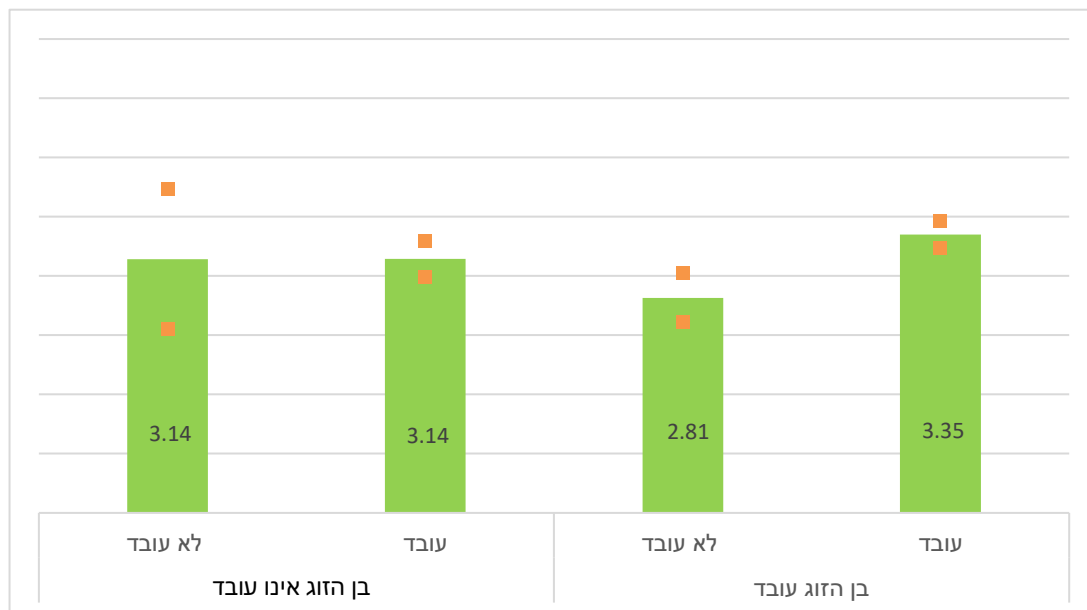
איור נ-22: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי מצב תעסוקתי (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

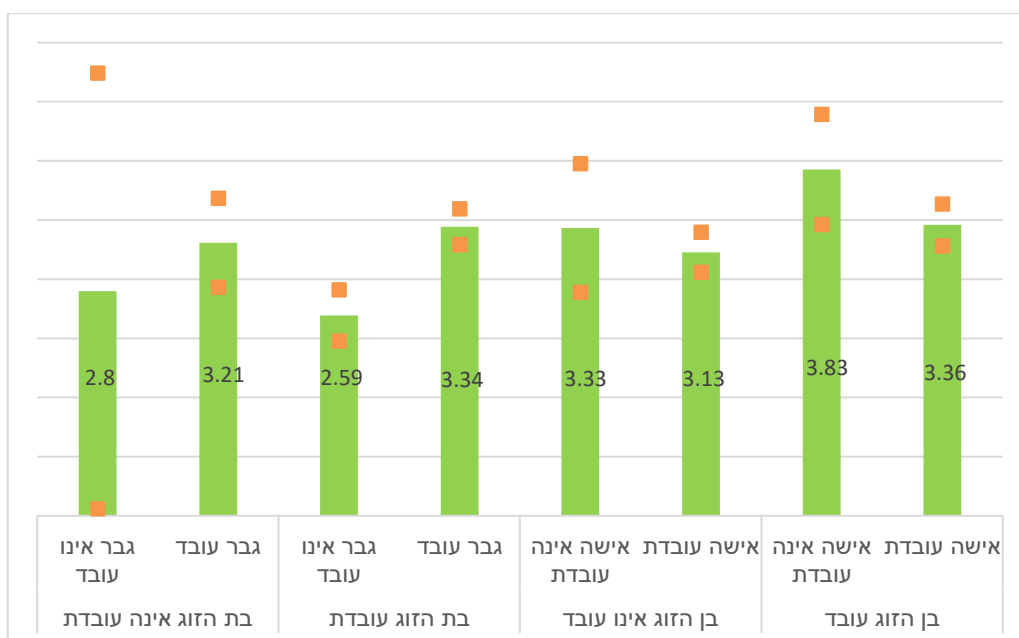
איור נ-23: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי מצב תעסוקתי של המשיב ובן הזוג (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

כששני בני הזוג עובדים – מידת ההסכמה גבוהה יותר. ההבדל מובהק סטטיסטית. מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

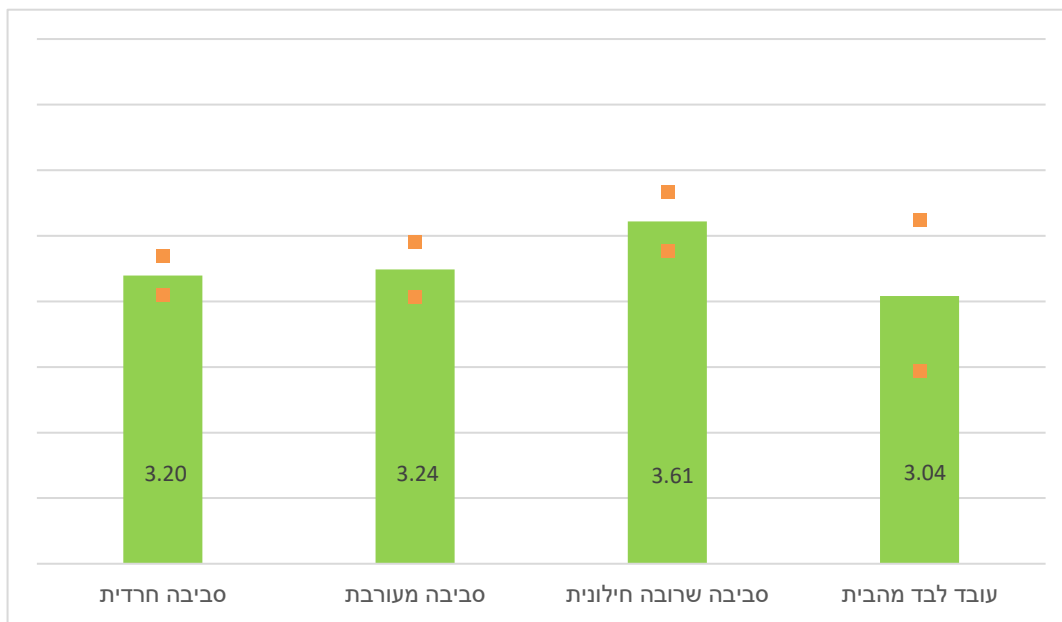
איור נ-24: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי מצב תעסוקתי ומגדר (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-25: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי סביבת עבודה (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

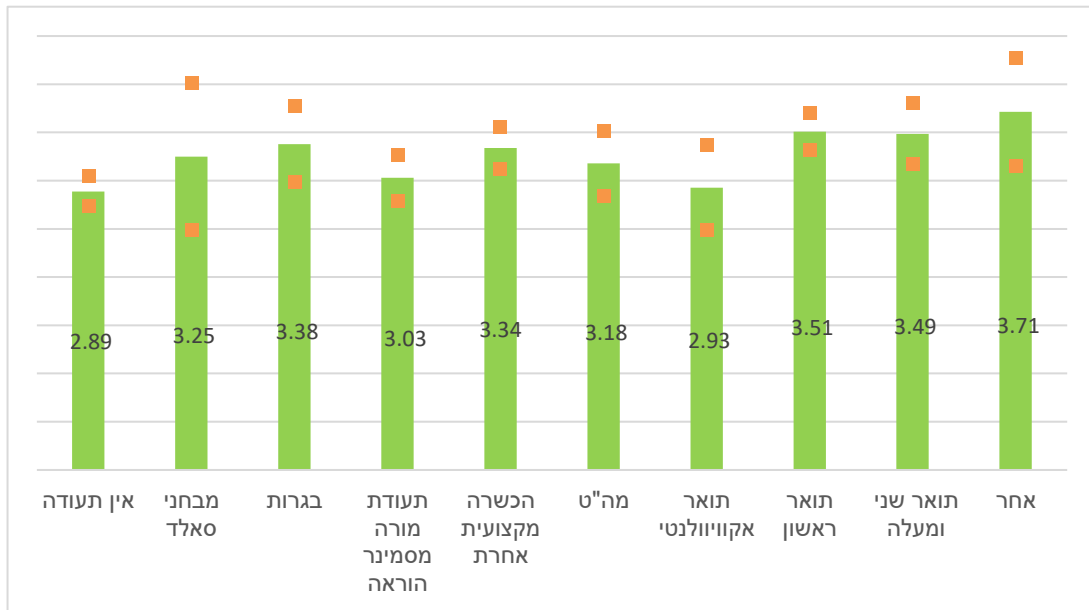
מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-5: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי סביבת עבודה ומגדר

סביבה חרדית	סביבה מעורבת	רוב חילונים	עובד לבד	
3.04	3.39	3.51	3.13	נשים
3.29	3.07	3.69	2.89	גברים

אצל גברים שעובדים בסביבה מעורבת – הסכמה גבוהה יותר מזו שאצל נשים שעובדות בסביבה מעורבת.

איור נ-26: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי רמת השכלה (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

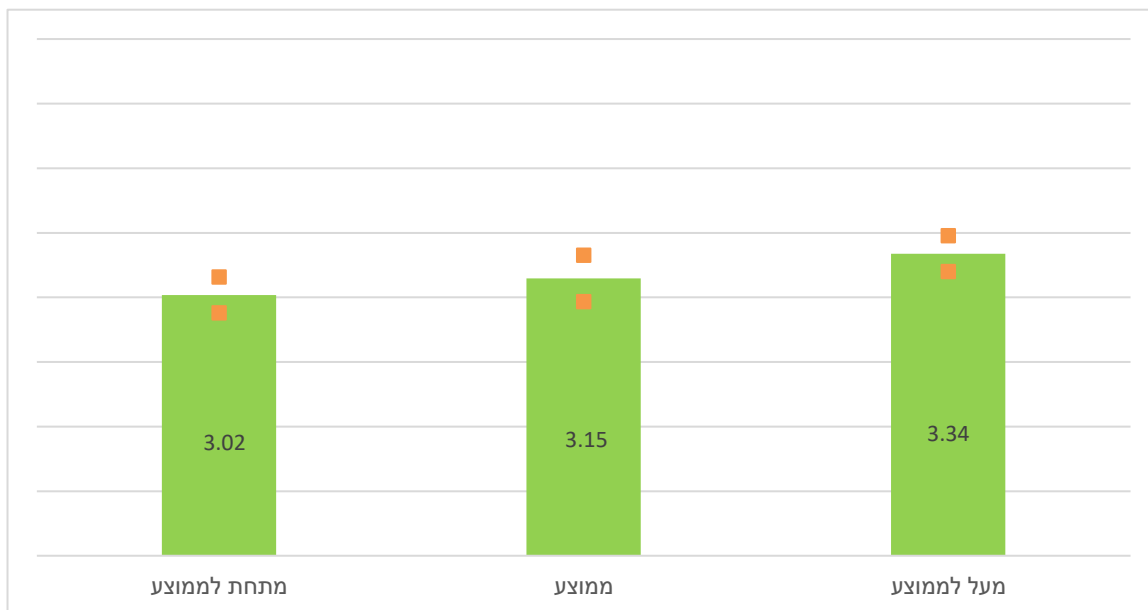
איור נ-27: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי עיסוק (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

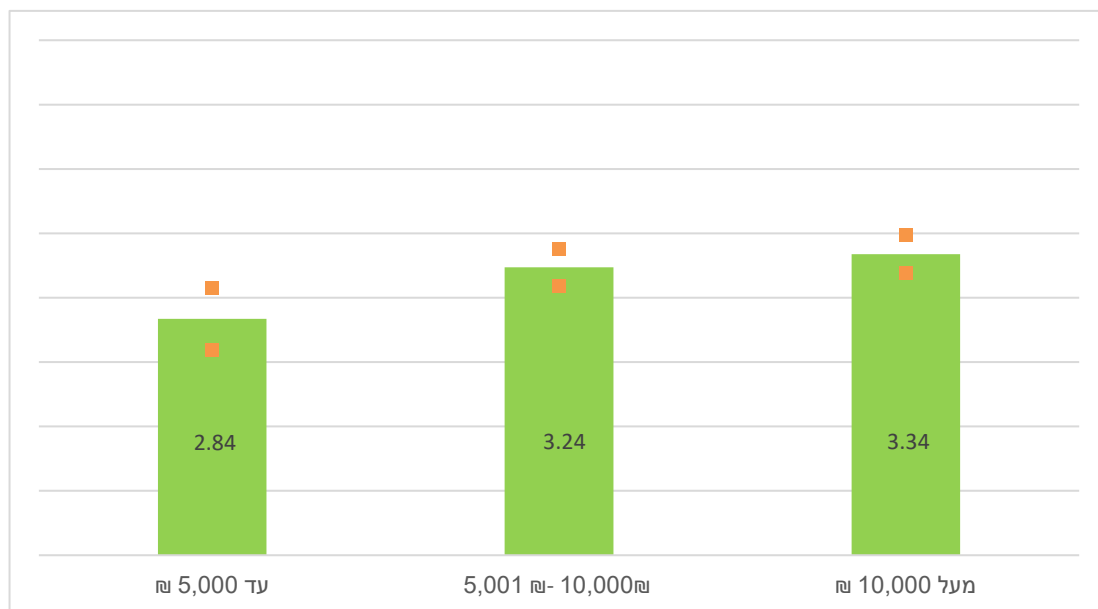
איור נ-28: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי הכנסת משק בית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-29: באיזו מידה את/ה מסכים/מה כי יש להקנות לילדים חרדים ידע במתמטיקה ובאנגלית מגיל צעיר? לפי הכנסה אישית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-30: באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי הורדת גיל הפטור מהצבא תעלה את שיעורי התעסוקה של גברים חרדים? לפי מגדר (ממוצע ורווח בר-סמך)

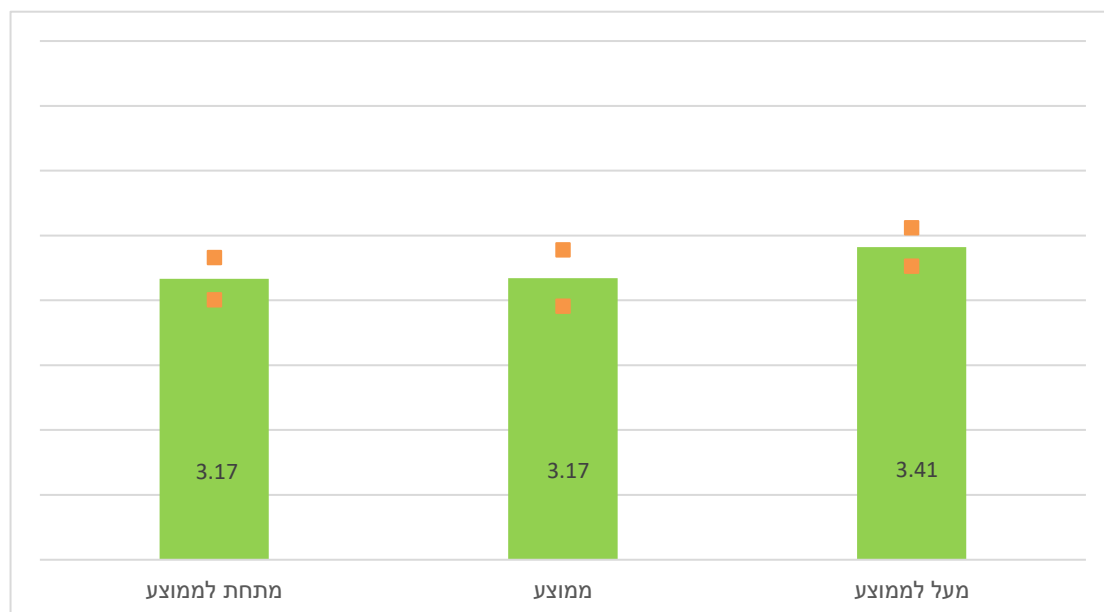

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-6: באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי הורדת גיל הפטור מהצבא תעלה את שיעורי התעסוקה של גברים חרדים? לפי מגדר ומצב תעסוקתי

גבר	אישה	
3.36	3.37	לא עובד
3.51	3.03	עובד

איור נ-31: באיזו מידה את/ה מסכים/מה עם הטענה כי הורדת גיל הפטור מהצבא תעלה את שיעורי התעסוקה של גברים חרדים? לפי הכנסת משק בית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-7: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה?

אחוז	שכיחות	
32.19	300	כן
63.09	588	לא
4.72	44	לא יודע
100	932	סה"כ

לוח נ-8: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי רמת שמרנות

סה"כ	לא יודע	לא	כן	
156	9	121	26	שמרן מאוד
335	10	231	94	2
340	16	190	134	3
71	4	33	34	4
21	3	8	10	מודרני מאוד
923	42	583	298	סה"כ

לוח נ-9: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי פלג חרדי

סה"כ	לא יודע	לא	כן	
314	16	182	116	חסידי
301	10	213	78	ליטאי
271	18	171	82	ספרדי
46	0	22	24	חב"ד
932	44	588	300	סה"כ

לוח נ-10: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי מגדר

סה"כ	לא יודע	לא	כן	
438	12	320	106	אישה
(100%)	(3%)	(73%)	(24%)	
494	32	268	194	גבר
(100%)	(6%)	(54%)	(39%)	
932	44	588	300	סה"כ

לוח נ-11: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי מצב תעסוקתי

סה"כ	לא יודע	לא	כן	
176	8 (5%)	126 (72%)	42 (24%)	לא עובד
756	36 (5%)	462 (61%)	258 (34%)	עובד
932	44	588	300	סה"כ

לוח נ-12: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי סביבת עבודה

סה"כ	לא יודע	לא	כן	
284	10 (4%)	183 (64%)	91 (32%)	סביבה חרדית
132	6 (5%)	78 (59%)	48 (36%)	סביבה מעורבת
123	4 (3%)	51 (41%)	68 (55%)	סביבה שרובה חילונית
24	0 (0%)	18 (75%)	6 (25%)	עובד לבד מהבית
563	20	330	213	סה"כ

לוח נ-13: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי עיסוק

לא יודע	לא	כן	
4	94 (80%)	20 (17%)	תלמיד ישיבה או כולל
28	359 (61%)	202 (34%)	שכיר
7	93 (65%)	44 (31%)	עצמאי
3	13 (42%)	15 (48%)	סטודנט
0	1	0	גמלאי
0	8	8	מובטל
1	18	10	עקרת בית

לוח נ-14: האם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה? לפי הכנסת משק

הבית

סה"כ	לא יודע	לא	כן	
331	7	235 (71%)	89 (27%)	מתחת לממוצע
192	9	113 (59%)	70 (36%)	ממוצע
344	20	196 (57%)	128 (37%)	מעל לממוצע
867	36	544	287	סה"כ

לוח נ-15: אם גברים חרדים צריכים לתרום למדינה בדרך נוספת מלבד לימוד תורה – באיזו דרך?

שכיחות	%	
142	47%	התנדבות בתוך הקהילה
24	17%	התנדבות באוכלוסייה הכללית
40	13%	שירות אזרחי
9	3%	שירות צבאי
27	9%	אחר

לוח נ-16: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי רמת שמרנות

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
64	12	5	37	10	שמרן מאוד
207	26	23	112	46	2
222	28	45	102	47	3
33	2	16	9	6	4
6	0	6	0	0	מודרני מאוד
532	68	95	260	109	סה"כ

לוח נ-17: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי פלג חרדי

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
190	45	42	59	44	חסידי
159	11	21	92	35	ליטאי
162	8	19	107	28	ספרדי
21	4	13	2	2	חב"ד
532	68	95	260	109	סה"כ

לוח נ-18: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי מגדר

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
266	23	36	156	51	נשים
266	45	59	104	58	גברים
532	68	95	260	109	סה"כ

לוח נ-19: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי מצב תעסוקתי

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
95	12	7	53	23	לא עובד
437	56	88	207	86	עובד
532	68	95	260	109	סה"כ

לוח נ-20: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי סביבת עבודה

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
210	36	34	93	47	סביבה חרדית
102	9	21	56	16	סביבה מעורבת
					סביבה שרובה
101	9	30	42	20	חילונית
24	2	3	16	3	עובד לבד מהבית
437	56	88	207	86	סה"כ

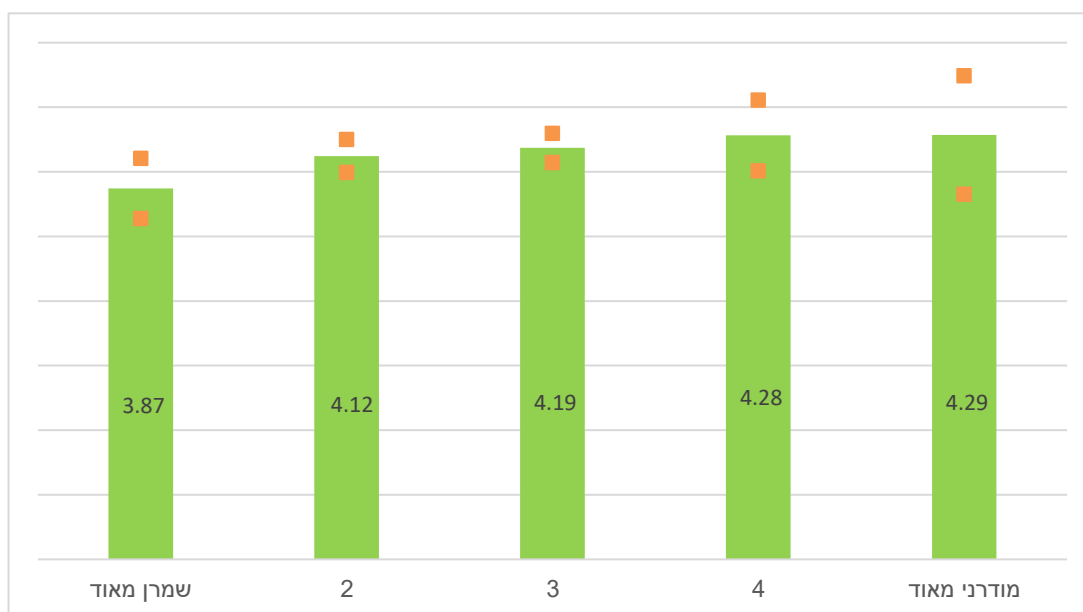
לוח נ-21: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי רמת השכלה

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
154	26	22	73	33	אין תעודה
12	4	1	5	2	מבחני סאלד
22	1	7	10	4	בגרות
55	9	5	33	8	תעודת מורה מסמינר הוראה
96	9	13	55	19	הכשרה מקצועית אחרת
40	3	12	21	4	מה"ט
18	1	2	11	4	תואר אקוויולנטי
79	7	18	35	19	תואר ראשון
35	5	8	11	11	תואר שני ומעלה
21	3	7	6	5	אחר
532	68	95	260	109	סה"כ

לוח נ-22: התפלגות המצב האידיאלי מבחינתך עבור משפחה חרדית, לפי הכנסת משק בית

סה"כ	הגבר עובד האישה עקרת בית	שני בני הזוג עובדים	הגבר לומד בכולל והאישה עובדת	אחר	
208	26	24	121	37	מתחת לממוצע
94	15	22	41	16	ממוצע
198	22	45	84	47	מעל לממוצע
500	63	91	246	100	סה"כ

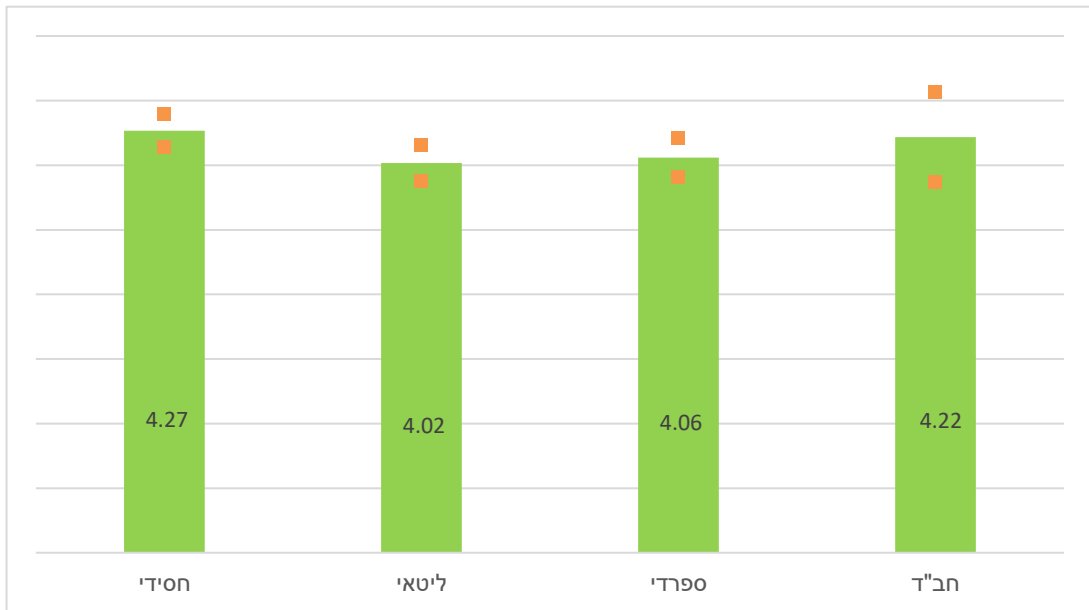
איור נ-32: באיזו מידה חשוב לך לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

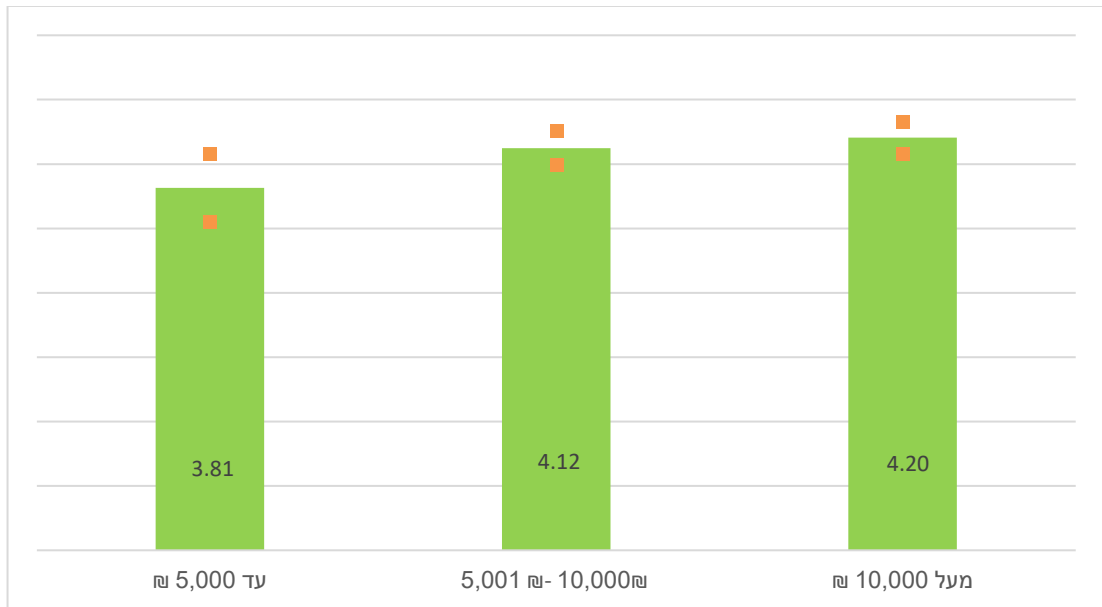
איור נ-33: באיזו מידה חשוב לך לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי? לפי פלג חרדי (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

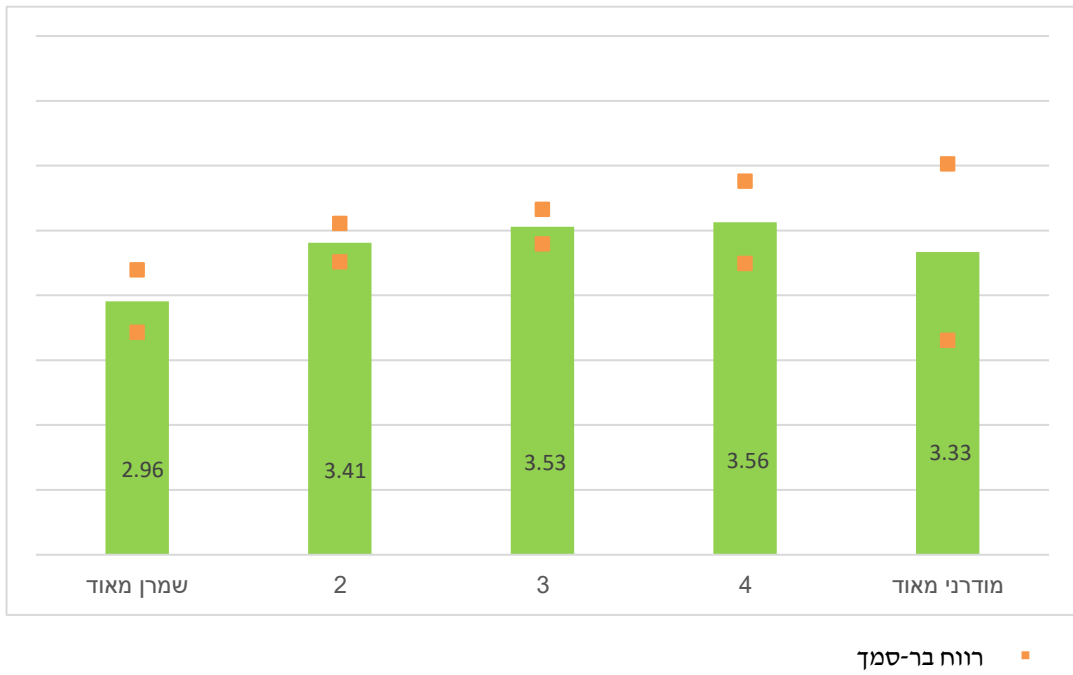
איור נ-34: באיזו מידה חשוב לך לחיות במדינה עם שלטון דמוקרטי? לפי הכנסה אישית (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-35: באיזו מידה לדעתך ישראל הינה מדינה דמוקרטית? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

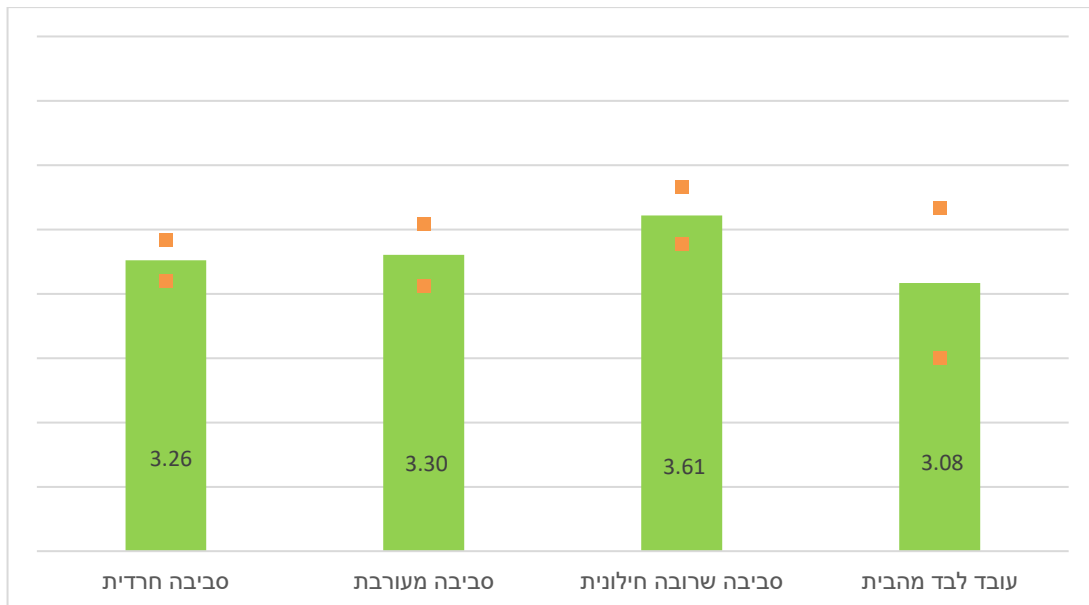
איור נ-36: באיזו מידה לדעתך ישראל הינה מדינה דמוקרטית? לפי פלג חרדי (ממוצע ורווח בר-סמך)

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-37: באיזו מידה לדעתך ישראל הינה מדינה דמוקרטית? לפי סביבת עבודה (ממוצע רווח בר-

סמך)

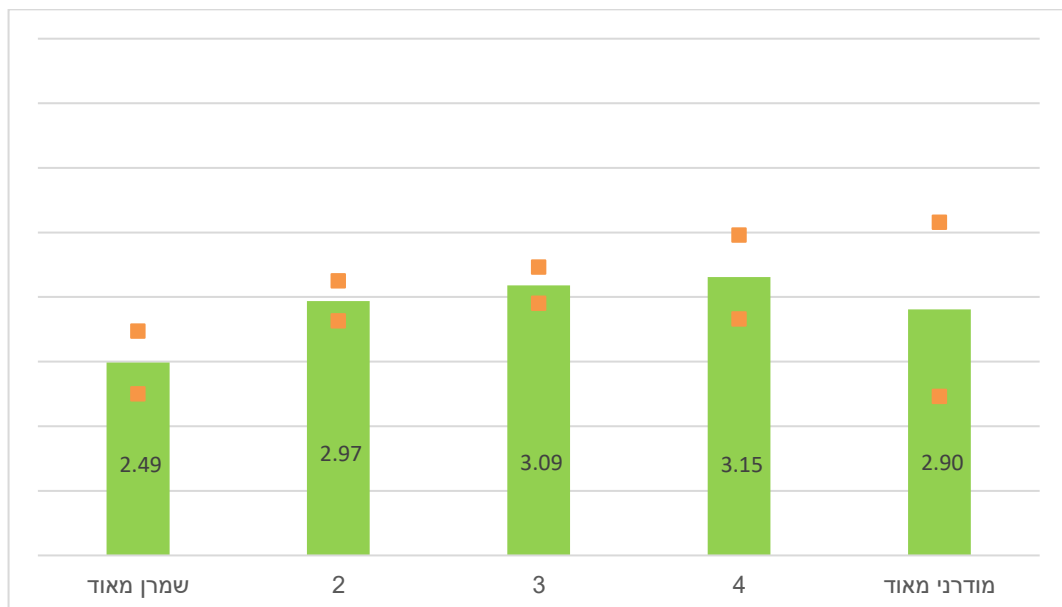

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-38: באיזו מידה את/ה מרוצה מהאופן בו מתפקדת הדמוקרטיה הישראלית? לפי רמת שמרנות

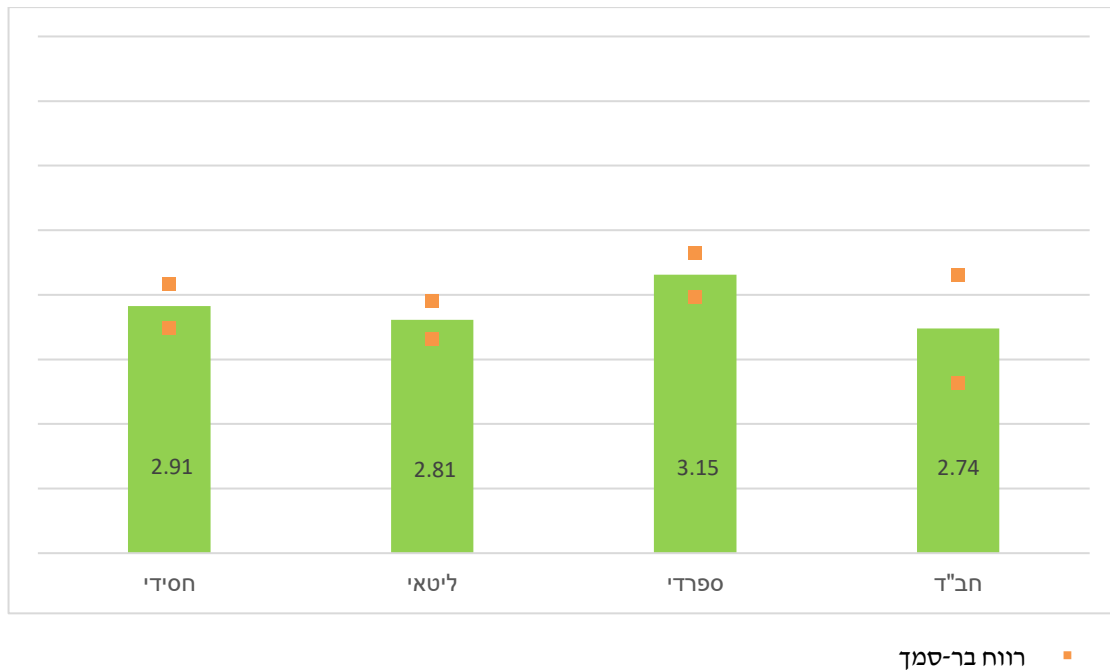
(ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-39: באיזו מידה את/ה מרוצה מהאופן בו מתפקדת הדמוקרטיה הישראלית? לפי פלג חרדי (ממוצע ורווח בר-סמך)

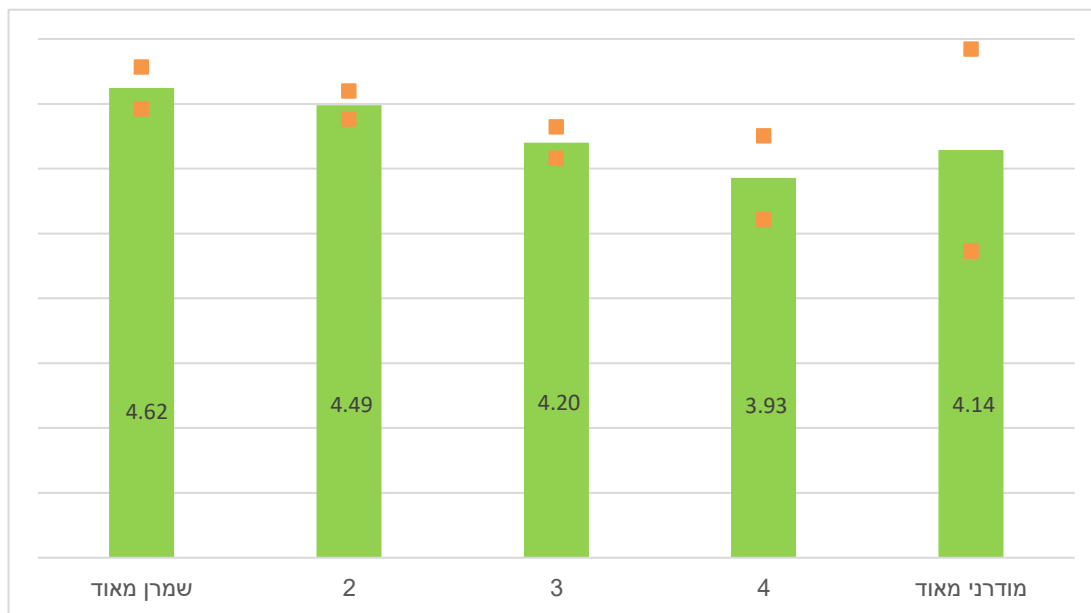

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-23: באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית?

אחוז	שכיחות	
3.43	32	כלל לא
3.76	35	במידה מועטה
12.66	118	במידה מסוימת
20.92	195	במידה רבה
51.93	484	במידה רבה מאוד
7.3	68	לא יודע
100	932	סה"כ

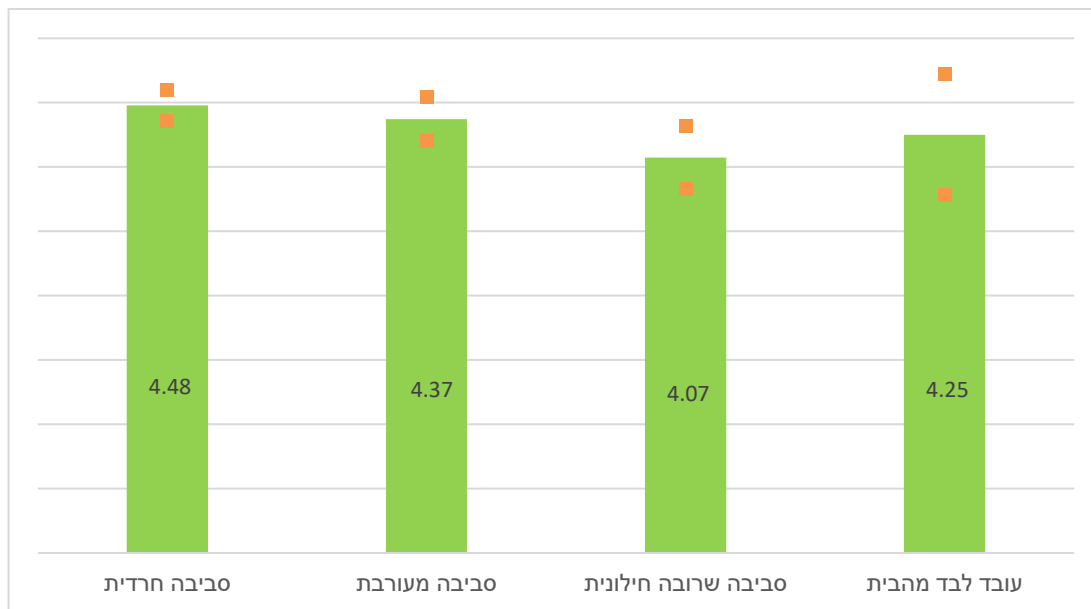
איור נ-40: באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

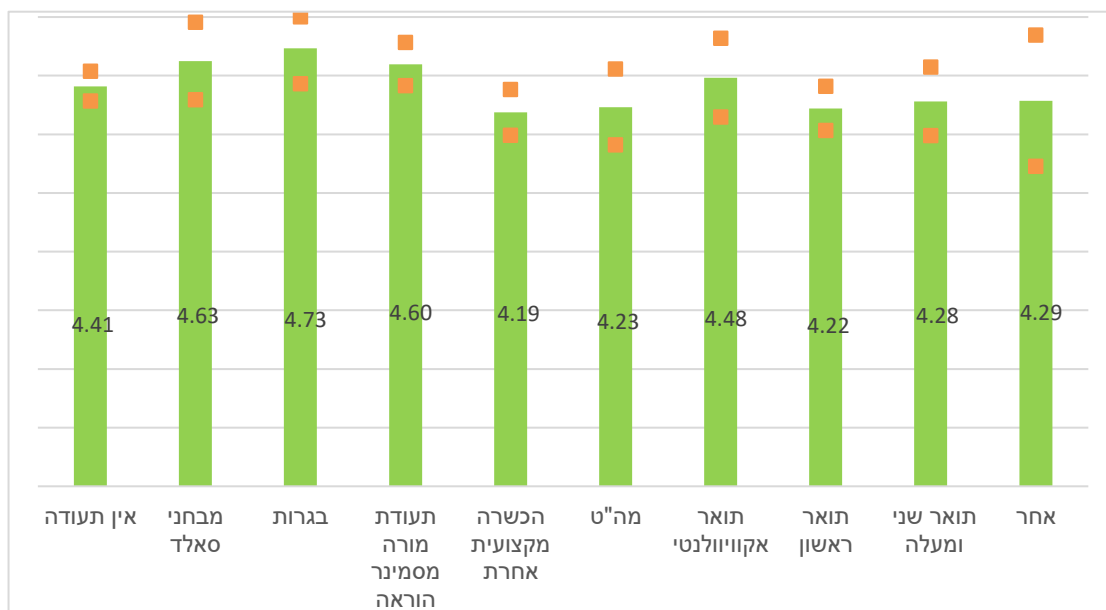
איור נ-41: באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית? לפי סביבת עבודה (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

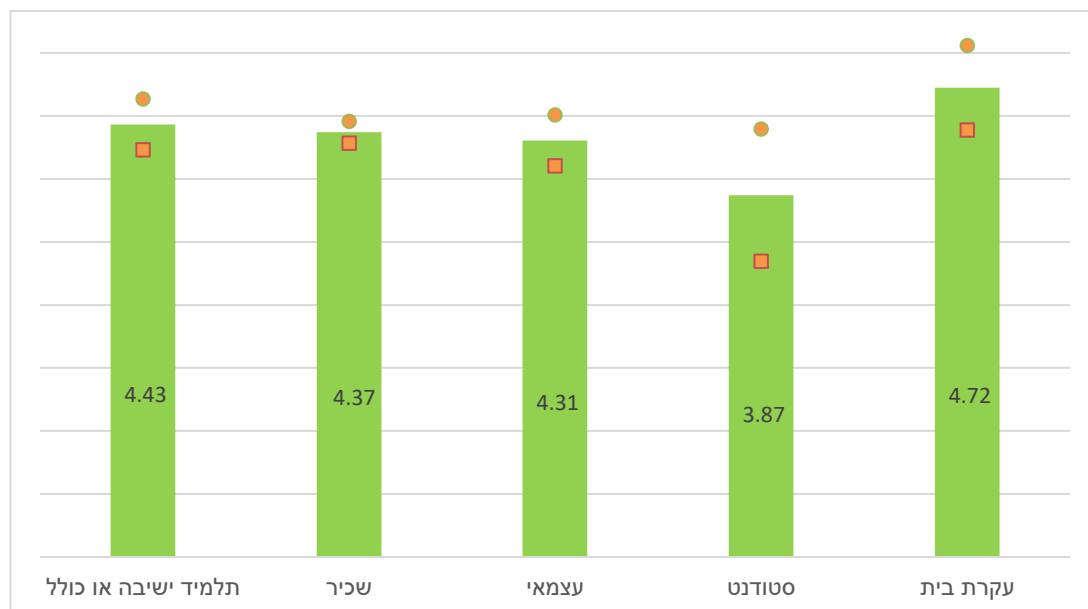
איור נ-42: באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית? לפי רמת השכלה (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-43: באיזו מידה את/ה בעד שמדינת ישראל תהיה יותר יהודית, גם אם משמעות הדבר שהמדינה תהיה פחות דמוקרטית? לפי עיסוק (ממוצע ורווח בר-סמך)

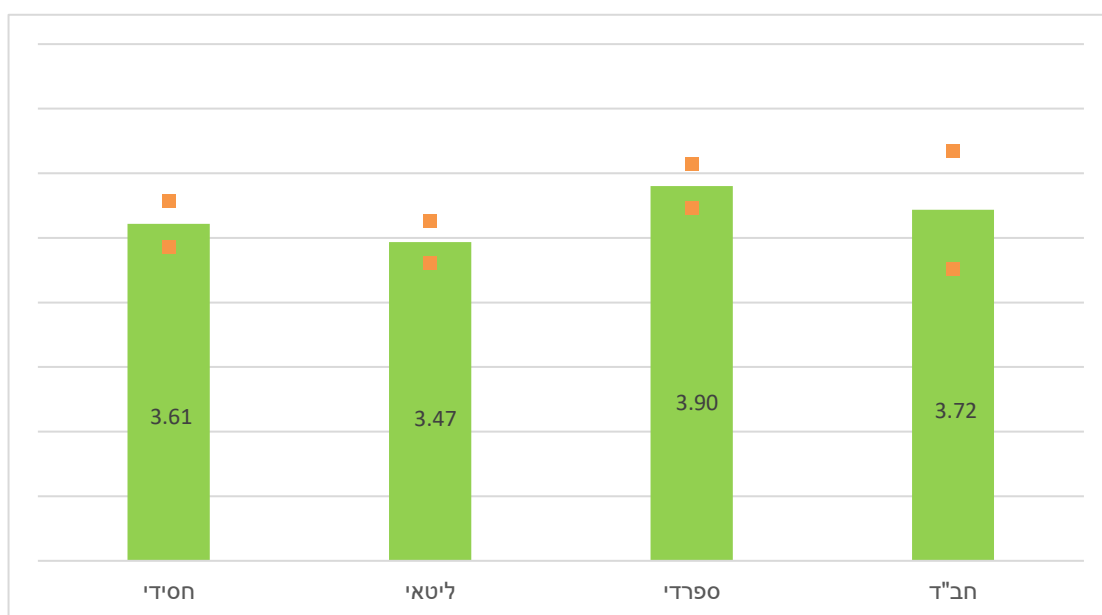
רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-24: באיזו מידה צריכות להיות לאזרחים היהודים בישראל יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים?

אחוז	שכיחות	
14.61	167	כלל לא
5.95	68	במידה מועטה
18.64	213	במידה מסוימת
15.31	175	במידה רבה
42.34	484	במידה רבה מאוד
3.15	36	לא יודע

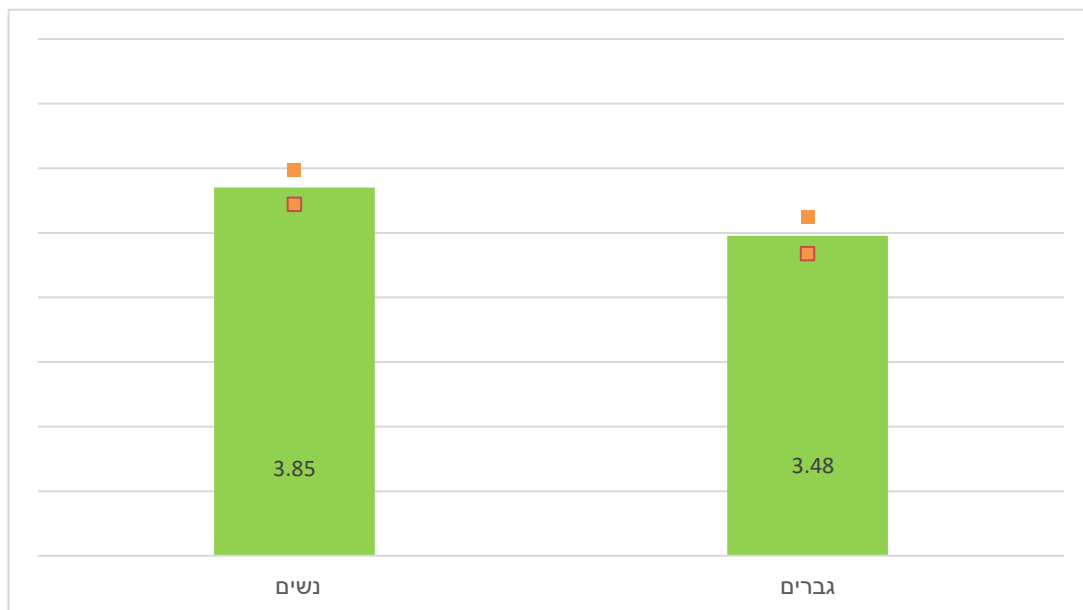
איור נ-44: באיזו מידה צריכות להיות לאזרחים היהודים בישראל יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים? לפי פלג חרדי (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-45: באיזו מידה צריכות להיות לאזרחים היהודים בישראל יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים? לפי מגדר (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

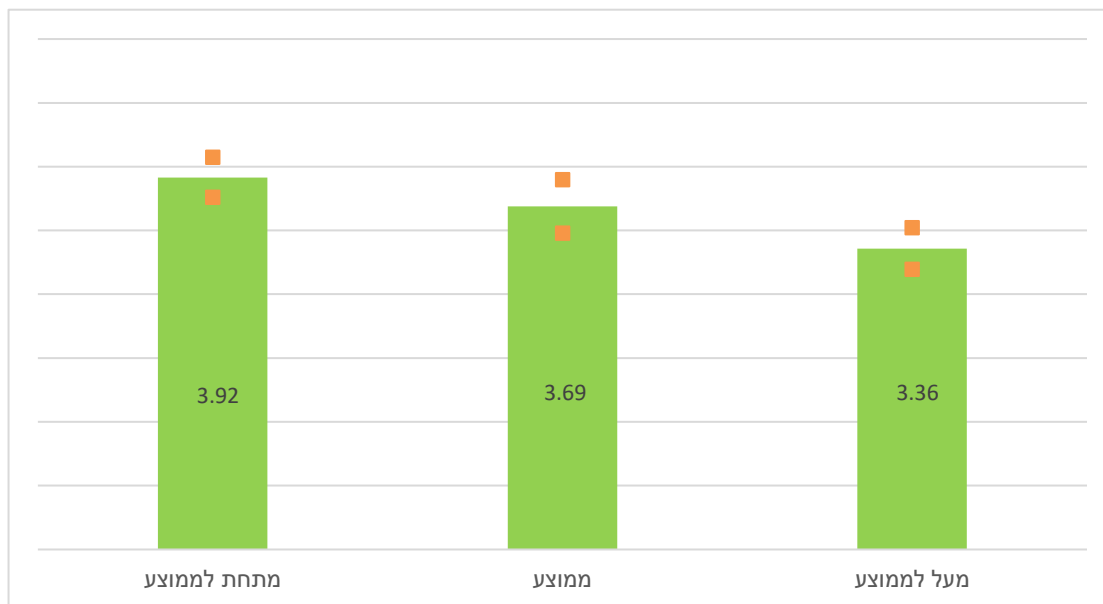
איור נ-46: באיזו מידה צריכות להיות לאזרחים היהודים בישראל יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים? לפי עיסוק (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

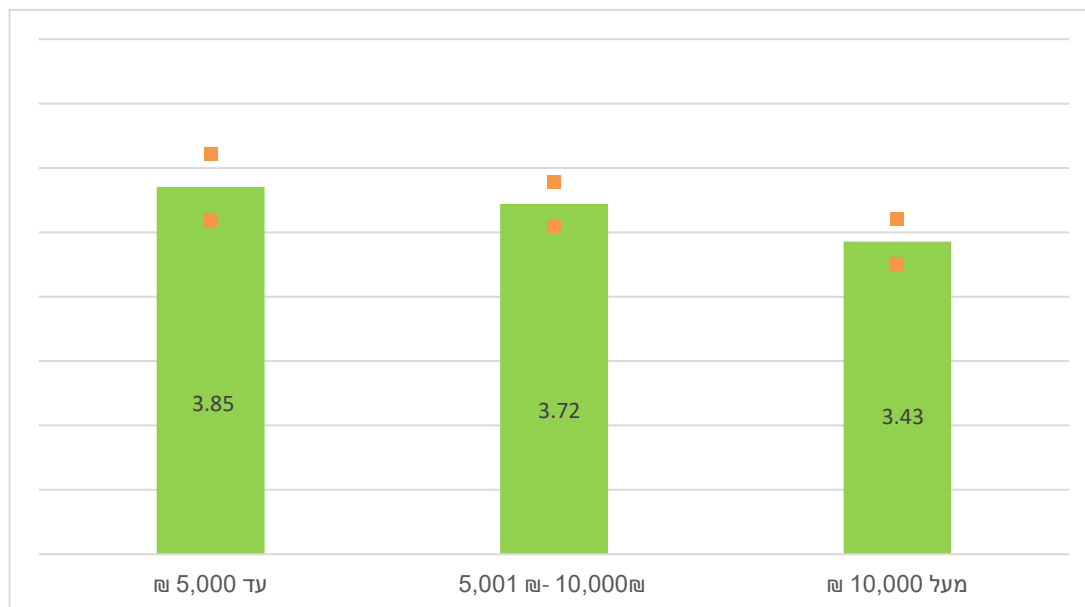
איור נ-47: באיזו מידה צריכות להיות לאזרחים היהודים בישראל יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים? לפי הכנסת משק בית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-48: באיזו מידה צריכות להיות לאזרחים היהודים בישראל יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים? לפי הכנסה אישית (ממוצע ורווח בר-סמך)

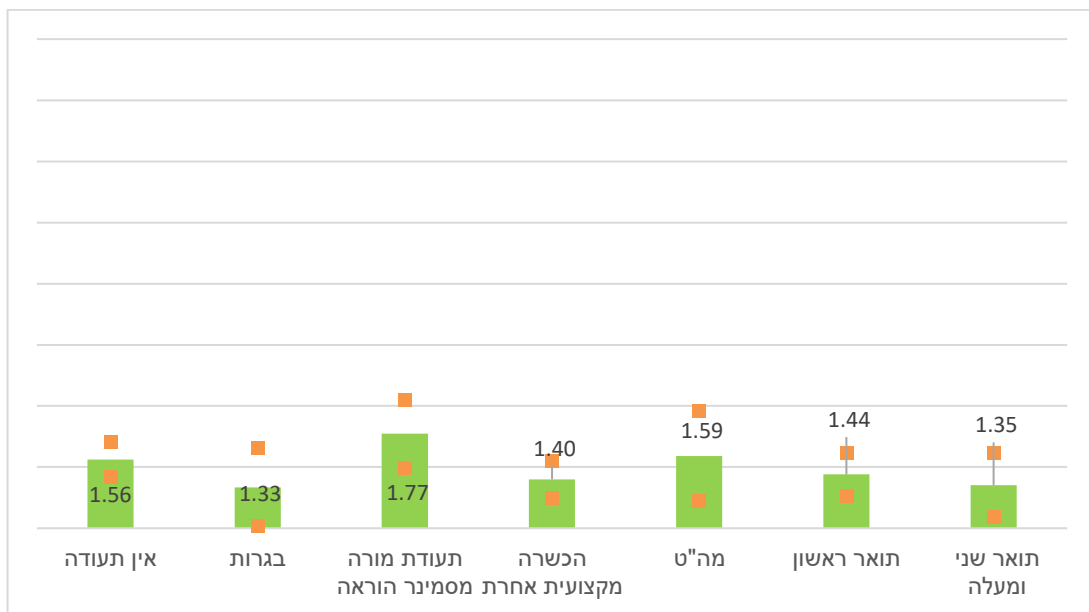
רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-25: באיזו מידה צריכות להיות לגברים בישראל יותר זכויות מאשר לנשים (כלל לא / במידה מועטה / במידה מסוימת / במידה רבה / במידה רבה מאוד)

אחוז	שכיחות	
79.08	737	כלל לא
5.04	47	במידה מועטה
8.69	81	במידה מסוימת
1.93	18	במידה רבה
1.39	13	במידה רבה מאוד
3.86	36	לא יודע

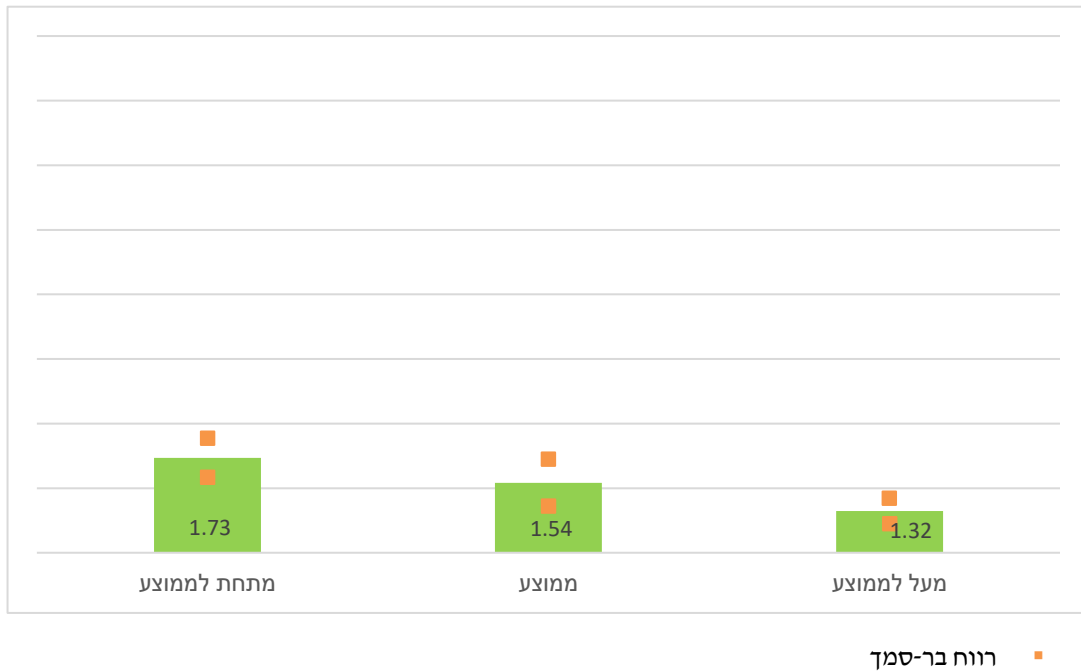
איור נ-49: באיזו מידה צריכות להיות לגברים בישראל יותר זכויות מאשר לנשים? לפי רמת השכלה (ממוצע רווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

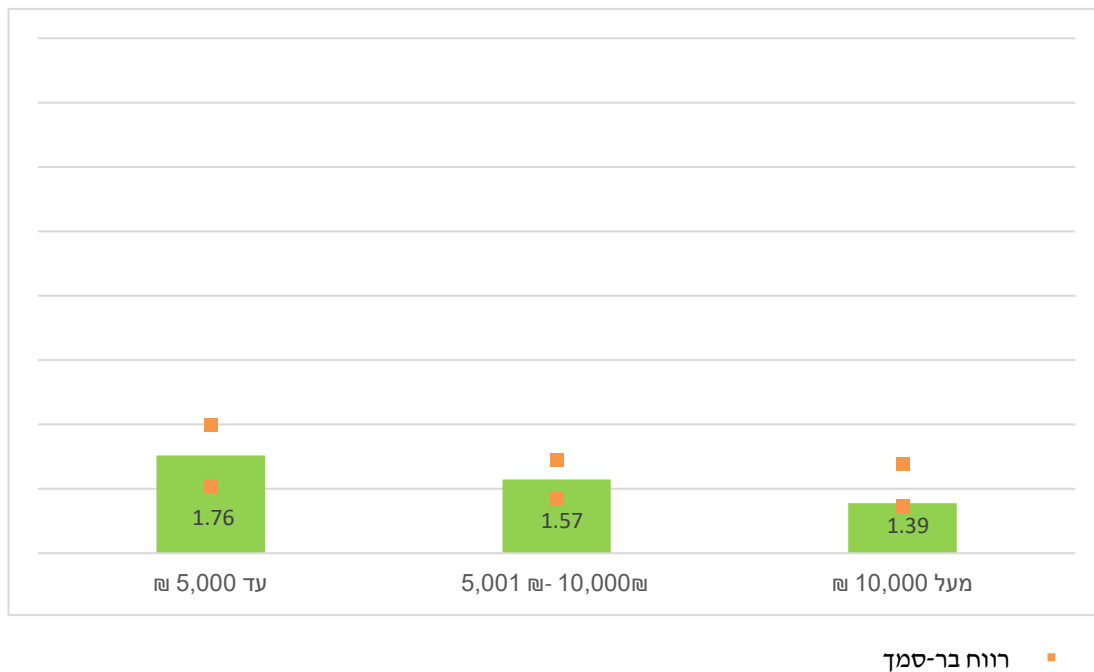
מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-50: באיזו מידה צריכות להיות לגברים בישראל יותר זכויות מאשר לנשים? לפי הכנסת משק בית (ממוצע ורווח בר-סמך)

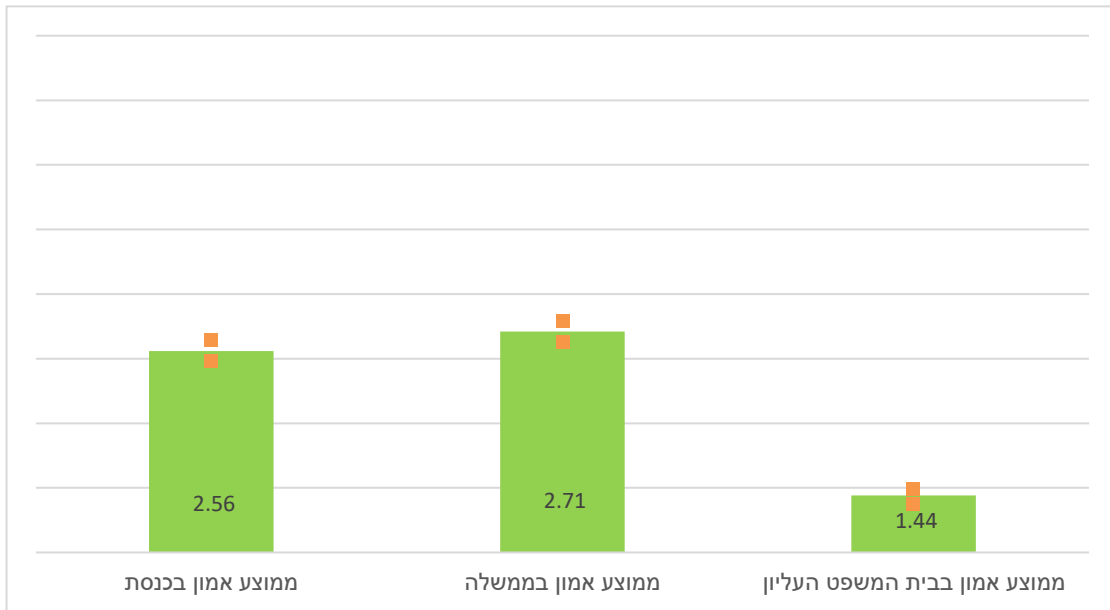
מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-51: באיזו מידה צריכות להיות לגברים בישראל יותר זכויות מאשר לנשים? לפי הכנסה אישית (ממוצע ורווח בר-סמך)

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

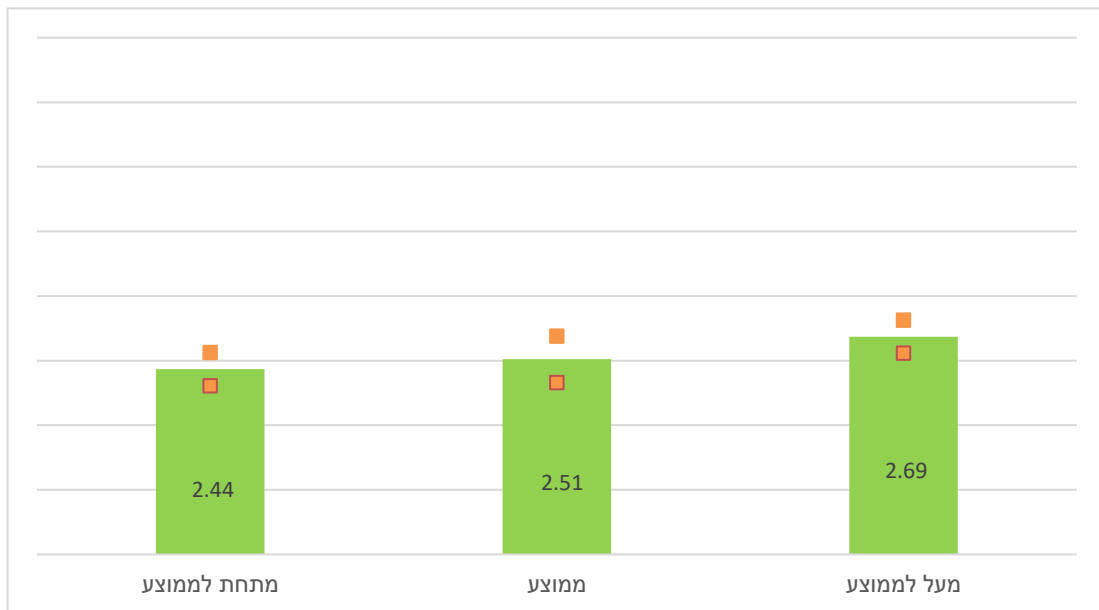
איור נ-52: באיזו מידה יש לך אמון בכל אחד מהמוסדות הבאים? (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

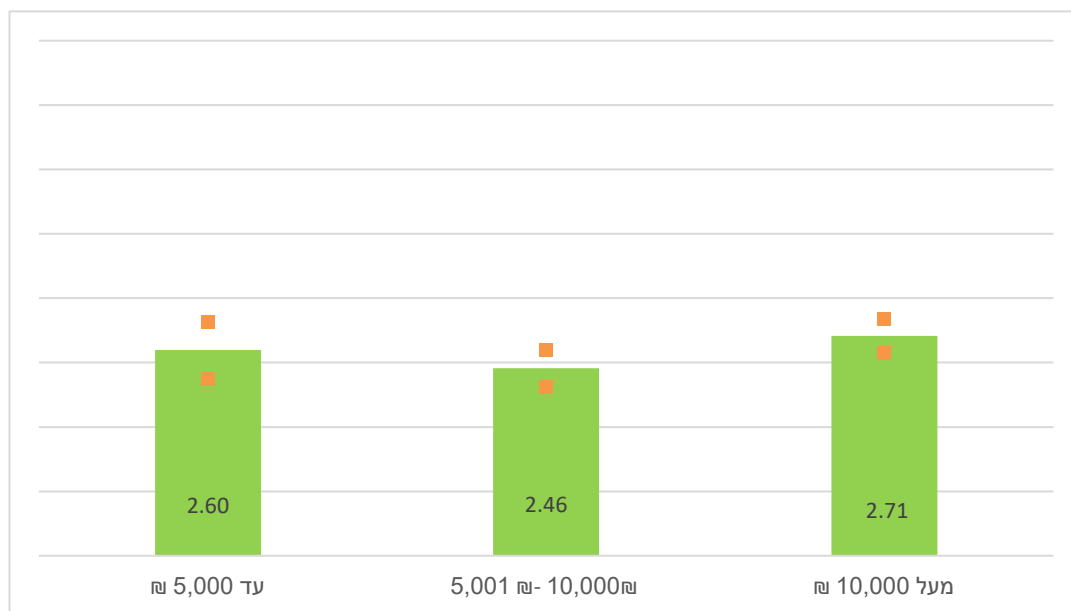
איור נ-53: באיזו מידה יש לך אמון בכנסת? לפי הכנסת משק הבית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

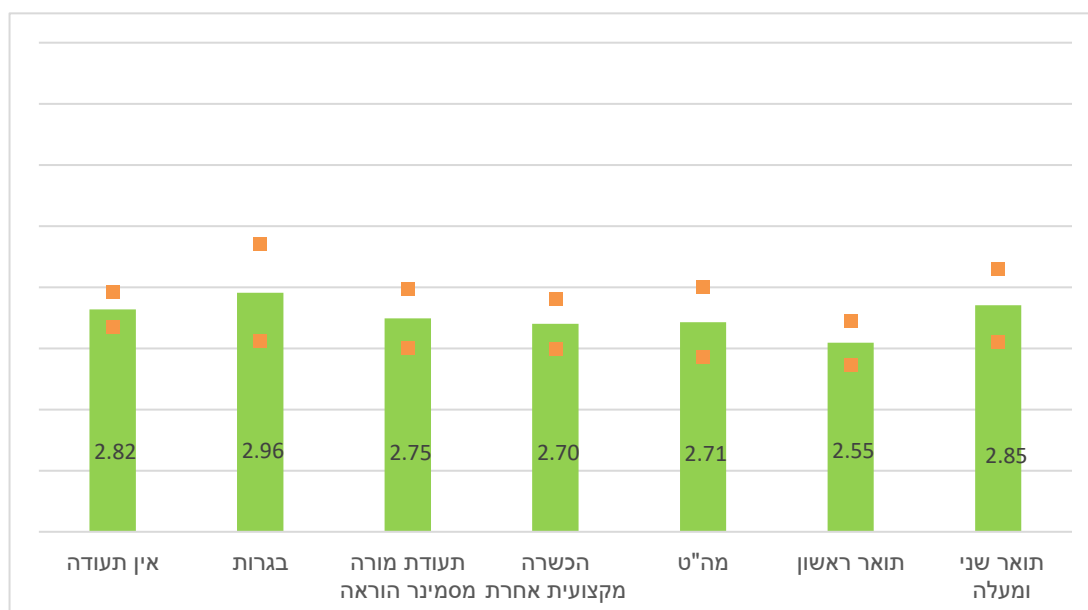
איור נ-54: באיזו מידה יש לך אמון בכנסת? לפי הכנסה אישית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

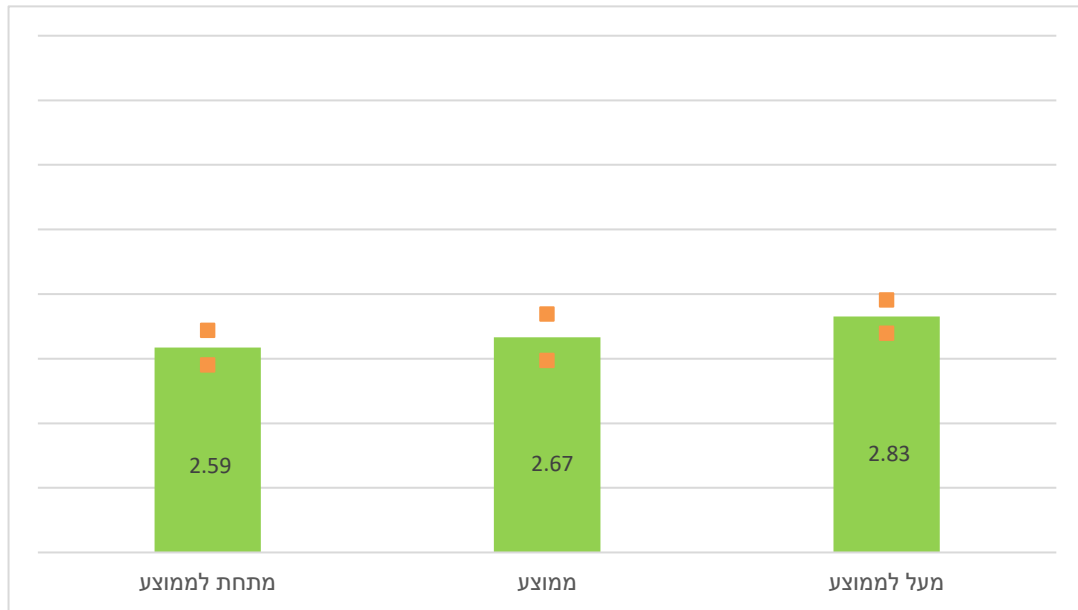
איור נ-55: באיזו מידה יש לך אמון בממשלה? לפי רמת השכלה (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

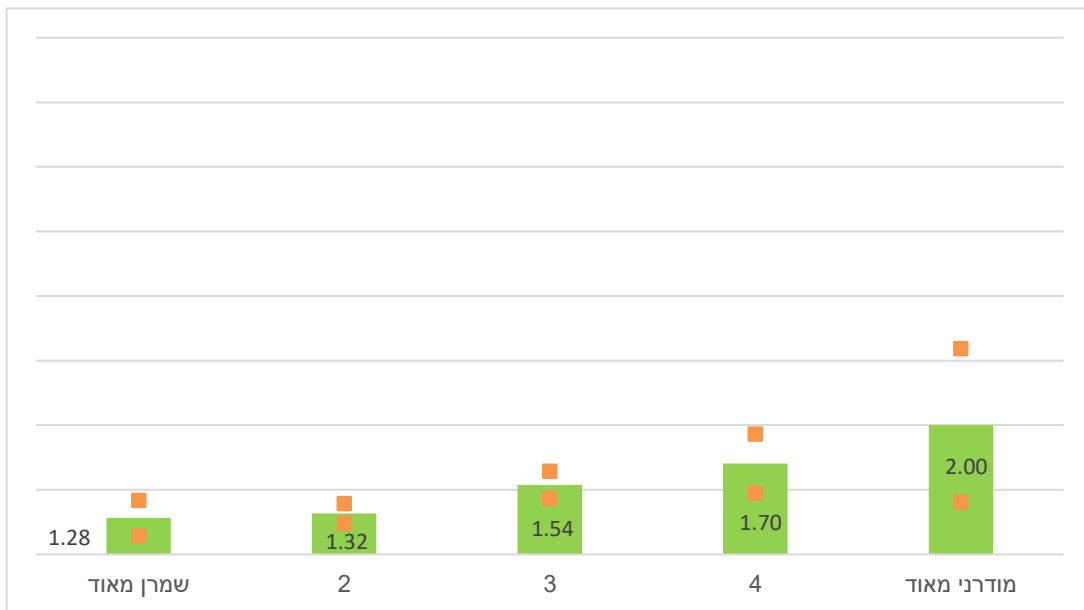
איור נ-56: באיזו מידה יש לך אמון בממשלה? לפי הכנסת משק בית (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

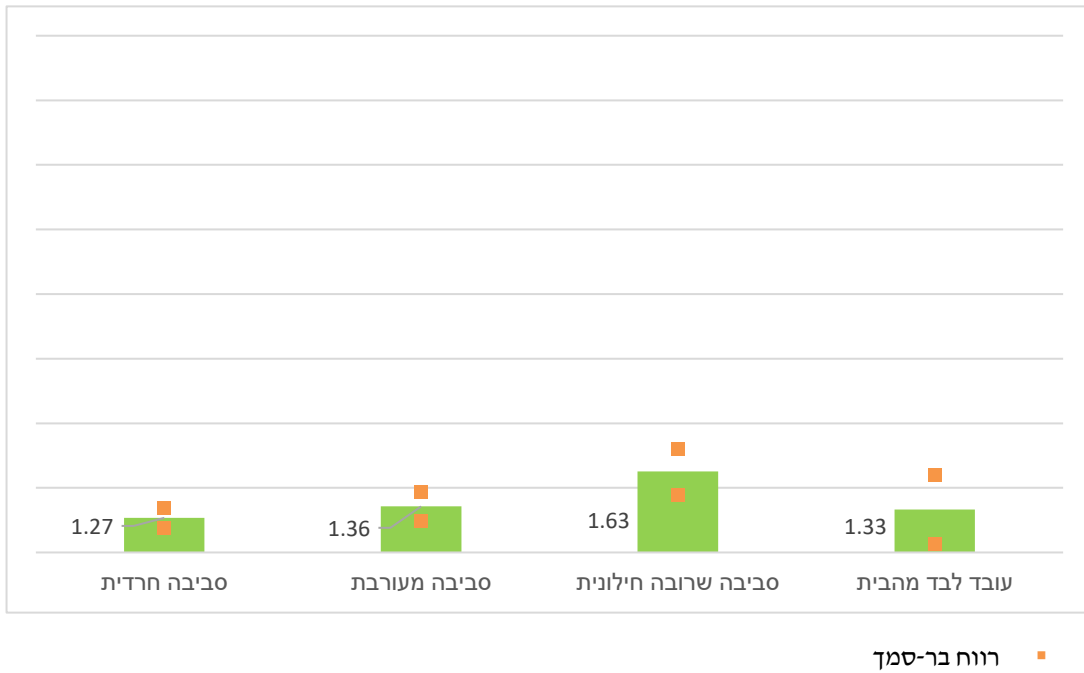
איור נ-57: באיזו מידה יש לך אמון בבית המשפט העליון? לפי רמת שמרנות (ממוצע ורווח בר-סמך)

רווח בר-סמך

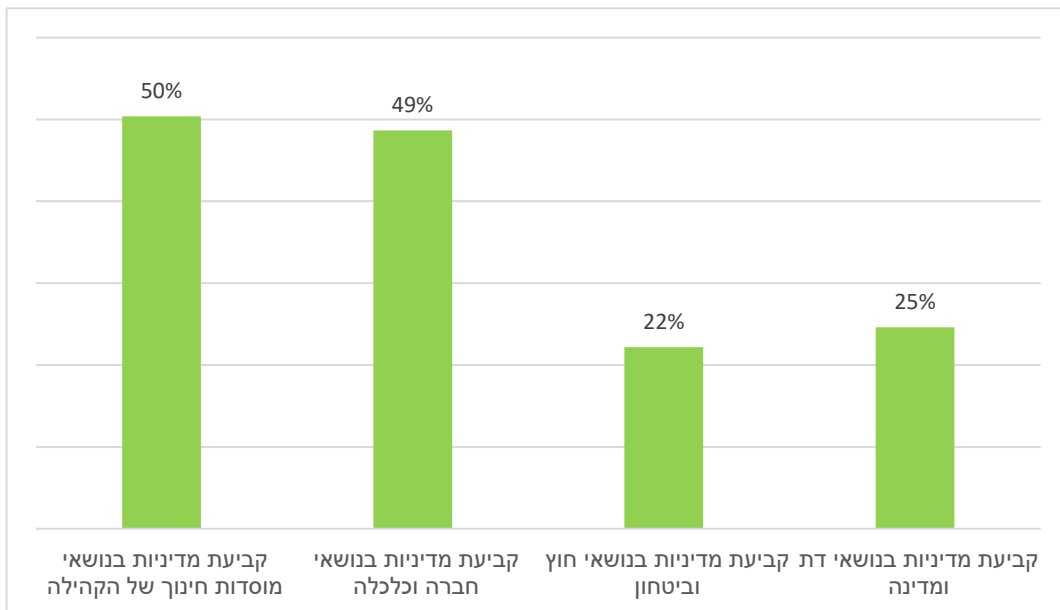
מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-58: באיזו מידה יש לך אמון בבית המשפט העליון? לפי סביבת עבודה (ממוצע רווח בר-סמך)

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

איור נ-59: אחוז העונים "כן" לשאלה: האם נשים חרדיות צריכות להיות בין מקבלי ההחלטות?

מקור: עיבודי המחברים לסקר חרדים של מכון אהרן למדיניות כלכלית והמכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן.

לוח נ-26: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות לגבי מוסדות חינוך של הקהילה,

לפי רמת שמרנות

סה"כ	לא	כן	לא יודע	
64	56%	34%	9%	שמרן מאוד
207	40%	42%	19%	2
222	22%	59%	19%	3
33	18%	76%	6%	4
6	33%	67%	0%	מודרני מאוד
532	175	268	89	סה"כ

לוח נ-27: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות לגבי מוסדות חינוך של הקהילה,

לפי מגדר

לא	כן	לא יודע	
27%	53%	19%	נשים
38%	47%	14%	גברים

לוח נ-28: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות לגבי מוסדות חינוך של הקהילה,

לפי רמת השכלה

לא	כן	לא יודע	
44%	45%	12%	אין תעודה
33%	33%	33%	מבחני סאלד
23%	59%	18%	בגרות
40%	42%	18%	תעודת מורה מסמינר הוראה
29%	51%	20%	הכשרה מקצועית אחרת
33%	58%	10%	מה"ט
28%	39%	33%	תואר אקוויולנטי
18%	65%	18%	תואר ראשון
23%	57%	20%	תואר שני ומעלה
33%	50%	17%	סה"כ

לוח נ-29: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות לגבי מוסדות חינוך של הקהילה,

לפי עיסוק

לא	כן	לא יודע	
50%	37%	13%	תלמיד ישיבה או כולל
31%	51%	17%	שכיר
36%	51%	13%	עצמאי
17%	65%	17%	סטודנט

לוח נ-30: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחברה וכלכלה, לפי רמת

שמרנות

לא	כן	לא יודע	
64%	25%	11%	שמרן מאוד
39%	42%	19%	2
23%	58%	19%	3
15%	73%	12%	מודרני
			מודרני מאוד (רק 6
33%	67%	0%	תצפיות)
175	268	89	סה"כ

לוח נ-31: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחברה וכלכלה, לפי מגדר

לא	כן	לא יודע	
35%	43%	22%	נשים
33%	54%	13%	גברים

לוח נ-32: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחברה וכלכלה, לפי סביבת

עבודה

לא	כן	לא יודע	
42%	41%	17%	סביבה חרדית
31%	51%	18%	סביבה מעורבת
24%	56%	20%	סביבה שרובה חילונית

לוח נ-33: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחברה וכלכלה, לפי הכנסת

משק בית

לא	כן	לא יודע	
36%	44%	21%	עד 5,000 ש"ח
43%	46%	12%	10,000-5,001 ש"ח
27%	55%	18%	מעל 10,000 ש"ח
34%	49%	18%	סה"כ

לוח נ-34: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחוץ וביטחון, לפי רמת

שמרנות

לא	כן	לא יודע	
80%	11%	9%	שמרן מאוד
66%	14%	20%	2
52%	29%	19%	3
45%	45%	9%	4
50%	50%	0%	מודרני מאוד
60%	22%	17%	סה"כ

לוח נ-35: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחוץ וביטחון, לפי מגדר

	לא יודע	כן	לא
נשים	22%	17%	61%
גברים	13%	27%	60%

לוח נ-36: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לחוץ וביטחון, לפי סביבת

עבודה

	לא יודע	כן	לא
סביבה חרדית	17%	16%	67%
סביבה מעורבת	22%	21%	58%
סביבה שרובה חילונית	15%	31%	54%
עובד לבד מהבית	8%	46%	46%

לוח נ-37: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לדת ומדינה, לפי רמת

שמרנות

	לא יודע	כן	לא
שמרן מאוד	9%	11%	80%
2	18%	15%	66%
3	17%	31%	52%
מודרני	9%	61%	30%

לוח נ-38: האם נשים חרדיות צריכות להיות מעורבות בקבלת החלטות בנוגע לדת ומדינה, לפי סביבת

עבודה

	לא יודע	כן	לא
סביבה חרדית	14%	20%	66%
סביבה מעורבת	17%	27%	56%
סביבה שרובה חילונית	16%	35%	50%